

ГЭМТ ЯВДАЛТАЙ ТЭМЦЭХ АСУУДАЛ

ОНОЛ, АРГА ЗҮЙН УЛИРАЛ ТУТМЫН СЭТГҮҮЛ 2014. № 3 (49)

ГАРЧИГ

КРИМИНОЛОГИЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

1. Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн бүлэглэлийн үндэстэн хоорондын онцлог, ялангуяа хүн худалдаалах бүлэглэлүүд болон тэдний мөнгө угаах арга 3
С.Энхчимэг
2. Цагдаагийн байгууллагын гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэх зарим асуудал 9
Б.Баянмөнх
3. Кибер хүчирхийлэл буюу мэдээллийн терроризм 15
Г.Бямбадорж
4. Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай хууль тогтоомж зөрчих гэмт хэргийн нөхцөл байдал. 18
А.Мяасүрэн
5. Гэмт явлаас урьдчилан сэргийлэхүй 24
Б.Мөнхзул
6. Сүүдэртэйгээ хийх тулаан буюу оросод авлигатай хийж буй тэмцэл. 28
Н.Сайнаа

ЭРҮҮГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

1. Хувь хүний олон улсын эрүүгийн хариуцлагын субъект болох нь. 38
Ж.Нямдулам
2. Хууль бусаар ан агнах, амьтны эд эрхтэн худалдаалах гэмт хэрэгтэй тэмцэж ирсэн эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн хөгжилт, онцлог 1921 оноос 45
М.Эрдэнэбаяр

ЭРХ БАЙЦААН ШИЙТГЭХ ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

1. Монгол улс болон ОХУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд заасан Эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагааны үндэслэл, харьцуулсан анализ. 49
Г.Жалбуу

ЦАГДААГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

1. Цагдаагийн байгууллагын шинэчлэлд удирдах ажилтны үүрэг оролцоо 55
Б.Нармандах, Н.Мөнхзул
2. Цагдаагийн албаны нэг бүрийн тусгай хэрэгслийн хангалт, түүний чанар, стандартын зарим асуудал. 62
Ш.Чулуун
3. Цагдаагийн байгууллагын хууль сахиулах үйл ажиллагааны цаашдын чиг хандлага. 67
Д.Булган
4. Цагдаагийн алба хаагчын хувийн аюулгүй байдлыг хангах зарим асуудал. . . . .
Д.Бямбахүү

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

1. Современные проблемы в деятельности отделов безопасности исправительных колоний по борьбе с незаконным проникновением запрещенных предметов. 74
Крачун В.Д

ШҮҮХИЙН ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

1. Байгаль хамгаалах журмын эсрэг гэмт хэргийн мөрдөн шалгах ажиллагаан дахь шүүхийн шинжилгээний байгууллагын үүрэг, хамтын ажиллагаа 78
Б.Цогтбаатар

ТӨР, ЗАХИРГААНЫ ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

1. Монгол Улс дахь шүүх эрх мэдлийн шинэтгэл ба улсын дээд шүүхээс хууль тайлбарлах эрх зүйн зохицуулалт 83
Д.Солонго

ҮНДЭСТЭН ДАМНАСАН ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТТАЙ ГЭМТ ХЭРГИЙН БҮЛЭГЛЭЛИЙН ҮНДЭСТЭН ХООРОНДЫН ОНЦЛОГ, ЯЛАНГУЯА ХҮН ХУДАЛДААЛАХ БҮЛЭГЛЭЛҮҮД БОЛОН ТЭДНИЙ МӨНГӨ УГААХ АРГА

С.Энхчимэг*

АНУ-ын Вашингтон хотын Жорж Мэйсон их сургуулийн мастер

1.1 Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн бүлэглэл, ялангуяа хүн худалдахын эдийн засгийн логик, зах зээл хоорондын онцлог

Хүн худалдах нь ашиг олох, нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн ихэвчлэн үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэг юм. Энэ нь ашиг хонжоо олоход чиглэсэн эдийн засгийн гэмт хэргийн нэгэн төрөлд хамаардаг. Мөн хууль бус шилжилт хөдөлгөөн (irregular/illicit migration) болдгоороо маш олон төрлийн гэмт хэрэг, хууль бус үйл ажиллагаатай огтолж, нэгдэж байдаг. Уг

үйл ажиллагаанд хууль ёсны болон хууль бүс бүтцийн оролцогчид санамсаргүйгээр болон санаатайгаар огтлолцож, оролцдог. Харьцангуй бага эрсдэлтэй тулгарахын зэрэгцээ өндөр ашиг олж, түүнийгээ хууль ёсны эдийн засагт бэрхшээл, хаалт багатайгаар хөрвүүлэх боломж (мөнгө угаахтай тэмцэх сул системтэй оронд элбэг) нь уг гэмт хэргийг улам угшрахад хүргэдэг. Иймээс, хүн худалдах болон бусад эдийн засгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаа, арга барил нь уг гэмт хэргийг санхүүгийн болон санхүүгийн бус татах, түлхэх хүчин зүйлсээс хамааралтай бизнес орчин, зах зээлд оршиж буй амьд организм мэтээр судалж, цогц үйл ажиллагаа явуулах нь хамгийн үр дүнтэйд тооцогдож байна.

Энэхүү судалгааны ажлын Нэгдүгээр цувралд үндэстэн дамнасан гэмт хэргийн хүн худалдахын бүлэглэлийн бизнес болон эдийн засгийн логикийг судлан мөрдөн байцаалт, гэмт хэрэг таслан зогсооход уг арга барилын ач холбогдлыг онцолж, мөнгө угаахыг хүн худалдахын үндэстэн дамнасан гэмт хэргийн бүлгийн эцсийн үе шат хэмээн судлахыг оролдлоо. Мөн хүн худалдах

нь эдийн засгийн гэмт хэрэгт харьяалагдаж буй онол, улс төр-эдийн засгийн зарим ярвигтай асуудал нь судалгаа, төрийн бодлогын оновчтой байдалд хэрхэн нөлөөлж болзошгүйг судлав.

Судалгааны цуврал нэгийн **нэгдүгээр хэсэгт** Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай хүн худалдахын гэмт хэргийн хүчин зүйлс, мөнгө угаах үе шатыг авч үзээд **хоёрдугаар хэсэгт** Хүн худалдахын бизнес, эдийн засгийн логик, өөр улс хоорондын зах зээл хоорондын онцлогийг, **гурав дугаар хэсэгт** Хүн худалдахыг эдийн засгийн гэмт хэрэг болохыг тодорхойлж, онолыг мөрдөн байцаах ажиллагаанд ашиглахын ач холбогдлыг дурьдаад судлагдахуунтай холбоотой улс төр-эдийн засгийн зарим асуудлыг авч үзсэн.

1.1.1 Хүн худалдахын хүчин зүйлс

Хүн худалдах нь хууль бус шилжилт хөдөлгөөн бөгөөд ашиг хонжоо олоход чиглэсэн эдийн засгийн зохион байгуулалттай гэмт хэрэг юм.¹ Энэ нь хууль ёсны

¹ Дэлгэрэнгүй мэдээллийг 3 дугаар хэсгийн 1.3.1 Хүн худалдах нь эдийн засгийн гэмт хэрэг болох нь, онолыг мөрдөн байцаалтад тусгахын ач холбогдол хэсгээс үзнэ

* АНУ-ын Вашингтон хотын Терроризм, үндэстэн дамнасан гэмт хэрэг авлигын судалгааны төвд эрдэм шинжилтгээний ажилтан, Вашингтон дахь Дэлхийн Банкны төв удирдлагын оффист Хулгайлагдсан хөрөнгийг буцаан авах санаачлага хөтөлбөрт зөвлөхөөр тус тус ажиллаж байсан туршлагатай эксперт юм.

болон хууль бус эрэлтийг хууль бус нийлүүлэлтээр хангахад чиглэсэн эдийн засаг-нийгмийн үзэгдэл. Дор дурьдсан олон янзын хүчин зүйлсээс хамааран дотоодод болон үндэстэн дамнасан байдлаар явагддаг. Хүн худалдахын гэмт хэргийн мөлжлөгийн хэлбэр, бүлэглэл доторх зохион байгуулалт, санхүүгийн менежмент, ложистик, мөнгө угаах хэлбэр нь уг үйл ажиллагаанд оролцогч гишүүдийн төрөлх улс орны худалдааны түүхэн замнал, соёл, нийгмийн болон эдийн засгийн харьцангуй давуу тал, хөгжлийн үе шат зэргээс хамаараад харилцан адилгүй байдаг. Хүн худалдах нь хууль бус шилжилт хөдөлгөөн (irregular/illicit migration) болдгоороо маш олон төрлийн гэмт хэрэг, хууль бус үйл ажиллагаатай огтолж, нэгдэж байдаг.

Олон улсын хэмжээнд хүн худалдах гэмт хэргийг тодорхойлох нь тун хүндрэлтэй байсан. Уг гэмт хэргийг тодорхойлсон анхны олон улсын баримт бичиг² нь Үндэстэн дамнасан гэмт хэргийн эсрэг Нэгдсэн үндэстний байгууллагын конвенцийн нэмэлт болох хүн, ялангуяа эмэгтэйчүүд, хүүхэд худалдаалахаас урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, шийтгэх тухай протоколын 3 (а) дугаар үү.

² Олон улсын санхүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх байгууллага FATF. Money Laundering Risks Arising from Trafficking on Human Beings and Smuggling Migrants. (Парис, 2011), 11. <http://www.fatf-gafi.org/topics/methodsandtrends/documents/mon-eylaunderingrisksarisingfromtraffickingofhumanbeingsandsmugglingofmigrants.html>

зүйлд заасан байдаг.³ Үүнд хүн худалдаалахыг:

"...хүнийг мөлжих зорилгоор хүч хэрэглэн заналхийлэх буюу хүч хэрэглэх эсвэл хүчирхийллийн бусад хэлбэрийг ашиглах, хулгайлах, хууран мэхлэх, эрх мэдлээ урвуулан ашиглах буюу эмзэг байдлыг нь ашиглах эсвэл өөр этгээдийг хяналтандаа байлгаж буй этгээдийн зөвшөөрлийг авахын тулд төлбөр хийж буюу ашиг олгох хахуулдах зэрэг аргаар хүмүүсийг урвуулан элсүүлэх, тээвэрлэх, дамжуулах, нуугдуулах буюу хүлээж авах үйлдлийг хэлнэ. Мөлжих гэдэгт наад зах нь бусдын биеийг нь үнэлүүлэх буюу бэлгийн харилцаанд оруулан мөлжих бусад хэлбэрүүд албадан ажиллуулах буюу үйлчлүүлэх, боолчлол буюу боолчлолтой төсөөтэй заншил, эрх чөлөөгүй байлгуулах буюу эрхтэнийг нь авах зэргийг ойлгоно"⁴ гэжээ.

Доктор Алексис Ариновиц хүн худалдах гэмт хэргийн шалтгааныг татах болон түлхэх хүчин зүйлсийн үүднээс тайлбарлаж байна. Татах хүчин зүйлс буюу уг гэмт хэрэгт өртөмтгий нөхцөл байдлыг ажил хөдөлмөр эрхлэх хязгаарлагдмал байдал, улс төр болон эдийн засгийн эрсдэл, эргэлзээтэй тогтворгүй байдал, үндэстэн болон хүйсийн ялгаварлан

³ Мансууруулах бодис, гэмт хэрэгтэй тэмцэх НҮБ-ын алба. United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto. (Бен, 2004), 42. <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCbook-e.pdf>.

⁴ Ибиш.

гадуурхалт, гэр бүл айл өрхийн уналт/задрал (гэр бүл салалт, гэр бүлийн хүчирхийлэл, ДОХ/ДХВирус г.м.) зэргийг дурьджээ.⁵ Доктор Луйз Шелли нь улс төр-эдийн засгийн аюулт нөхцлийг тодорхойлохдоо төрийн өндөр алба хаагчид, хуучин алба хаагчдын авлигыг онцолж байна. Улс төрийн авлига нь тухайн улсын хөгжилд зарцуулах ёстой хөрөнгө баялгыг гадагш гаргаж, улс орныг хөгжих боломжинд саад учруулсанаар улсын эдийн засаг, улс төр, хүн амыг уналтанд оруулж байдаг. Үүнээс үүдэн тухайн улсын иргэд нь ямар ч аргаар гадаадын улс орон руу амьдралаа дээшлүүлэх зорилгоор нүүдэллэх, эрсдэлт боломж эрэлхийлэхэд түлхэж байдаг. Энэ нь эргээд иргэдийн хууртаж, мэхлэгдэж, өрийн барьцаанд орох, барьцаалагдах, боолчлолын нөхцөл байдалд өртөх хандлагыг нэмэгдүүлж байна. Энэхүү үйл явцыг Зураг 1-ээс үзнэ үү.

Харин хүн худалдах үйл явцыг хялбарчилж буй хүчин зүйлст Доктор Ароновиц нь гадаад дотоодод илүү хялбархан зорчих боломж, улс орон дотор болон улс хоорондын хүн амын орлого болон хөгжлийн тэгш бус байдал, шилжин суурьшилтын тогтсон урсгал⁶, гадаадын

⁵ Alexis. A. Aronowitz. Human Trafficking, Human Misery: The Global Trade In Human Beings. (London: Praeger, 2009), 11-12

⁶ Гадаад орон дахь Диаспора буюу хуучин болон өнөөгийн цагаачлагчдын нийгэмлэгүүд нь бүхий л улс орнуудад тодорхой хэмжээгээр байх бөгөөд хуучин колони улс орнуудад илүү өргөн хүрээтэйгээр оршдог.

Эх үүсвэр: Судлаачийн боловсруулсан схем

Зураг 1.1.1. Хүн худалдахын хүчин зүйлсийн гинжэн хэлхээний бүдүүвч

Эх үүсвэр: Судлаачийн боловсруулсан схем

ажиллах хүчний үргэлжилсэн эрэлт хэрэгцээ⁷, хууль ёсны болон хууль бус зуучлалын үйлчилгээ, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл болон түүний гадаадын улс орнуудад амьдрал сайхан байдаг гэсэн итгэл үнэмшил төрүүлэх нөлөө зэргийг багтааж байна.⁸

Эрдэмтэн Луиз Шелли⁹ нь

⁷ Аливаа улс өндөр хөгжилд хүрэх, хүн амын байгалийн нөхөн төлжилт буурахад тодорхой салбаруудад ажиллах хүчний дутагдал үүсдэг. Ийм нөхцөлд гадаадын цагаачдыг татах, сурч боловсрох, ажил хөдөлмөр эрхлэхэд нэвтрэх боломжийг бүрдүүлж нийгэмшүүлэх нь ирээдүйн боловсон хүчин, ажиллах хүчийг бүрдүүлэхэд амин чухал болоод байна.

⁸ Alexis. A. Aronowitz. Human Trafficking, Human Misery: The Global Trade In Human Beings. (London: Praeger, 2009), 13

⁹ Доктор Луйз Шелли нь криминологич, эрх зүйч, социологич бөгөөд терроризм, Еврази дахь зохион байгуулалттай

даяаршлыг хүн худалдах гэмт хэргийг угшрахад нөлөөлж буй үндсэн хүчин зүйл хэмээн тодорхойлжээ. Даяаршлаас үүдэн хүмүүс болон бараа бүтээгдэхүүний хил хоорондын эргэлт нэмэгдэж, харилцаа холбоо, мөнгөн шилжүүлгийн урсгал улам хялбаршиж, бүс нутаг хоорондын эдийн засаг нийгмийн ялгаатай байдал илүү тод мэдэгдэж байна. Гэтэл олон улс орнууд хүн худалдах гэмт хэргийн хуульгүй, бүс нутаг, улс орон хоорондын хамтын ажиллагаа¹⁰, уялдаа

гэмт хэрэг, авилга болон мөнгө угаах, хүн худалдахын АНУ-ын нэртэй эрдэмтэн юм. Тэрбээр АНУ-ын Жорж Мэйсон их сургуулийн Төрийн удирдлагын сургуулийн хүндэт Профессор, АНУ-ын Терроризм, Үндэстэн дамнасан гэмт хэрэг, Авилгын судалгааны төвийн захирал юм. Доктор Шелли нь хүүчин Социалист орнуудын эксперт.

¹⁰ Хүн худалдах нь үндэстэн

холбоотой бодлого дутмаг байна. Мөн хүмүүсийн хэрэглээн дээр суурилсан эдийн засгийн эргэлт нь уг гэмт хэргийн ашгийг нэмэгдүүлж, өдөөх хүчин зүйл болсоор ирлээ.¹¹

Хэрэглэгчид, нэн ялангуяа хөгжингүй улс орны хэрэглэгчид нь бэлгийн үйлчилгээ болон бараа бүтээгдэхүүний харьцангуй хямд үнэтэйг нь сонгож, их хэмжээний эрэлтийг бий болгодог. Улс орон хоорондын үйлдвэрлэлийн гинжин хэлхээ нь гадаад орнуудын эдийн засгийг харилцан хамааралтай болгож, нэгдмэл зах зээлийг бүрдүүлэхэд нөлөөлсөөр байна. Ингээд хэрэглэгчид нь өөрсдийн мэдэлгүйгээр хүн худалдахын хохирогчид, боолчлолын замаар үйлдвэрлэсэн хямд/хямдавар бүтээгдэхүүнд эрэлт үүсгэж, уг зах зээлийг үргэлжлүүлэн амьдруулсаар байна. Энэ үйл явцад авлига хахууль¹², хууль дамнасан гэмт хэрэг тул хэрэг яллан шийдвэрлэхэд эрх зүйн харилцан туслалцаа үзүүлэх хамтын ажиллагаагаар дамжуулан гадаад улс орноос нотлох баримт, мэдээлэл сэлт цуглуулдаг. Уг олон улсын хамтын ажиллагаа нь Монгол улсад хөгжлийн шатандаа явж байна.

¹¹ Alexis. A. Aronowitz. Human Trafficking, Human Misery: The Global Trade In Human Beings. (London: Praeger, 2009), 40–42

¹² Хүн худалдахын мөнгө угаахтай холбоотой авлигад хамгийн их өртөмтгий мэргэжлүүдэд улс орны онцлогоос хамааран ихэвчлэн ресторан, зочид буудал, цэнгээний газар, бусад үйлчилгээний салбарын ажилтанууд, улс хот хоорондын тээвэрлэлт эрхлэгчид, эмнэлэг, асрамжийн газар, тээврийн хэрэгсэл, үнэт эдлэлийн худалдаа эрхлэгчид зэрэг их хэмжээний бэлэн мөнгө эргэлдүүлдэг салбар, хуульч өмгөөлөгчид, цагаачлалын алба, хил хамгаалах, дипломат ажилтанууд, банк санхүүгийн

бус сүүдэр зах зээл үндсэн үүрэг гүйцэтгэсээр ирсэн.¹³

1.1.2 Хүн худалдахын мөнгө угаах үе шат

Хүн худалдах нь нэг гэмт үйлдэл биш, үргэлжилсэн гэмт хэрэг юм. Өөр өөр үе шатуудад оролцдог олон төрлийн үйлдэгчид, зохион байгуулагчид, үйл явцыг хялбарлагчдаас (facilitators) бүрдэх гэмт үйлдлүүдийн нэгдэл юм. Гэмт хэргийн үе шатаас хамааран гэмт үйлдлийн зангилаа бүхэнд оролцогчдын бүлэглэл нь харилцан адилгүй байдаг. Энэ нь өөр олон төрлийн гэмт хэрэг, хууль бус үйл ажиллагаатай огтлолцож, нэгдэх хэлбэрээр үйлдэгддэг. Тухайлбал, бичиг баримт хуурамчаар үйлдэх, хууль бусаар хил давах, цагаачлалын хууль журам зөрчих, нийгмийн халамжийн тогтолцоог урвуулан ашиглах¹⁴, авилга, мөнгө угаах¹⁵, хар тамхи тээвэрлэлт зэрэгтэй огтлолдог.

ажилтанууд, үл хөдлөх хөрөнгө, гадаад валют хөрвүүлэгчид, казино хонжворт болон бооцоот тоглоомын газрууд ордог.

¹³ Alexis. A Aronowitz. *Human Trafficking, Human Misery: The Global Trade In Human Beings*. (London: Praeger, 2009), 37–58

¹⁴ Европын холбооны өндөр хөгжилтэй орнуудад нийгмийн халамжийг урвуулан ашиглах зорилгоор хүүхэд, эмэгтэйчүүд худалдах явдал бүртгэгдсэнийг өмнө дурьдсан ФАТФ-ын судалгаанд тэмдэглэжээ.

¹⁵ Банк санхүүгийн тогтолцоонд хүн амын ихэнх нь хамрагдсан (бэлэн мөнгөөр гүйлгээ хийх нь буурсан) улсад хууль бус гаралтай мөнгийг угааж, хууль ёсны зах зээлд хөрвүүлэх нь хүн худалдахын зайлшгүй нэгэн хэсэг болдог. Учир нь томоохон хэмжээний хүн худалдахын зохион байгуулалттай бүлэглэл нь бизнес үйл ажиллагаагаар их хэмжээний бэлэн мөнгө хуримтлуулдаг.

Хүн худалдах гэмт хэргийн хамгийн танигдсан, уламжлалт үндсэн гурван үе шат нь элсүүлэлт, тээвэрлэлт, мөлжлөг юм.¹⁶ Харин уг гэмт хэргийн процесс дээр хийсэн анализ нь энэ гурван шатаас гадна өөр үе шатуудтайг нотолж байна.¹⁷ Доктор Пеннингтон болон бусад эрдэмтэд нь хүн худалдахын дөрөв дүгээр үе шатыг хохирогчоос ангижрах үе шат гэж тодорхойлжээ. Энэ нь үнэ өртөг нь буурсан, хойшид ашиг хонжоо бүрдүүлэх боломжгүй болсон хөрөнгөөс (хохирогчоос) ангижрах үйл явц юм. Эдгээр эрдэмтэд нь энэ үе шатанд идэвхитэй үүрэг гүйцэтгэгчдэд (enablers) авлигад өртсөн цагдаа, хил хамгаалахын ажилтануудаас эхлээд хүн худалдахын хохирогчдын үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн хөдөлмөрийг, хэрэглэгчдийг хүртэл хамруулж байна. Хэрэглэгчдэд мөлжлөгийн замаар үйлдвэрлэсэн бараа (хуурамч дуураймал, зах зээлийн ханшнаас хэтэрхий доогуур сэжиг бүхий бараа бүтээгдэхүүн г.м.) гэж мэдсээр байж нүдээ буруулан худалдан авалт хийдэг хүмүүс болон мэдэхгүйгээр худалдан

¹⁶ Alexis. A Aronowitz. *Human Trafficking, Human Misery: The Global Trade In Human Beings*. (London: Praeger, 2009), 18.

¹⁷ Хүн худалдахын хохирогчоос ангижрах, мөнгө угаах үе шатанд хийсэн судалгаа хязгаарлагдмал байдаг. Одоогоор хүн худалдахын мөнгө угаах үе шатад хийсэн дорвитой судалгаанд Олон улсын санхүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх байгууллага (FATF), Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллагын (OSCE) дор дурьдсан судалгаа багтаж байна (Хуудас 6-ийн ишлэлийг харна уу).

авах харилцаанд ордог хэрэглэгчдийг хамруулж байна.¹⁸

Тав дахь үе шат нь өнөөгийн нөхцөлд хамгийн бага судлагдсан бөгөөд хүн худалдахаас үүдэлтэй орлого ашгийг угаах¹⁹, улмаар хууль ёсны эдийн засагт нуун хөрвүүлэх, хөрөнгө оруулах юм.²⁰ Гэмт хэрэгтнүүдийн хөрөнгө оруулалт хийх загвар, хэв маяг нь хууль ёсны эдийн засагт оролцогчдын хөрөнгө оруулалтын логиктой адил байдаг.²¹ Их хэмжээний мөнгө угаалт, хөрөнгө оруулалт нь ихэнхдээ зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлийн үйл ажиллагаанд түгээмэл ажиглагддаг.²² Учир нь тэд хуримтлуулсан бэлэн мөнгө, орлого ашгаа өөр ашигтай үйл ажиллагаанд хууль хяналтын байгууллагын анхаарлыг татахгүйгээр эргэлдүүлэх нь цар хүрээ, нөлөөллийн бүсээ тэлэх,

¹⁸ Julia R. Pennington and others, “The Cross-National Market in Human Beings,” *Journal of Macromarketing* 29, no. 2 (2009): 122.

¹⁹ Хүн худалдахаас үүдэлтэй ашгийг бусад хууль бус үйл ажиллагаанд зарцуулах нь бүр бага судлагдсан.

²⁰ Alexis Aronowitz, Gerda Theuermann and Elena Tyurykanova, *Analyzing the Business Model of Human Trafficking in Human Beings to Better Prevent the Crime*. Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллага (OSCE), (Бен, 2010), 18.

²¹ Louise Shelley, *Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization: Chapter 8. Money Laundering into Real Estate* (Washington DC: National Defense University Press, 2013), 136. Available at: <http://www.ndufoundation.org/file/pdf-test/Convergence.pdf>

²² Alexis Aronowitz, Gerda Theuermann and Elena Tyurykanova, *Analyzing the Business Model of Human Trafficking in Human Beings to Better Prevent the Crime*. Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллага (OSCE), (Бен, 2010), 18.

тэдний оршин тогтнолын салшгүй нэгэн хэсэг болдог.

Гэмт хэргийн гаралтай хөрөнгө улс орны эдийн засагт нэвчиж, томоохон үүрэг гүйцэтгэх хэмжээнд хүрэх нь дотоодын мөнгөн тэмдэгт гадаадын валюттай харилцах ханш, эдийн засгийн салбаруудын тэнцвэрт байдал, шударга өрсөлдөөн, улмаар айл өрх, олон нийт, нийгэм, ардчилсан тогтолцоонд маш хор хөнөөлтэй. Гэмт бүлэглэлүүд нь зохих хууль журамд үл захирагдаж, авилга хахууль өгөх замаар асуудал шийдвэрлэдэг тул гэмт бүлэглэлийн хяналтанд орсон салбар нь авлига хээл хахуульд идэгдэж, менежмент нь маш тогтворгүй болдог.

Тухайлбал, Италийн өмнөд хэсэгт орших Коморра мафи нь 1990 оноос хойш цөмийн болон хорт хаягдлын бизнест идэвхитэйгээр орж, 11 сая тонн хорт хог хаягдлыг Нальпийн нурууны хойд хэсэгт орших нутгийн гол нуур, газрын хэвлийд хууль бусаар хаясан нь одоо уг газрыг Үхлийн Гурвалжин гэж олонд танигдахад хүргэжээ.²³ Энд улсын дундажтай харьцуулахад нярайн төрөлхийн гажиг нь 80 хувь өндөр болсон бөгөөд эмэгтэйчүүдийн хөхний хорт хавдрын өвчлөл нь 47 хувь өндөр байгааг эрдэмтэд хорт хаягдалтай шууд холбон тайлбарлаж байна.²⁴

²³ Yardley, Jim. “A Mafia Legacy Taints the Earth in Southern Italy.” *New York Times*, January 29, 2014. http://www.nytimes.com/2014/01/30/world/europe/beneath-southern-italy-a-deadly-mob-legacy.html?_r=0

²⁴ “Triangle of Death: Italy Sends Army to Mafia Toxic Waste Dump.” *RT*, April 2, 2014, <http://rt.com/news/mafia-toxic-waste-army-937/>

Хэдийгээр Коморра нь уг бизнесээрээ их хэмжээний ашиг хонжоо олсон ч уг газар нутагт өөрсдөө амьдарч, тэдний үе хойч нь амьдрах тул өөрийгөө болон өрөөлийг хэдэн зуун жилээр тоологдох хохиролд оруулсан юм.

Гэмт хэргийн зохион байгуулалттай бүлэглэлүүд нь шударга өрсөлдөөнийг үгүй хийдэг. Учир нь хууль ёсны аргаар үйлдвэрлэсэн бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ нь хууль бус бараа бүтээгдэхүүнтэй үнэ өртөг, үйлдвэрлэлийн хэмжээний хувьд өрсөлдөх боломжгүй болж зах зээлээс шахагдан гардаг. Иймээс гэмт бүлэглэлүүдийн хууль бус орлого ашгаа ашиглах боломжийг нь хаах үүднээс мөнгө угаахын эсрэг тогтолцоог энгийн иргэдийн санхүүгийн үйлчилгээнд нэвтрэх боложинд нөлөөлөлгүйгээр хэрэгжүүлэх нь маш чухал. Энэ нь улс орны онцлогоос хамааран банк санхүүгийн институтууд²⁵, даатгалын компаниуд, хуульч өмгөөлөгчид, үл хөдлөх хөрөнгийн салбарын ажилтанууд, машин тоног төхөөрөмж борлуулагчид, нягтлан бодогчид, валют арилжааны ажилтанууд, хөрөнгийн биржийн ажилтануудад тун анхаарууштай.²⁶ Иймээс мэргэжлийн ёс зүй, ажил үүргийн ухамсар, хариуцлага

²⁵ Одоогоор Монгол улсын хувьд банк санхүүгийн тогтолцоог ашиглан авилгатай холбоотой мөнгө угаах нь хамгийн түгээмэл байна.

²⁶ Margaret Beare and Stephen Schneider, *Money Laundering in Canada: Chasing Dirty and Dangerous Dollars* (Toronto: University of Toronto Press, 2007), 135.

зөв ухамсарлан ажиллах нь бүхий л салбарын ажилтануудад анхаарууштай юм.

Монгол улсын хэмжээнд өнөөгийн нөхцөлд тун анхаарууштай мөнгө угаахын хэлбэрүүдийн нэг нь үл хөдлөх хөрөнгөөр дамжуулан мөнгө угаах гэж ажиглагдаж байна. Энэ нь олон улсын хэмжээнд маш бага судлагдсан. Жижиг зах зээлтэй, санхүүгийн зах зээл хөгжиж байгаа манай улсын хувьд уул уурхайн салбарын дараах хөрөнгө оруулалтын хамгийн үр ашигтай салбар нь барилгын салбар байсаар ирлээ. Энэ нь эдийн засгийн Дач өвчин онолын²⁷ үүднээс жижиг хязгаарлагдмал эдийн засагтай орнуудын хувьд уул уурхайн экспортын үсрэнгүй хөгжлийн дараа түгээмэл тохиолддог үзэгдэл юм.²⁸ Монгол улсад үл худлэх хөрөнгө, ялангуяа орон сууц худалдан авахад их хэмжээний бэлэн мөнгөөр урьдчилгаа төлбөр төлж буй хүмүүсээс мөнгөний хууль ёсны эх үүсвэрийг батлах баримт нотолгоог шаардах нь дутагдалтай байна. Гэтэл энэ нь өндөр хяналтан дор байх шаардлагатай эрсдэлт салбар юм. Хүн худалдахын

²⁷ Уул уурхай буюу нэг салбарт төвлөрсөн эдийн засагтай байх нь тухайн улсын эдийн засаг, дотоод болон экпортын салбарын тогтвортой байдал, үүнийг дагаад баялгийн хуваарьлалт, ажиллах хүчний төвлөрөл зэрэг нь хэрхэн нөлөөлдөгийг судалсан онол юм. Баялгийн хараал нь улсын төсөв, төсвийн зарцуулалт, нийгэм, авлигын асуудлыг түлхүү судалсан өөр онол билээ.

²⁸ Enkhchimeg Sengee (Author), *Dutch Disease Effects on the Tradable and Non-Tradable Sector: Case of Mongolia* (Washington DC, 2013), 4.

зохион байгуулалттай бүлэглэлүүдийн хувьд үйл ажиллагааны зардлаа²⁹ бууруулах үүднээс байр түрээслэх, худалдан авах нь маш түгээмэл байдаг. Иймээс үл хөдлөх хөрөнгийн салбар нь хүн худалдахтай зайлшгүй холбогддог. Хүн худалдахын үйл ажиллагаа бүрэлдсэн суурин газарт бусад гэмт хэрэг тархаж³⁰, тухайн дүүрэгт амьдрахад аюултай болж, үл хөдлөх хөрөнгө ч үнэгүүддэг.³¹

Одоогоор хүн худалдах гэмт хэргийг бизнес, эдийн засгийн логик үүднээс судалсан судалгаанууд дутмаг байна. Энэ чиглэлийн судалгаанд түлхэц болсон томоохон ажлууд нь Доктор Луйз Шеллигийн хүн худалдахын бизнес загваруудын судалгаа³², Олон улсын санхүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх байгууллагын (FATF/ФАТФ) Хүн худалдах болон смаглинаас мөнгө угаах³³, Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллагын³⁴ Хүн

²⁹ Судалгаагаар уг гэмт хэрэг үйлдэгчдийн хамгийн өндөр зардал нь байрны түрээс, байршлын аюулгүй байдал болох нь тогтоогдсон.

³⁰ Танхай, архидан согтууралт, хар тамхи дамлах зэрэг бусад хууль бус үйлдэл болон хэргүүд г.м.

³¹ Мөнгө угаах болон хүн худалдаалахын талаар удаах Цуврал 2 нийтлэлд түлхүү танилцуулах болно.

³² Louise Shelley, Human Trafficking: A Global Perspective (New York: Cambridge University Press, 2010), 112–140.

³³ Олон улсын санхүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх байгууллага ФАТФ. Money Laundering Risks Arising from Trafficking on Human Beings and Smuggling Migrants(2011), 11.

³⁴ <http://www.fatfgafi.org/topics/methodsandtrends/documents/lingofmigrants.html>

³⁵ Европын аюулгүй байдал,

худалдахын бизнес загварыг уг гэмт хэргээс илүү үр дүнтэйгээр урьдчилан сэргийлэх үүднээс судлах нь гэсэн судалгаанууд орж байна.

1.2 Хүн худалдахын бизнес, эдийн засгийн логик, зах зээл

1.2.1 Хүн худалдахын цар хүрээ, зах зээл хоорондын онцлог

Хүн худалдах нь зах зээлийн үзэгдэл бөгөөд хууль ёсны болон хууль бус эрэлтийг хууль бус нийлүүлэлтээр хангахад чиглэсэн эдийн засаг-нийгмийн үзэгдэл юм. Энэ зах зээл нь маш өргөн цар хүрээтэй, өөрийн гэсэн түгээлтийн сувгуудтай, үнэ ханш тогтоолтын системтэй бөгөөд зах зээлийн олон хүчин зүйлсээс хамааралтай байдаг.³⁵ Уг системийн бүтэц, үйл ажиллагаа (modus operandi), түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг ойлгох нь гэмт хэргийн гол зангилаануудыг ойлгож, таслан зогсооходоо чухал үүрэгтэй. Маркетингийн систем нь “нарийн төвөгтэй, дасан зохицож хариу урвалд ордог, эвлэлдэн зохицох чадвартай, нийгмийн сүлжээнүүдээс (social network) бүрддэг. Үүнд түүний бүтэц, үйл ажиллагаа нь маш чухал үүрэгтэй бөгөөд зорилго нь бараа бүтээгдэхүүний нийлүүлэлт болон эрэлт

хамтын ажиллагааны байгууллага OSCE. Analysing the Business Model of Trafficking in Human Beings to Better Prevent the Crime (2010). 21-23, 26-27. <http://www.osce.org/cthb/69028?download=true>

³⁵ Julia R. Pennington and others, “The Cross-National Market in Human Beings,” Journal of Macromarketing 29, no. 2 (2009): 119.

хэрэгцээг нэгтгэхэд оршдог”.³⁶ Ашиг хонжоо олоход чиглэсэн эдийн засгийн хууль бус үйл ажиллагааны хувьд тухайн улсын эдийн засгийн нөөцийн харьцангуй давуу тал, зах зээл, бизнес орчин, төрийн эрх мэдлээ хэрэгжүүлж чадахгүй байгаа завсар, авилгад өртөмтгий байдал, хөгжлийн үе шат зэргээс шууд хамааралтай.

ОУХБ нь хүн худалдахын зөвхөн бэлгийн мөлжлөгөөс үүсэж буй ашгийг доорхи байдлаар тодорхойлжээ:

“... Дэлхийн хэмжээнд хүн худалдаалахын бэлгийн мөлжлөгт өртсөн хохирогчдоос олж буй ашиг нь 27.8 тэрбум Ам. доллартай тэнцэж байна. Үүний бараг хагас нь буюу 13.3 тэрбум Ам. доллар нь аж үйлдвэржсэн улс орнууд руу чиглэсэн урсгал буюу эдгээр орнуудад бүрэлдэж байна. Ази тив нь уг гэмт хэргээс бүрэлдэж буй ашгаараа дэлхийд 1 дүгээрт (9.5 тэрбум Ам доллар) орж, шилжилтийн эдийн засагтай орнууд (3.2 тэрбум Ам доллар), Ойрхи Дорнод болон Хойд Африкийн орнууд (1.0 тэрбум Ам доллар), Латин Америк (0.6 тэрбум Ам доллар), Сахарын Цөлийн доор орших орнууд нь (0.1 тэрбум Ам доллар) удаах байруудад орж байна.”

Доктор Пеннингтон болон бусад эрдэмтдийн хамтарсан судалгааны ажил нь хүн худалдахаас олох ашиг нь мөлжлөг явагдаж буй орон, мөлжлөгийн хэлбэрээс хамааран харилцан адилгүй байдгыг онцолж байна. Тэрбээр өндөр хөгжилтэй орнуудад ихэнхидээ бие

³⁶ Ибид., 120.

үнэлэлт (46 хувь), гэр бүлийн туслах үйлчилгээ (27 хувь), хөдөө аж ахуй (10 хувь), оёдлын жижиг үйлдвэр/цех завод (5 хувь) зэрэг нь ихэвчлэн тохиолддогийг барагцаалан танилцуулж байна. Нэг хүнд ноогдох Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн багатай орнуудад хөдөө аж ахуй, цех үйлвэрийн салбарт хохирогчид илүү өртөж байна. Үйлдвэрлэлийн явцад хохирогчдийг эд хөрөнгө, бараа мэтээр хандаж ажиллуулдаг тул үйлдэгчид нь маш өндөр ашиг олдог. Боолчлолын аргаар үйлдвэрлэсэн бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийн зардал нь хууль ёсны аргаар үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнээс маш бага байдаг тул энэ нь салбар хоорондын, улс орны хооронд шударга бус өрсөлдөөнийг бий болгодог.

Хүн худалдахын бэлгийн мөлжлөгийн хохирогч нь мөлжлөгт өртөөгүй бэлгийн үйлчилгээ үзүүлдэг эмэгтэйтэй харьцуулахад 8-10 дахин их орлого олох өндөр магадлалтай байна. Учир нь мөлжлөгт өртсөн эмэгтэйд ажлын байран дахь эрх байхгүй, эрүүл мэндтэй холбоотой үйлчлэгчид тавих шаардлага байхгүй, мөн олсон орлогоос маш бага эсвэл ямар ч төлбөр авч чаддаггүйд оршиж байна. Хүчээр бие үнэлэлт нь хөрөнгө оруулалтын дараа 100-1000 хүртэлх хувийн ашиг авчирдаг.³⁷ Эдгээр хүчин зүйлс нь Эзэнд оногдох

³⁷ Julia R. Pennington and others, “The Cross-National Market in Human Beings,” Journal of Macromarketing 29, no. 2 (2009): 122-123.

ашиг орлого, бизнесийг улам угшруулахад нөлөөлсөөр иржээ.

Тэр ч байтугай ашиг орлого багатай зах зээлд ч хөрөнгө оруулалтын дараах өндөр өгөөжийг олох боломжтой байдаг ажээ. Тухайлбал, Энэтхэгийн хөдөө аж ахуйн үйлдвэрийн салбарт 50 хүртэлх хувийн ашгийг хөдөлмөр мөлжлөгөөс Эзэд нь олдог гэж Пеннингтон онцолж байна. Тэрбээр “үүний улмаас зохион байгуулалттай гэмт хэргийн бүлэглэлүүд нь өндөр ашиг олох цорын ганц зорилгын үүднээс бусад салбаруудад нэвчиж³⁸, ашиг олох боломжтой нүд нь туссан ямар ч салбарт орж, үйл ажиллагааны бүс нутгаа тэлж байна” гэжээ.³⁹ Мөн түүнчлэн, эдгээр бүлгүүд нь ашигтай нөхцөлд хоорондоо нэгдэж, хамтран ажилладаг. Хүн худалдах, мөлжлөгөөс олж буй асар их хэмжээний ашиг нь энэ зах зээлийн бүхэл системийг хөдөлгөж, ажиллуулах өдөөгч хүчин зүйл болсоор байна.⁴⁰

Доктор Шелли нь хүн худалдахын бизнес үйл ажиллагаанд хэрэглэгддэг арга хэлбэрүүд нь хууль

³⁸ Италийн Мафи нь хорт хог хаягдал зайлуулах салбарт, Хятадын зохион байгуулалттай гэмт хэрэг нь хаягдал металлын салбарт хүртэл эрх мэдлээ тогтоосон байдаг.

³⁹ Олон улсын санхүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх байгууллага ФАТФ. Money Laundering Risks Arising from Trafficking on Human Beings and Smuggling Migrants(2011), 12. <http://www.fatfgafi.org/topics/methodsandtrends/documents/moneylaunderingriskfmigrants.html>

⁴⁰ Julia R. Pennington and others, “The Cross-National Market in Human Beings,” Journal of Macromarketing 29, no. 2 (2009): 121.

ёсны эдийн засгийн арга хэлбэрүүдтэй адил байдгийг онцолж байна. Өөрөөр хэлбэр оролцогчдын бизнесээ өргөтгөх зах зээлийн сонголт, бизнес үйл ажиллагааны зорилго зэрэг нь хууль ёсны болон хууль бус үйл ажиллагааны хооронд ижил байна. Өмнө дурьдсанчлан үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн хувьд худалдааны арга барил нь тухайн үндэстний соёл, газар зүйн байршил болон онцлог, эдийн засгийн хүчин зүйлс болон түүхэн уламжлалт ёс заншлаас шууд хамааралтай байдаг гэжээ.⁴¹ Тэрбээр, хүн худалдахын бүлэглэлүүдийн хооронд дээрхиэс хамаараад маш том ялгаанууд үүсдэг гэж онцолж байна.

Эдгээр ялгаанууд нь гэмт бүлэглэлүүдийн бизнесийн тогтолцоо, ложистик, үйл ажиллагааны ашгийг тодорхойлоход маш чухал үүрэгтэй. Тухайлбал, зарим нь зөвхөн хүн худалдахаар дагнаж байхад зарим нь олон төрлийн гэмт хэргийг давхар үйлдэж байдаг. Жич бүхий л гэмт бүлэглэлүүдийн үйл ажиллагааны салшгүй нэг хэсэг нь авилга хээл хахууль, мөнгө угаах байдаг. Тэд төрийн эрх мэдлээ хэрэгжүүлж чадахгүй байгаа завсар орон зай, Төрийн хууль ёсны эрх мэдлийн бууралт, хууль бус далд банкны тогтолцоо болон худалдаа эргэлтийн сул хяналтыг мэргэжлийн зөвлөгчдийн тусламжтайгаар

⁴¹ Louise Shelley, Human Trafficking: A Global Perspective (New York: Cambridge University Press, 2010), 112.

гаргууд ашигладаг.⁴² Доктор Шелли нь 2010 оны байдлаар үндэстэн хоорондын зургаан төрлийн хүн худалдахын бизнес моделуудыг тодорхойлоод байна.⁴³

Уг судалгааны Цуврал Хоёрт Хятад, Орос, Балканы тэнгисийн орнуудын хүн худалдахын гэмт бүлэглэлийн үйл ажиллагааны загварыг танилцуулна. Монгол улс дахь хүн худалдахын загварыг судлах, ямар бүлэглэлүүд үйл ажиллагаа явуулж буйг судалж, манай улсын нийгэм-эдийн засагт ямар үүрэг гүйцэтгэж байгааг судлах шаардлагатай байна.

1.3 Хүн худалдах гэмт хэргийн онол, судлагдахуун

1.3.1 Хүн худалдах нь эдийн засгийн гэмт хэрэг болох нь, онолыг мөрдөн байцаалтад тусгахын ач холбогдол

Хүн худалдах нь ашиг хонжоон дээр суурьласан гэмт хэрэг (profit-driven crime). Энэ төрлийн гэмт хэрэг нь нарийн төвөгтэй, харилцан хамааралтай үйл явдлын урсгал юм. Оролцогчид нь системд гүйцэтгэж буй үүргийнхээ чухалчлалын түвшнөөс хамааран процессын талаар харилцан адилгүй мэдээлэлтэй байж, өөр өөр үүрэг гүйцэтгэдэг.⁴⁴ Аливаа зохион байгуулалттай гэмт хэрэг нь хэрэгтэний онцлогоос үл хамааран гэмт хэргийн онцлогтой холбоотой тодорхой загварыг дагах

⁴² Ибид., 113.

⁴³ Ибид., 112–138.

⁴⁴ R.T. Naylor, "Towards a General Theory of Profit-Driven Crimes," British Journal of Criminology 43, no. 1(2003): 83.

боломжтой. Энэ нь уг хэргийн бүтцийг үргэлжилсэн үйл явдлууд болгон задлахад өндөр ач холбогдолтой.⁴⁵ Гэвч гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэж, яллах өнөөгийн тогтолцоо нь гэмт хэргийн процесс бус хэрэгтэн холбогдогч дээр суурьласан байгаа нь маш чухал мэдээллийг алдахад хүргэдэг. Доктор Нэйлор нь ашиг хонжоонд суурьласан гэмт хэрэг шийдвэрлэлт нь зөвхөн гэмт хэрэгтэн дээр суурьлах бус гэмт хэргийн процесст анализ хийх нь хэргийг таслан зогсооход маш өндөр ач холбогдолтойг анхааруулж байна. Энэ арга барил нь олон ач холбогдолтой, үүнд:

1) Гэмт хэргийн үйл явцын анализ нь түүний эдийн засгийн логик болон гэмт хэрэгт нөлөөлөх эдийн засгийн хүчин зүйлсийг ойлгоход хүргэнэ.

2) Олон холбогдогчтой гэмт хэргийн доторх хөдөлмөрийн хуваарьлалтыг ойлгох нь зохион байгуулалттай бүлэг доторх гишүүдийн үүрэг хариуцлагыг тодорхойлоход ач холбогдолтой.

3) Гэмт хэргийн эдийн засгийн, санхүүгийн тогтолцоог нарийвчлан судалж, ойлгох нь уг хэрэгтэй тэмцэх илүү үр дүнтэй, үр өгөөжтэй арга хэрэгслийг сонгох, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх нөөц боломжийг оновчтой хуваарьлахад хүргэнэ.⁴⁶

Эдийн засгийн, ашиг хонжоон дээр суурьласан гэмт хэргийг⁴⁷ үйл явцын

⁴⁵ Ибид., 81

⁴⁶ Ибид., 83.

⁴⁷ Ихэнхи зохион байгуулалттай

үүднээс судлах нь зохион байгуулалттай гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнтэй хэргийг судалж, нэгжийн ашиг орлого, гол зангилаануудыг тодорхойлж, тасалж, улмаар гэмт үйл явдлыг таслан зогсооход өндөр ач холбогдолтой байдаг. Үүнтэй мөн адил, Олон улсын санхүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх байгууллага (ФАТФ) нь гэмт явдлын үйл явц дээр суурьласан мөрдөн шалгах ажиллагаа нь хүн худалдах гэмт хэргийн мөнгөний урсгалын системийг тодорхойлоход илүү үр дүнтэй байгааг онцолжээ. ФАТФ нь хүн худалдахын гэмт хэргийн хохирогч дээр тулгуурласан, ерөнхий судалгаанууд ихээхэн хийгдэж байгааг онцлоод уг гэмт хэргийн ашиг орлого, мөнгө угаалтын арга барилтай холбоотой судалгаа дутагдаж буйг дурьджээ.⁴⁸

Доктор Нэйлор нь эдийн засгийн ашиг хонжоонд суурьласан гэмт хэргийг (profit-driven crime) 1. Түрэмгийн, хүчний, 2. Зах зээл дээр суурьласан, 3. Худалдаа арилжааны гэж ангилсан. Нэгт, түрэмгийн, хүчний гэмт хэрэгт цүнх шүүрэхээс эхлээд мөнгө авахын тулд дарамтлах, хүн барьцаалах зэргийг оруулжээ. Хоёрт, зах зээл дээр суурьласан гэмт хэргийг үгийн хууль бус (inherently illegal) бараа бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэх, гэмт хэргүүд нь ашиг хонжоо олох үүднээс үйлдсэн гэмт байдаг.

⁴⁸ Олон улсын санхүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх байгууллага ФАТФ. Money Laundering Risks Arising from Trafficking on Human Beings and Smuggling Migrants(2011), 11. <http://www.fatf-gafi.org/topics/methodsandtrends/documents/moneylaunderingrisk.html>

түгээх, борлуулахыг оруулжээ. Гуравт, Худалдаа арилжаан дээр суурьласан гэмт хэрэгт угаасаа хуулиар зөвшөөрөгдсөн (inherently legal) бараа, үйлчилгээг хууль ёсны үйлдвэрлэгчид, хөрөнгө оруулагчид, корпорациудын оролцоотойгоор хууль бусаар үйлдвэрлэх, борлуулахыг багтааж байна. Тэрбээр эдгээр ангиллын гэмт хэргүүд нь хоорондоо огтлолцох, давхцах нь түгээмэл тохиолддогийг онцолжээ. Учир нь зарим түрэмгийн гэмт хэрэг нь олсон хууль бус ашиг орлогоо зах зээл дээр суурьласан гэмт хэргээр дамжуулан борлуулах, угаахад ашигладаг.⁴⁹ Бидний судалгааны сэдвээс хамаараад зах зээл дээр суурьласан гэмт хэрэгт түлхүү анхаарлаа хандуулна.

Доктор Нейлор нь зах зээл дээр суурьласан гэмт хэрэг нь үгийн хууль бус бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг хууль бус арга хэлбэр ашиглан солилцохыг хэлнэ хэмээн тодорхойлжээ. Үүнд эрэлтийг татвар, хууль журам, хорио цээрээс зайлсхийн хууль бус нийлүүлэлтээр хангах үйл явцыг оруулна.⁵⁰ Энэхүү хууль бус үйл ажиллагаа үйлдэгчдийн бүтэц, зохион байгуулалт нь хууль бус/гэмт хэргийн сүлжээтэй ижил байдаг. Тэр ч байтугай уг сүлжээ нь хууль ёсны бизнесийн бүтэц дотор нууцаар оршиж

⁴⁹ Naylor R.T, "Towards a General Theory of Profit-Driven Crimes," British Journal of Criminology 43, no. 1(2003): 87.

⁵⁰ Justin Picard, "Chapter 3: Can We Estimate the Global Scale and Impact of Illicit Trade?" in Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization (Washington, D.C: NDU Press, 2013), 49.

байсан ч уг бүтцээ хадгалж байдаг. Олон төрлийн гэмт хэргийн сүлжээнүүд нь хууль ёсны бизнесийн бүтэцтэй харилцан адилгүй хэлбэрээр харилцдаг. Тухайлбал, хүн худалдахын хохирогчийн тээвэрлэлт нь хууль ёсны бичиг баримт ашиглан хил давах буюу хууль ёсны дагуу явагдаж болно. Харин удаах мөлжлөгийн үе шат нь хүч, дарамт, сүрдүүлэг, харгислал зэргийг ашигласан илт хууль бус үйлдэл юм.⁵¹ Хүн худалдах нь далд хэлбэрээр үйлдэгддэг, ялангуяа гадаадын улс оронд орших цагаачдын нийгэмлэгүүдэд явагдаж буй хүн худалдах гэмт хэргийг яллан шийдвэрлэхэд⁵² тун хүндрэлтэй байдаг.⁵³ Иймээс, уг гэмт хэргийг таслан зогсооход ашиглаж буй дэлхий нийтийн өнөөгийн хандлага нь гэмт хэрэгтэн, холбогдогчид суурьласан үйл ажиллагаа явуулсахаас илүү уг зах зээлийг судалж, санхүүгийн урсгалыг хянаж ажиллах нь илүү үр дүнтэйд тооцогдож байна. Мөнгөний урсгал илрүүлэх, хянах, санхүүгийн тагнуулын ажиллагаа явуулах нь мөнгө угаахтай тэмцэх үйл ажиллагааны цөм нь билээ.

1.3.2 Хүн худалдахыг судлах, нийгмийн

⁵¹ Naylor R.T, "Towards a General Theory of Profit-Driven Crimes," British Journal of Criminology 43, no. 1(2003): 87.

⁵² Энэ нь эрүүгийн хэргийг яллан шийдвэрлэхэд тавигдах нотлох баримтын шаардлага нь өндөр байдагтай мөн холбоотой.

⁵³ А.Л. Репецкая, "Специфика Деятельности Китайских Этнических Преступных Групп В Восточной Сибири Постсоветского Периода" Terrorism, Transnational Crime and Corruption Center. (Иркутск, 2012), 15

бодлого боловсруулахтай холбоотой улс төр-эдийн засгийн зарим асуудал

Хүн худалдах гэмт хэрэг нь улс орноос хамааран олон төрөл байдаг. Уг гэмт хэргийн хөдөлмөр мөлжлөгийн асуудал нь олон нийтэд хязгаарлагдмал танигдаж, судлагдсан. Гэтэл олны мэдэх хүн худалдахын бэлгийн мөлжлөгөөс хөдөлмөр мөлжлөг нь илүү түгээмэл юм. Хөдөлмөр мөлжлөгийн асуудал нь цагаачлалын бодлого, гадаадын ажиллах хүч, эдийн засгийн өсөлт, бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн өртөг, олон улсад өрсөлдөх чадвар зэрэг улс төр-эдийн засгийн (political-economy) нарийн ярвигтай асуудлыг хөнддөг тул бага яригдаж, судлагдах хандлагатай байдаг.

Харин хүн худалдахын хохирогчийн тооны хувьд, энэ нь хөдөлгөөнт гэмт хэрэг тул хохирогчийн тоог дэлхийн хэмжээнд байтугай улс орны хэмжээнд боловсруулах нь төвөгтэй байдаг. Хохирогчид нь цаг хугацаа, орон зайд хувьсаж тогтмол хөдөлгөөнд оршдог. Иймээс хүн худалдахын тоон мэдээлэл нь судлаачийн тухайн үзэгдлийн талаарх ойлголт, үзэл бодол, бүртгэгчийн санаачлага, итгэл үнэмшил зэргээс шууд хамаардаг. Хүн худалдах гэмт хэрэг нь хүний эрх, хууль бус цагаачлал, авлига, сайн дурын болон хүчээр бие үнэлэлт зэрэг улс төр-эдийн засгийн нарийн асуудал хамардаг тул хохирогчдын судалгаа, тоон үзүүлэлтийг тайлбарлахад хүндрэлтэй байдаг.⁵⁴ Мөн

⁵⁴ Guri Tyldum (2010). "Limitations in Research on Human Trafficking".

судлаачдын судалгаа хийх боломж нь санхүүжилтээс ихээхэн хамаардаг. Харин судалгаа санхүүжүүлэгч нь ихэвчлэн байгууллагынхаа зорилтоос хамааран тусгай шаардлага тавьж, тодорхой үр дүнг хүлээж байдаг. Иймээс судлаач нь олон төрлийн сонирхлын бүлгийн ашиг сонирхолд авталгүй хохирогчдын аниргүй дуу чимээг сонсож, ойлгох нь маш чухал юм.⁵⁵

Доктор Тилдум нь хүн худалдахтай холбоотой олныг цочирдуулсан хохирогчийн гашуун түүх нь шинжлэх ухааны үндэслэлтэй судалгааны ололт, үр дүнгээс илүү бодлого боловсруулалт, олон нийтийн үзэл бодолд нөлөөлж байгаа нь хүн худалдахтай тэмцэх бодлогыг улс төржүүлж, оновчтой бодлого хэрэгжүүлэх, нэгдмэл үйл ажиллагаа явуулахад сөргөөр нөлөөж байгааг онцолжээ. Олон нийтэд хүн худалдах гэмт хэргийг төсөөлсөнөөс илүү ярвигтай, хохирогчийн тоо нь цөөн, хохирогчийн хувийн түүх нь харгис хэрцгийлэл харьцангуй багатай зэрэг судалгааны ололт танилцуулах нь олны анхаарлыг татахгүй байх хандлагатай бөгөөд зарим бүлгийн ашиг сонирхлыг ч хөндөх магадлалтай. Иймээс эрх баригчид хүн худалдахын олон нийтийн төсөөллөөс өөр үзүүлэлтүүд танилцуулж буй судалгааг авч бодлого боловсруулалтанд ашиглахад

International Migration, 48(5), 3.

⁵⁵ Cwikel, J., & Hoban, E. "Contentious Issues in Research on Trafficked Women Working in the Sex Industry: Study Design, Ethics, and Methodology," Journal of Sex Research 42, no. 4 (2005), 212.

хүндрэлтэй байдаг.⁵⁶

Иймээс судлаач нь ямар эх үүсвэрээс мэдээлэл авч буйгаа байнга хянаж, дүгнэлт хийх шаардлагатай. Одоогоор дэлхийн хэмжээнд хүн худалдахын тоон мэдээлэл цуглуулах нэгдсэн стандарт байхгүй байна. Олон улсын байгууллагууд нь өөрийн боломж бололцоон дээр тулгуурлаж цуглуулсан мэдээлэл дээрээ үндэслэн статистик боловсруулж байна. Тухайлбал, Мансууруулах бодис, гэмт хэрэгтэй тэмцэх НҮБ-ын алба нь мөрдөн байцаалтад хамрагдсан хүн худалдахын хэргүүд дээр үндэслэн тоон мэдээгээ боловсруулдаг бол Олон улсын шилжин суурьшилтын байгууллага нь гадаадын улс орнууд дахь өөрийн салбаруудаас авсан мэдээлэл дээр суурьлан тоон мэдээллээ гаргадаг. Харин Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага (ОУХБ) нь хүчээр хөдөлмөр эрхлүүлэхэд өртсөн хохирогчдын тоонд хүн худалдахын хохирогчдыг оруулан мэдээллээ гаргадаг байна. Эдгээрээс зөвхөн ОУХБ нь тоон мэдээгээ хэрхэн боловсруулсан арга барылаа танилцуулдаг.

Дүгнэлтийн оронд

Судалгааны Нэг дүгээр цувралаар үндэстэн дамнасан гэмт хэрэг, ялангуяа хүн худалдахтай холбоотой олонд танигдаагүй шинэлэг анализ, судалгааг толилуулахыг зорьлоо. Хоёр дугаар хэсэг буюу төгсгөлийн хэсэгт Үндэстэн дамнасан гэмт хэрэг,

⁵⁶ Guri Tyldum (2010). "Limitations in Research on Human Trafficking". International Migration, 48(5), 2.

ялангуяа хүн худалдахын зохион байгуулалттай гэмт бүлгийн үндэстэн хоорондын онцлогийг мөнгө угаах хэлбэртэй нь холбосон судалгааны ажлыг танилцуулах болно.

Миний бие энэхүү судалгааг АНУ-ын Вашингтон хотын Жорж Мэйсон Их Сургуулийн Төрийн Удирдлагын Сургуульд Эдийн засаг, төрийн бодлого, үндэстэн дамнасан гэмт хэргийн Магистрын зэрэг хамгаалж, Терроризм Үндэстэн дамнасан гэмт хэрэг авилгын судалгааны төвд Доктор Профессор Луйз Шеллигээр удирдуулан Эрдэм шинжилгээний ажилтанаар ажиллах явцдаа хичээнгүйлэн боловсруулсан юм. Энэхүү судалгаа нь Монгол улсын хувьд цагаа олсон, чухал мэдээлэл болох болов уу гэж үзсэн тул ажлын хажуугаар цаг заваа хугаслан байж, өөрийн судалгааг Англи хэлнээс Монгол хэлнээ хөрвүүлэн, бэлтгэснээр уншигч таньд танилцуулж байна.

Судалгааны ажилтай холбоотой асуулт, Монгол улс дахь нөхцлийг судлахад хамтран ажиллах саналыг хүлээн авахад таатай байх болно.

Ном зүй

Олон улсын санхүүгийн нэмт хэрэгтэй тэмцэх байгууллага FATF. Money Laundering Risks Arising from Trafficking on Human Beings and Smuggling Migrants. (Парис, 2011).

<http://www.fatfgafi.org/topics/methodsandtrends/documents/moneylaunderingrisk.html>

Мансууруулах бодис, гэмт хэрэгтэй тэмцэх Нэгдсэн Үндэстэний байгууллагын алба. United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto. (Бен, 2004). <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>.

Alexis. A Aronowitz. Human Trafficking, Human Misery: The Global Trade In Human Beings. (London: Praeger, 2009).

Julia R. Pennington and others, "The Cross-National Market in Human Beings," Journal of Macromarketing 29, no. 2 (2009).

Alexis Aronowitz, Gerda Theuermann and Elena Tyurykanova, Analyzing the Business Model of Human Trafficking in Human Beings to Better Prevent the Crime. Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллага (OSCE), (Бен, 2010), 18.

Louise Shelley, Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization: Chapter 8. Money Laundering into Real Estate (Washington DC: National Defense University Press, 2013), 136. Available at: <http://www.ndufoundation.org/file/pdf-test/Convergence.pdf>

Margaret Beare and Stephen Schneider, Money Laundering in Canada: Chasing Dirty and Dangerous Dollars (Toronto: University of Toronto Press, 2007), 135.

Enkhchimeg Sengee (Author), Dutch Disease Effects on the Tradable and Non-Tradable Sector: Case of Mongolia (Washington DC, 2013), 4.

Louise Shelley, Human Trafficking: A Global Perspective (New York: Cambridge University Press, 2010), 112–140.

Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны

байгууллага OSCE. Analysing the Business Model of Trafficking in Human Beings to Better Prevent the Crime (2010). <http://www.osce.org/cthb/69028?download=true>

R.T Naylor, "Towards a General Theory of Profit-Driven Crimes," British Journal of Criminology 43, no. 1 (2003).

А.Л. Репецкая, "Специфика Деятельности Китайских Этнических Преступных Групп В Восточной Сибири Постсоветского Периода" Terrorism, Transnational Crime and Corruption Center. (Иркутск, 2012).

Guri Tyldum (2010). "Limitations in Research on Human Trafficking". International Migration, 48(5).

Cwikel, J., & Hoban, E. "Contentious Issues in Research on Trafficked Women Working in the Sex Industry: Study Design, Ethics, and Methodology," Journal of Sex Research 42, no. 4 (2005).

ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ГЭМТ ХЭРГЭЭС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АЖЛЫН ҮР НӨЛӨӨГ ДЭЭШЛҮҮЛЭХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

Б.Баянмөнх

ХСИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш, докторант, цагдаагийн ахмад

Хүний нийгэм, үүсч хөгжсөн үеэсээ гэмт явдлын улмаас үүсэх хор аюултай нүүр тулан учирсаар ирсэн түүхтэй. Хүн төрөлхтөн гэмт явдлыг зөвхөн хатуу чанд ял шийтгэлийн хүчээр хориглон зогсоох боломжгүйг ухаарсан цагаас хойш, нийгмийн сөрөг үзэгдлийн хамгийн тод илрэл болсон гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх тухай ойлголтыг бий болгожээ.¹

Эрх зүйн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх нийгмийн арга хэмжээг чухам юунаас эхлэх, түүнийг хэрэгжүүлэх үндэслэл хэзээ илэрч байна гэдгийг тогтоох явдал чухал юм.

Эрх зүйн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх нийгмийн арга хэмжээний хэлбэрийг тодорхойлохдоо уг ажлыг зохион байгуулж хэрэгжүүлж эхлэх үе, нийгэмд харш илэрлийн мөн чанар, онцлог, түүнийг дахин давталтаас сэргийлэх

зайлшгүй шаардлага зэргийг харгалзан үзэх нь зүйтэй юм.²

Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх гэсэн ойлголт явдаг. Энэхүү ойлголт нь хүний сэтгэхүйд “бүрүү зүйл”, “муу үйлдэл” гэж юуг ухаарах болсон тэр цагаас л эхэлж төлөвшсөн гэж эрдэмтэд үздэг. Хүн төрөлхтний төр ёс, хууль цаазын олон зуун жилийн түүхэн хөгжлийн явцад гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэрэгт нөлөөлөх аргууд, тухайлбал: хүмүүжлийн, хүмүүсийн амьдрахуйн хэрэгцээний хангамжийг дээшлүүлэх, нийгмийн хяналтын, нийгэмд аюултай этгээдийг тусгаарлах, өөрийгөө хамгаалах гэсэн аргууд боловсрогдож өнөөг хүртэл хэрэгжиж байна.

Гагцхүү капиталист нийгмийн хүрээлэл, хуучин нийгмийн хоцрогдол л манай нийгэмд гэмт хэрэг гарах үндсэн шалтгаан мөн” гэж заадаг байсан. Мөн тэр үед барууны улс оронд ч гэсэн айлгах, эсхүл хүний хэрэгцээг төгс хангах замаар гэмт хэргээс бүрэн ангижрах тухай онол үзэл баримтлал ч цөөнгүй гарсан нь одоо бидэнд илэрхий байна.

² Н. Жанцан. “Гэмтхэрэг, эрх зүйн бусад зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ”. УБ. 1986. 31 дэх тал

Харин өнгөрсөн зууны дунд үеэс гэмт хэргийг урьдчилан сэргийлэх онолын оронд гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, өөрөөр хэлбэл гэмт хэргийг нийгмийн үзэгдлийн хувьд нь гарах хүчин зүйл, нөхцөл байдалд нөлөөлөх замаар тэднийг тогтоон барих, хязгаарлах асуудал дэвшигдэж гарч ирсэн байна.

Хууль хамгаалах байгууллагуудын нэг чухал зорилт бол гэмт хэрэг нэг бүрийг илрүүлж, гэмт бүрүүтэй этгээдэд зохих хариуцлагыг шударгаар оногдуулахын хамт гэмт хэрэг, зөрчил гарахад нөлөөлсөн шалтгааныг илрүүлж, цаг тухайд нь арилгуулах замаар гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлыг бүх аргаар зохиоход оршино.³

Цагдаагийн байгууллагын гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил нь хууль зүйн уламжлал, шинэчлэл нэвт шингэсэн, үр өгөөжтэй байх шаардлагатай.

Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил нь эдийн засаг, соёл, ёс суртахуун, тухайн нийгмийн түүхэн тодорхой нөхцөл, хүмүүсийн аж амьдралын түвшин, хуулийн хэрэгжилт, улс төрийн удирдлагын чадвар

³ Ж.Авхиа. Гэмт явдал, түүнтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх асуудал. УБ. 1997. 159 дэх тал

зэрэг олон талын хамааралтай байдаг.⁴

Гэмт хэрэгтэй тэмцэх үндсэн арга бол урьдчилан сэргийлэх ажлыг чанартай зохион байгуулах явдал юм. Өнөөдөр гэмт хэргийг гарсан хойно нь хөрөнгө мөнгө, хүч хэрэгсэл, цаг заваа зарцуулан байж илрүүлэх, шийдвэрлэхдээ биш, харин гарахаас нь өмнө аль болох урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэрэг, эрх зүйн зөрчил гарах нөхцөл байдлуудыг арилгахад чиглэгдсэн арга хэмжээг иж бүрэн цогцолбороор нь явуулах нь чухал юм.

Энэ асуудлыг, цагдаагийн байгууллага дангаараа өөртөө хүлээгээд хэзээ ч амжилт олохгүй. Үүнд төрийн болон төрийн бус байгууллага, иргэдийн хамтын ажиллагааг жигд хангах, иргэд, олон нийтийн байгууллага, аж ахуйн нэгжийг төрийн албадлага, итгэлцлэл дээр тулгуурлан, үүрэг ролийг нэмэгдүүлэх, энэ ажилд идэвхитэй оролцсон аж ахуйн нэгж, байгууллагуудыг ажлын үр дүнгээс хамааран шагнал, урамшуулал олгох, төрөл бүрийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын төслийг санхүүжүүлж байх нь гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхэд онцгой ач холбогдолтой байх болно.

Цагдаагийн байгууллага гэмт хэрэг илрүүлэх, таслан зогсоох, урьдчилан сэргийлэх үндсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд дан ганц өөрсдийн алба хаагчдын

⁴ Н.Гаравсүрэн. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил ба Цагдаагийн байгууллага. УБ. 2002. 3 дахь тал

хүчээр ажиллах бус энэ үүргээ хурдан шуурхай, чанартай гүйцэтгэхийн тулд иргэд оршин суугчид, аж ахуй нэгж байгууллагын хүчийг ашиглах явдал чухал юм.

Энэ ажлын хүрээнд гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам сахиулах, гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэх, гэмт хэрэг, зөрчлийн гаралтыг бууруулахад цагдаагийн байгууллага дэвшилтэд техник, технологийг ашиглах, урьдчилан сэргийлэх ажлын шинэлэг арга барилаар ажлыг зохион байгуулах явдал онцгой чухал үүрэгтэй байдаг учир урьдчилан сэргийлэх ажлын үр нөлөөг сайжруулах арга замыг эрэлхийлэх ажил өнөөгийн цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд дутагдаж байна.

Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийг хангах, гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэх, нийтийн хэв журмыг хамгаалах, гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор цагдаагийн байгууллагын ажил, үйлчилгээг иргэдэд ойртуулж, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, ажлыг зохион байгуулахдаа иргэд, олон нийтийн санал, санаачлага, тэдний дэмжлэг туслалцаан дээр тулгуурлаж явуулах шаардлагатай байна.

Гэмт хэрэг гэдэг бол нийгмийн сөрөг үзэгдэл бөгөөд хэзээ ч устаж үгүй болохгүй аль ч нийгэмд байсаар ирсэн түүхтэй. Түүний гаралтыг зөнд нь орхих бус харин түүнтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх ажлыг тасралтгүй

үр дүнтэй хэлбэрээр явуулах ёстой бөгөөд ялангуяа нутаг дэвсгэрийн анхан шатны нэгжид, цагдаагийн байгууллагын нийт албадыг төлөөлөн үүрэг гүйцэтгэж байгаагийн хувьд хэсгийн байцаагч /төлөөлөгч/ нар, хамгийн их үүрэг хариуцлага хүлээдэг.

Тухайн жилд шүүхийн шийдвэр биелүүлэх, замын хөдөлгөөний болон хэв журмын зөрчлийг арилгах чиглэлээр улсын орлого болгосон торгох ял ноогдуулж, төсөвт тушаасан мөнгөний 40 хувьтай тэнцэх хэмжээний хөрөнгийг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажилд зориулах тухай заалтыг орон нутгийн удирдлага, санхүүгийн ажилтнуудад зөвөөр ойлгуулж, зохих журмын дагуу гаргуулан авч, оновчтой зарцуулж чадсан эсэхээс ихээхэн зүйл шалтгаална.⁵

Үүний зэрэгцээ иргэн нь, оршин суугаа болон ажлын газрынхаа зохиогдож буй эрх зүйн ба хэв журмын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд оролцоно. Мөн нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагын энэ чиглэлийн ажилд санаачлагаараа, эсхүл тэдний хүсэлтээр хууль сахиулах ажиллагаанд туслалцаа үзүүлнэ⁶ гэсэн заалт ихээхэн хүч дэмжлэг болдог.

Харин эрх зүйн боломжийг манай цагдаагийн байгууллага хэрхэн яаж ашиглахаас хамаарч, урьдчилан сэргийлэх

⁵ Г. Даштүдэв. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын арга зүй. УБ. 2007. 36 дахь тал

⁶ Ж. Долгорсүрэн. Монгол улсын цагдаагийн эрх зүй. УБ. 2004. 262 дох тал

ажлын үр нөлөө тодорхой болдог.

Нөгөө талаараа иргэдийн сэтгэлгээнд төлөвшиж хоногшсон цагдаагийн байгууллага гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг хийх үүрэгтэй гэсэн буруу хандлагыг өөрчлөх шаардлага тулгарч байна.

Хууль сахиулах салбарын шинэчлэлийн хүрээнд төрөөс гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийгмийн дэг журмыг сахиулах бодлогыг хэрэгжүүлэх хүрээнд цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг улам боловсронгуй болгож, нийгмийн хөгжлийн явцад үүсэн бий болж буй эрүүгийн болон хэв журмын нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийж, “Цагдаагийн албаны тухай хууль”-аар хүлээсэн үүргээ нэр төртэй, чин шудрагаар биелүүлэх нөхцөл бололцоогоор хангах, тэр дундаа гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлыг эрхэм зорилгоо болгон түүнд нийцсэн урт болон богино хэмжээний төлөвлөгөөг батлан хэрэгжүүлэх, уг үйл ажиллагааг цаг үетэйгээ уялдуулан үе шаттайгаар зохион байгуулан хэрэгжүүлэх шаардлага тулгарч байна.

Цагдаагийн бие бүрэлдэхүүний үүрэг хэрэгжүүлэх чадвар, сахилга хариуцлага, ёс зүй, мэдлэг боловсролыг ямагт дээшлүүлж, хүний эрх, эрх чөлөөг дээдлэн сахиж, төрийн хуулийг хэрэгжүүлэх ажлыг цагдаагийн байгууллагын бүх шатанд зохион байгуулалт, шаардлагын өндөр хэмжээнд үйл ажиллагааны өргөн цар хүрээтэй зохион байгуулах

явдлыг эрхэмлэн ажиллахыг цаг үе, нийгэм биднээс шаардаж байна.

Цагдаагийн байгууллага гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын тусгай болон нэг бүрчилсэн арга хэмжээг түлхүү хийж гүйцэтгэдэг. Эдгээр цагдаагийн байгууллагын үүргийг голлон нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагын хэсгийн байцаагч/төлөөлөгч нар үндсэн үүрэгтэйгээр гүйцэтгэж байна.

Үндсэн үүрэг гэж онцолсны учир нь гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг засаг захиргааны анхан шатны нэгж болох сум, баг, хороон дээр маш нарийн, хүртээмжтэй зохион байгуулсанаар үр дүнд хүрч болдогт оршиж байгаа юм. Хэсгийн байцаагч/төлөөлөгч нь хариуцсан нутаг дэвсгэр дээрээ нэг бүрчилсэн тодорхой арга хэмжээнүүдийг түлхүү зохион байгуулах, аж ахуйн нэгж, байгууллагуудыг камер, дохиолол хамгаалалтын систем суурилуулах, байнгын харуул хамгаалалттай болгох, тэдний сонор сэрэмжийг дээшлүүлэх ажлыг тогтмол зохион байгуулж, заавар зөвлөлгөө өгөх, хяналт шалгалтыг тогтмолжуулах хэрэгтэй байна.

Нөгөө талаар цагдаагийн хэсгийн байцаагчийн үйл ажиллагааг аль болох олон нийтэд нээлттэй болгох талаар хүчин чармайлт тавьж, хамгийн эхний ээлжинд цагдаа болон иргэд, олон нийтийн харилцаа холбоог илт сайжруулсаны үр дүнд цагдаагийн өдөр

тутмын үйл ажиллагаанд эрс өөрчлөлт гаргаснаар хэсгийн байцаагчийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаанд тодорхой үр дүн гарах юм.

Англи, Европын орнууд, мөн Япон болон азийн зарим орнуудад гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг “Олон нийтийн цагдаа” хийж гүйцэтгэдэг байна.

Communy policing гэдэг орчин үеийн хууль сахиулах, хамгаалах, цагдаагийн үйл ажиллагааны арга зүй, хандлага бөгөөд энэ нь гадаад улс орнуудын эрх зүйн системийн онцлогоос хамаарч янз бүрээр хөгжиж байна. Энэхүү арга нь олон хэлбэрээр хэрэгждэг.

Олон нийт цагдаагийн хамтын ажиллагаа буюу олон нийтийн цагдаа гэдэг нь гэмт хэрэг, нийтийн хэв журмын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлж, иргэд хууль сахиулах байгууллагын хамтын ажиллагааг үр дүнтэй болгоход чиглэсэн үйл ажиллагаа юм.

Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил хамтын ажиллагаанд тулгуурласнаар иргэд, байгууллагаас цагдаагийн байгууллагад итгэх итгэл улам нэмэгдэнэ гэж үздэг байна.

Олон нийтийн цагдаагийн ажилтны үйл ажиллагааг хэдэн зөрчил илрүүлж, торгов гэдгээс илүүтэйгээр тухайн хариуцсан хэсэгт иргэд, олон нийтийн сэтгэл ханамж хэр байгаа, гэмт хэрэг, зөрчлийн гаралт буурсан эсэх, иргэдийн амьдралын чанар буюу амгалан тайван амьдрах нөхцөл хэрхэн хангагдаж

байгаа эсэхэд иргэдийн зүгээс өгч буй үнэлгээгээр нь дүгнэх хэрэгтэй юм.

Цагдаагийн байгууллагын гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэх үүднээс дараах саналыг дэвшүүлж байна.

1. Ц а г д а а г и й н байгууллага гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг сурталчилахдаа зурагт хуудас, мэдээллийн самбарыг ашиглах

Япон улсын кобани цагдаа иргэдэд гарч болзошгүй гэмт хэрэг, зөрчил, аваар ослын талаар шуурхай мэдээлэхийн тулд кобанийн шуурхай мэдээ нэртэйгээр гудамжны болон багана, төмөр замын өртөө, банкуудад хүн болгонд харагдахуйц газар бичиг наадаг.

Мөн кабелийн телевизээр шуурхай мэдээлдэг нь иргэдийг энэ үйл ажиллагаанд татан оролцуулахад ихээхэн ач холбогдол өгдөг юм.

Үүнийг манай цагдаагийн байгууллага ажилдаа түргэн нэвтрүүлж, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх мэдээллийг хүн амаар ихээр цуглардаг төвлөрсөн зах, худалдааны төв, банк, шуудан холбоо, автобусны буудал

зэрэг газруудад мэдээллийн самбар байрлуулан, зурагт хуудас наах нь гэмт хэрэг, зөрчилтэй холбоотой мэдээллийг түргэн шуурхай хүргэх нь гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг эрчимжүүлэхэд тодорхой үр дүн өгөх юм.

2. Е р ө н х и й боловсролын сургуулийн сурагчдад гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын талаар мэдээлэл, сургалт, сурталчилгаа явуулж, тэдэнтэй хамтран ажиллах

Сүүлийн жилүүдэд насанд хүрээгүй хүүхдүүд гэмт хэрэг үйлдэх, гэмт хэргийн хохирогч болох нь ихсэх хандлагатай байна. Учир нь Ерөнхий боловсролын сургуулийн сургалтын төлөвлөгөөнд гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын талаар хичээл тусгагдаагүйгээс гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил, гэмт хэргийн мэдээлэл дутмаг байгаатай холбоотой юм.

Тиймээс нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллага сар бүр тогтмол ЕБС-ийн сурагчдад гэмт хэрэг, зөрчил, түүний шалтгаан нөхцлийн талаар мэдээлэл, сургалт, сурталчилгаа явуулах

шаардлагатай байна. Гагцхүү энэ ажлаа сурагчдын насны хөгжлийн онцлогт тохируулан анхаарал татахуйц, шинэлэг арга хэлбэрээр явуулах нь зүйтэй болов уу.

3. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын сургалт, сурталчилгааг сайжруулах тал дээр цагдаагийн байгууллага иргэдтэй хамтарч ажиллах

Нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагаас гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх сургалт, сурталчилгааг иргэд, олон нийтэд түгээх нэг хэлбэр бол өдөрлөг, уулзалт, зөвлөлгөөн зохион байгуулах явдал юм.

Энэхүү олон нийтийн арга хэмжээгээр гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын үр дүн, хэрэгжүүлж буй ажлын төрөл, хэлбэрийн талаар хэлэлцэж зөвлөлдөхөөс илүүтэйгээр иргэдийн санал, бодлыг сонсож, дүгнэлт хийх, нөгөөтэйгүүр иргэдийн санал, санаачлага, хүсэлтэд тулгуурлан хамтарч гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх төлөвлөгөө боловсруулах хэрэгтэй юм. Тэгвэл энэ ажил илүү бодитой, үр дүнтэй ажил болно.

⁷ Төрийн мэдээлэл. 2013. №29

КИБЕР ХҮЧИРХИЙЛЭЛ БУЮУ МЭДЭЭЛЛИЙН ТЕРРОРИЗМ

Г.Бямбадорж

*ХСИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн, Цагдаагийн эрх
зүйн тэнхимийн багш, цагдаагийн ахмад*

Дэлхий нийтээр мэдээллийн нийгэмд шилжиж, тоон эдийн засаг, цахим ардчилал, цахим засаг, цахим бизнес, цахим банк, цахим эрүүл мэнд, цахим боловсрол, цахим хөдөө аж ахуй хөгжиж, мэдээлэл холбооны технологи нэвтрэхийн сацуу уламжлалт гэмт хэрэг, зөрчил цахим хэлбэрт хувирч, шинэ төрлийн гэмт хэргүүд бий болж, сүлжээ, систем, мэдээллийн нэгдмэл, бүрэн бүтэн байдал, нууцлал, хамгаалалтад заналхийлэх аюулууд олширч, эрсдэл эрс нэмэгдэж байна.

Үүний улмаас улс орон, байгууллага аж ахуйн нэгж, хувь хүний мэдээллийн аюулгүй байдлын асуудал зөвхөн програм-техникийн асуудал байхаа больж улам бүр нарийн төвөгтэй асуудал болон хувирч байна.

Хэдхэн жилийн өмнө компьютерийн болон сүлжээний аюулгүй байдал онц чухал асуудал хэмээн тооцогдож байсан бол өнөөдөр нөхцөл байдал эрс өөрчлөгдсөний улмаас мэдээллийн аюулгүй байдлын цогц удирдлага бий болгох, бодлого, хөтөлбөр, дэг батлан хэрэгжүүлэх, төрөл бүрийн будлиан, учрал, тохиолдол, гэмт хэргийн эсрэг хариу үйлдэл хийх, түүнийг мэдээлэх, удирдах, сөрөг арга хэмжээ боловсруулах шаардлага тулгарч байна.

Үүний дагуу Монгол улсад мэдээллийн болон сүлжээний аюулгүй байдлын удирдлагын тогтолцоо бий болгох зайлшгүй шаардлага тулгарч байгаа ба энэ хүрээнд байгууллага бүр мэдээллийн аюулгүй байдлын үзэл баримтлал (стратег), бодлого, хөтөлбөр, дэгээ батлан гаргах, даган мөрдөх, хэвшүүлэх, зохих програм-техникийн арга хэмжээ, шаардлагатай сөрөг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх ёстой.

Интернетийн сүлжээгээр дамжин гаднаас орж ирэх төрөл бүрийн халдлага, довтолгоон жил бүр нэмэгдэж, учруулах хохирол нь ихэссээр байхын зэрэгцээ дотроос эх үүсвэртэй халдлага, будлиан,

зөрчил, гэмт хэргүүд ч маш их нэмэгдэж байна.

Байгууллагын сүлжээг унагадаг, ажиллагаанаас гаргадаг, сервер, компьютеруудад хадгалагдаж буй өгөгдөл, мэдээллийг хулгайлах, устгах, өөрчлөх, хэрэглээний програмуудыг эвдэлдэг маш олон төрлийн (1000 орчим) халдлагаас гадна ажилтнуудыг хууран мэхэлж мэдээлэл авдаг, залилдаг олон төрлийн үйл ажиллагаа дэлгэрч байна.

Гэтэл Монгол улсын байгууллагуудын мэдээллийн сүлжээ, систем нь заналхийлж буй эдгээр аюулыг сөрөн зогсох чадваргүй, маш олон эмзэг байдал, цоорхойтой, байгууллагуудад мэдээллийн аюулгүй байдлын бодлого, хөтөлбөр, дэгүүдхэрэгждэггүй, ямар ч удирдлагагүй байгаа нь мэдээллийн нийгмийн хөгжлөөс эрс хоцрогдсоныг харуулж байна.

Манай улсад өдөрт 30 мянгаас зуу гаруй мянган кибер довтолгоо, халдлага орж ирдэг гэсэн алба мэдээлэл байдаг. Үүний 80 гаруй хувийг компаний мэдээлэл, сервер рүү орох гэсэн сонирхогчид эзэлдэг. Харин үлдсэн хорин хувь нь ноцтой. Өндөр мэргэшсэн мэргэжлийн хүмүүс аль болохоор мэдэгдэхгүй, ул мөр үлдээхгүйгээр

мэдээллүүдийг хуулдаг.

Ийм довтолгоонууд сүүлийн үед ихэссэн. Хамгийн их довтолгоо Хятадаас дараагийн дугаарт ОХУ, Америкаас, цаашилбал Тайвань, Солонгос, Япон, Бразил гээд олон орноос довтолгоо ирдэг¹ гэсэн байр суурийг илэрхийлж байна. "Компьютер, мэдээллийн сүлжээ, интернет ашиглан үйлдэгдсэн бүх төрлийн гэмт хэрэг". Кибер гэмт хэрэг нь дараах байдлаар ангилагдана. Хувь хүний эсрэг вирус, залилан, фишинг, спэм г.м, өмчийн эсрэгбусдын эд хөрөнгийг сүйтгэх, хортой програм тараах, төрийн эсрэг кибертерроризм, мэдээллийн дайн зэрэг хамаарна¹.

Үнэн зөв мэдээлэл нь суурь мэдлэг, ирээдүйн хөгжлийн хэтийн төлвийг хангах баталгаа болдог. Буруу мэдээлэл нь зайлшгүй сүйрэлд хүргэж болох ба төсөөлсөн зорилгод чиглэсэн үйл явцыг хувьсан өөрчлөгдөхөд хүргэдэг хүчин зүйл байж болно².

Судлаачид Мэдээллийн терроризм нь гэмт хэргийн тухай хуулийн тусгай ангид заасан гэмт хэргүүдээс өргөн хүрээтэй ойлголт юм. Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэж буй олон улсын практикаас харахад ойролцоогоор 20 орчим гэмт хэргийн шинжтэй бие даасан үйлдэл, эс үйлдэхүй байдаг, тэдгээрийг эрүүлжүүлэх шаардлагатай юм. Монгол Улс Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд мэдээллийн аюулгүй байдлыг үндэсний аюулгүй байдлын бие даасан нэг төрөл гэж тусгайлан

¹ <http://www.delo-grabovogo.ru/i>

² <http://www.delo-grabovogo.ru/i>

тодорхойлолт өгсөн байхад өнөөг хүртэл манай улс мэдээллийн аюулгүй байдлын суурь хуульгүй явж ирсэн нь кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх бодлого ямар хэмжээнд байгааг харуулна³.

Мэдээллийн терроризм гэдэг нь: Хүмүүсийн хэвийн байдалд эсрэг чиглэсэн аюултай сэтгэгц-оюуны хорлон сүйтгэх үйл ажиллагааг хэлдэг⁴.

Мэдээллийн терроризм, туйлын аюултай, нийгэмд харш үзэгдэл бөгөөд кибер ертөнц дэх хамгийн өвөрмөц эрүүгийн гэмт хэрэг юм.

Энэхүү кибер гэмт хэрэг нь: Хор хөнөөл ихтэй, онцгой шинж чанартай, гэмт хор учруулах, хорлон сүйтгэх явдлыг урьдчилан таамаглах аргагүй үр дагаварт хүргэдэг учир мэдээллийн терроризм нь хүн төрөлхтний эсрэг гэмт хэрэг хамгийн онц ноцтой хэлбэр юм.

Мэдээллийн терроризм нь дээрхи ноцтой үр дагаварт хүргэж байгаагаараа нийгмийн хамгийн аюултай үзэгдэлд тооцогдох шалгуурыг хангадаг.

Мэдээллийн терроризм нь бодит мэдээлэл, эх үүсвэрийн талаарх мэдлэг, хандлага, санаа, бодлыг өөрчлөх зорилгоор хүмүүсийн ухамсарт зан үйлд сөргөөр нөлөөлөх зорилготой байдаг⁵.

Мэдээллийн технологи өргөн хөгжсөн техник хэрэгслийн үйлдвэрлэл, компьютер техник хэрэгслийн үйлдвэрлэл, компьютер техник хэрэгсэл хэрэглэх хүрээ өргөжсөн, ийм техник

³ <http://mongolianeconomy.mn/>

⁴ <http://www.delo-grabovogo.ru/i>

⁵ <http://www.delo-grabovogo.ru/i>

хэрэгсэл ашиглахад хялбар болсон зэргээс гадна гол нь хүмүүс өөрсдийн хомхой ховдог шуналтай компьютерийн мэдээллийг ашиглах, тийм мэдээллийг мушгин гуйвуулах болсон нь түгшүүр төрүүлж байна.

Ийм маягаар компьютерийг зэвсэг болгож гэмт хэрэг үйлдэгдэх болов. Энэ хүрээнд үйлдэгддэг гэмт хэргүүд гэвэл хүний хувийн халдашгүй эрх, захидал харилцаа, утасны яриа, шуудан, цахилгаан мэдээ зэргийн нууцыг задруулах, зохиогчийн эрхийг хулгайлах, хүүхэд үрчилсэн нууцийг задруулах, арилжаа болон банкны нууцыг хууль бусаар олж авах, ашиглах, хүнийг үй олноор нь устгах зэвсэг үйлдвэрлэхэд ашиглах шинжлэх ухаан техникийн ололтыг хулгайлах, улсын нууцтай холбоотой мэдээг дамжуулах, тагнуулын үйл ажиллагааг явуулах зэрэг үйлдлийг бид мэдээллийн терроризмд хамруулж байна.

Мэдээллийн терроризм нь үйлдэгдэх байдлаараа, нийгэмд учруулах хор хөнөөлөөрөө ч онцлог бөгөөд түүнийг илрүүлэх, түүнтэй тэмцэхэд ихээхэн бэрхшээлтэй юм. Нийгэм дэх компьютержих үйл явц эрчимтэй болсон, хүн ам, түүний дотор, үл бүтэх зандалчин, этгээдүүд компьютер ашиглах нь ихээхэн нэмэгдсэн явдал энэхүү эдийн засаг, нийгэм эрх зүйн шинэ үзэгдэлтэй тэмцэхэд бэлэн бус байсан хууль хамгаалах байгууллагуудыг нилээд хүнд байдалд оруулсан билээ.

Ийм нөхцөлд мэдээллийн терроризмын мөн чанарыг эрх зүйн үүднээс судлах нь чухал.

“Осол сүйрэл учруулах замаар хэсэг бүлэг хүмүүсийн амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд аюул учруулахад бэлэн хэмээн заналхийлэх буюу тийм аюулыг бодитой бүрдүүлэх гэснийг” энэ бүхнийг хорлож сүйтгэх мэдээллийн хэлбэрээр үйлдсэн бол мэдээллийн терроризм гэж нэрлэж болох юм.

Бидний үзэж байгаагаар хүмүүсийг хөнөөх, эд хөрөнгөд хохирол учруулах, эсвэл нийгмийн аюулгүй байдлыг бусниулах, хүн амыг айлган сүрдүүлэх, төр, засгийн гаргах шийдвэрт нөлөөлөх зорилгоор мэдээллийн системд эвдэн бусниулах нөлөө үзүүлэхийг мэдээллийн терроризмд хамруулж болно.

Мэдээллийн систем гэдэг бол баримт (баримтын бүх нийлбэр) мэдээллийн технологийн зохион байгуулалт, удирдлагын нэгдэл мөн бөгөөд түүнд мэдээллийн үйл явцыг хэрэгжүүлдэг тооцоолон бодох болон холбооны техник хэрэгслийн ашиглалт багтана.

Мэдээллийн үйл явц гэж мэдээг цуглуулах, боловсруулах, хуримтлуулах, хадгалах, эрж олох, түгээх үйл ажиллагааг хэлнэ.

Мэдээллийн системд нөлөөлөх гэж аливаа үйл хэргийн явцад нөлөө үзүүлэхийг хэлнэ. Тэгэхээр мэдээллийн системд нөлөөлнө гэдэг бол баримт сэлт болон мэдээллийн үйл явцыг хэрэгжүүлэх мэдээллийн технологид нөлөө үзүүлнэ гэсэн үг юм.

Мэдээллийн терроризмын мөн чанар нь тодорхойгүй

хэсэг бүлэг хүмүүсийн амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд хор хохирол учруулах, осол сүйрэл үүсгэхээр заналхийх буюу бодитой аюул учруулах зорилгоор мэдээллийн системд хууль бусаар нөлөөлөхөд оршино.

Мэдээллийн терроризмд өртөж болзошгүй объект нь өөрийн гүйцэтгэж байгаа үүрэг, зориулалтаараа олон янз байж болно. Гэвч тэдгээрийн нэг ерөнхий шинж нь автоматжилтын өндөр түвшинд байгаад оршино. Эдгээрийн дотроос хамгийн өртөмтгий байж болох, объектуудыг дурьдвал:

1. Технологийн үйл явц нь хүнд хортой, автомат ажиллагаатай үйлдвэрүүд, автомат удирдлагатай боловч онцгой нөхцөлд үйлдвэрлэлийн явц оператор оролцох боломжтой үйлдвэрүүд

2. Удирдлагад нь хүний оролцоо ихтэй тээврийн мэдээллийн системүүд

3. Урт хугацааны технологийн ажиллагаатай, автомат удирдлагатай операторын хяналт бүхий эрчим хүчний цогцолборууд

4. Зэвсгийн удирдлагын автомат системүүд

5. Үүрэн телефон утасны компаниуд

6. Хөрөнгө мөнгө ихээр төвлөрсөн газар банк санхүүгийн байгууллага

7. Хууль сахиулах салбарын байгууллага (цагдаа, тагнуул)

8. Бүртгэл, хяналтын байгууллагууд

9. Бусад байгууллага зэрэг болно.

Мэдээллийн терроризмыг үйлдэх аргуудыг ерөнхийд

нь гурав хуваан үзэж болно. Үүнд:

1. Холбооны хэрэгслийг ашиглаж үйлдэх

2. Компьютерийн систем ашиглан үйлдэх арга байж болно.

3. Хуурч мэхлэх Мэдээллийн терроризм үйлдэгчийн тодорхой зорилго хэний эсрэг чиглэгдсэн болон гадаад нөхцөл байдлаас шалтгаалан өөр өөр байж болно.

Мэдээллийн терроризм үйлдэгч нар холбооны хэрэгслээр дамжуулан мэдээлэл системд аюул учруулах аргыг ашиглах явдал нэн их байгаа бөгөөд мэдээллийн терроризм үйлдэгч нь үйл ажиллагаандаа холбооны анхдагч, хоёрдогч хэрэгсэл, телевизын холбооны хэрэгсэл, компьютерийн системийн холбооны хэрэгслийг мөн өргөнөөр ашиглаж байна.

Эдгээрийн дотроос хамгийн аюултай нь агаарын хөлгийг удирдах диспичерийн системд халдах явдал юм. Нийтээр мэддэг агаарын хөлгийн даргатай харьцдаг диспичерийн дуу хоолойг дуурайн буруу заавар өгч болно.

Ийм аргаар үйлдсэн мэдээллийн терроризмын хор аюул ямар хэмжээнд байхыг урьдаас тааварлах аргагүй бөгөөд түүнтэй тэмцэх техник хэрэгсэл өндөр үнэтэй байдаг.

Мэдээллийн терроризм үйлдэгч удирдлагын нэгдсэн системийн алслагдсан нэг объектыг эрхэндээ оруулаад холбооны хэрэгсэл ашиглан бүх системийг удирддаг төвийн операторт хуурамч

мэдээ өгөх юм бол тийм мэдээ хүлээн авсан оператор буруу үйлдэл хийгээд осол буюу сүйрэлийн байдалд бүх системийг оруулж болно.

Компьютерийн системийг ашиглан үйлдэх мэдээллийн систем онцлогын тухай өгүүлэхийн өмнө 1980-аад оны эцсээр компьютерийн техник ашиглан үйлдсэн гэмт хэрэг дэлхий дахиныг цочроосныг тэмдэглэн хэлэх хэрэгтэй.

Мэдээллийн сан хөмрөгийг хууль бусаар эзэмших явдлаас сэргийлэх элдэв арга хэрэгсэл хэрэглэдэг боловч үр дүн бага байгаа бөгөөд мэдээлэл эзэмшигч тэр мэдээ аюулгүй гэдэгт бүрэн итгэлтэй байж чадахгүй байна.

Дэлхий дахины тооцоолон бодох сүлжээ буюу интернэтийн сүлжээ мэдээлэл ашигладаг хүмүүсийн тоо эрс нэмэгдэж байгаа нь байдлыг улам хүндрүүлж байна.

Мэдээллийн терроризмтой тэмцэх хууль эрх зүйн орчин, тусгай байгууллага, мэргэжилтэн зохих ёсоор бүрдээгүйгээс олон нийт, иргэд, байгууллага энэхүү аймшигт үзэгдэлд хариу өгөх боломж бүрдэхгүй байна.

Хууран мэхлэх, буруу мэдээлэл дамжуулах, бодит нөхцөл байдлыг ард иргэдэд ташаа танилцуулах, мэдээллийн бодит үнэнийг гуйвуулах нь ноёрхох шинжтэй байна.

Мэдээллийн терроризмын нь дараах өвөрмөц чиглэлийг дурьдвал:

1. Pseudoscientific бодитой хууль ёсны, логик уялдаа холбоо нь батлагдсан шинжлэх ухааны үнэнийг

устгах.

2. Нийгэм-улс төрийн, үндэсний болон муж улсын дэлхийн түвшинд аюулгүй байдалд халдах.

3. Нийгэм, улс орны, ард түмний соёл иргэншилд халдах

4. Залилан, хов жив, худал цуурхал тараах буюу хүний нэр төр гутаасан мэдээлэл тараах.

5. Ёс суртахууны эсрэг мэдээлэл тараах.

6. Худал болон орлуулах агуулагтай үзэл баримтлал түгээх

7. Мэдээ мэдээллийг хууль бусаар авах, илгээх, дамжуулах, түгээх, устгах зэрэг бүх салбар чиглэлд үйлдэгдэж болно⁶.

Ялангуяа мэдээллийн терроризм нь шинжлэх ухаан, улс төр, эдийн засаг, батлан хамгаалах салбар зэрэг улс орон, байгууллага, хувь хүний аюулгүй байдлыг алдагдуулах зорилгоор хэрэгждэг.

Худал мэдээлэл агшин зуур хүний ухамсарт нэвтрэн орж даруй оюун санаанысоматик-мэдрэхүйн эерэг ойлголтыг устгах болон мэдрэлийн системд нөлөөлдөг. Мэдээлэл нь хүмүүсийн хувьд чухал ач холбогдолтой бөгөөд далд хэвийн зохистой харилцааг устгах учир буруу мэдээлэл түгээх нь хортойг дэлхий нийт хүлээнзөвшөөрдөг. Ийм учраас мэдээллийн терроризм нь уур хилэн, өс хонзон нийгэм олон нийтэд үзэн ядалтыг бий болгодог.

Мэдээллийн терроризм нь дараах хор уршигт хүргэж болно. Үүнд:

Нэгдүгээрт:

➢ Өөрийгөө хамгаалах

⁶ <http://www.delo-grabovogo.ru/i>

халдвар тээгч (вектор) системийг устгадаг.

➢ Тогтмол харилцагчийн системийг устгадаг.

➢ Сэтгэл зүйн хамгаалалыг арилгадаг.

Хоёрдугаарт:

➢ Ухамсарт хүлээн авсан мэдээллийн чанар нь шууд хамааралтай байдаг бөгөөд эрч хүчтэй ухаалаг оюун ухаан, оюун санаа, оюун ухаанд сөрөг зүйлсийг бий болгоно.

➢ Халдвар тээгч системийг устгадаг учир хүмүүсийн мэдээлэл хүлээн үйл явцад эргэлзээг бий болгоно.

Гуравдугаарт:

➢ Мэдээллийн бодит үнэнийг гуйвуулсан учир цэвэр бодит мэдээллийг хүлээн авахад иргэд, олон нийтэд эргэлзээ төрнө.

➢ Мэдээллийн терроризм нь хүн амын ердийн логик сэтгэлгээ, үзэл санааны ойлголтыг үгүйсгэнэ.

➢ Мэдээллийн терроризм нь бодит эх үүсвэрт үл итгэх шалтгааныг бий болгодог⁷.

Дээрх хор уршигаас дүгнэн үзвэл мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах, кибер халдлагаас хамгаалах ажлыг үр дүнд хүргэх зайлшгүй шаардлага тулгарч байна.

Кибер халдлага сүүлийн жилүүдэд өсөн нэмэгдэх чиг хандлага цаашид тогтвортой хадгалагдах төлөвтэй байгааг өнөөгийн мэдээллийн аюулгүй байдалд халдсан гэмт явдлын тоо гаралт, тархалт зэрэг нөхцөл байдал харуулж байна. Энэ нь дараах нөхцөл байдлаар тайлбарлагдана. Үүнд:

1. Улсынхэмжээнд цахим сүлжээ ашиглах болон

⁷ <http://www.delo-grabovogo.ru/i>

компьютер хэрэглэгчдийн тоо хэмжээ өссөн нэмэгдсэн, түүний шууд нөлөөгөөр компьютер болон сүлжээнд хадгалагдаж байгаа мэдээ мэдээллийн тоо хэмжээ нэмэгдсэн. Үүний зэрэгцээ хувь хүн, хуулийн этгээд урд хөршөөс компьютер болон сүлжээний тоног төхөөрөмжийг экспортлох, дамжуулах урсгал нэмэгдсэн.

2. Компьютерийн мэдээлэлд халдах нь хувь хүн, хуулийн этгээд, улс орны өмчид ("нууц"-д) халддаг учраас өндөр ашиг орлоготой гэмт явдлын нэг төрөл боллоо.

3. Компьютерийн системийг хамгаалах мэдлэг, чадвар эзэмшээгүй түүнийг хамгаалах арга хэрэгсэл дутмаг, кибер халдлагаас урьдчилан сэргийлэх нөхцөл бүрдээгүй, мэдээллийн

аюулгүй байдлыг хангах асуудалд иргэн, байгууллага, албан тушаалтнууд тэр бүр анхаарах хандуулдаггүй байдал газар авсан.

4. Кибер хадлагыг орчин үеийн техник хэрэгсэл ашиглан үйлдэх болсонтой холбоотой мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах техник хэрэгсэл хоцрогдолд орох байдал бий болсон.

5. Мэдээллийн аюулгүй байдлын эсрэг гэмт явдалтай тэмцэх хууль сахиулах байгууллагуудын алба хаагч нар мэргэшээгүй, тусгай бэлтгэлийн түвшин доогуур байгаа зэрэг нөхцөл байдлуудыг дурьдаж болно⁸.

Иймд мэдээллийн аюулгүй байдалд халдсан гэмт

⁸ Т.Туяа. Компьютерийн мэдээлэлд хууль бусаар халдах гэмт хэргийг мөрдөх ажиллагаа, УБ 2013. 3 дахь тал

явдалтай тэмцэх бодлого боловсруулан хэрэгжүүлж, түүнтэй тэмцэх үйл ажиллагааг бүх шатанд сайжруулж дээр дурьдсан нөхцөл байдлуудыг арилгах арга хэмжээ авах шаардлагатайн дээр компьютерийн мэдээллийн системийг мэдээллийн терроризм үйлдэгч нараас хамгаалах арга хэмжээг эрх зүй, техник программ хангамжийн бүх түвшинд зохион байгуулах шаардлага тай.

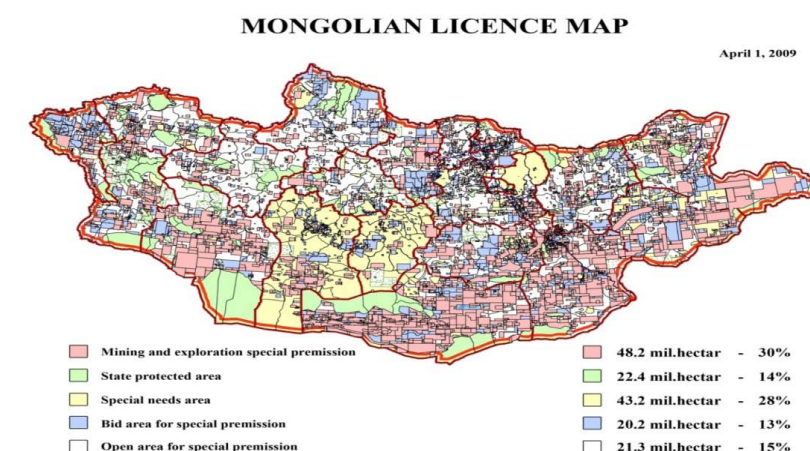
Монгол улс нь 1.56 сая хавтгай дөрвөлжин газартай бөгөөд үүний 20 орчим хувь буюу 400 мянган га газрыг хамруулан байгалийн баялагын нөөцийг тогтоох, хайгуул хийх болон ашигт малтмал олборлоход зориулж зөвшөөрлийг 7 хүртэлх жилээр хувь хүн болон гадаад, дотоодын аж ахуйн нэгжид олгожээ. Хайгуул хийх, нөөц тогтоох, олборлох болон ашиглах зөвшөөрөл бүхий хувь хүн, гадаад, дотоодын албан байгууллага нэгжүүд нь дээрх эрхээ бүхэлд нь буюу хэсэгчилж бусдад шилжүүлэх нэрээр зарж борлуулдаг далд бизнес одоо үед ихэсч байна. Энэ нь тухайн орд, газрыг ашиглах зөвшөөрөл бүхий хувь хүн болон байгууллагын байгаль орчныг нөхөн сэргээх ажлыг орхигдуулах гэмт хэргийн үндсэн шалтгаан болж байна.

ХИМИЙН ХОРТ БОЛОН АЮУЛТАЙ БОДИСЫН ТУХАЙ ХУУЛЬ ТОГТООМЖ ЗӨРЧИХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ШАЛТГААН НӨХЦӨЛ, УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АСУУДАЛ

А.Мяасүрэн

Хууль зүйн магистр

Зураг 1: Ашигт малтмал дүүргийн нутаг дэвсгэрт олборлодог газар нутаг.¹ ашиглагдаж, хадгалагдаж байгаа химийн бодисыг хор

2011 онд Онцгой байдлын ерөнхий газрын дэргэдэх судалгааны төвөөс гаргасан мэдээгээр Монгол Улсын хэмжээнд 450 гаруй төрлийн химийн бодис экспортлох, импортлох, хил дамжуулан тээвэрлэх, ашиглах, тэсэрч дэлбэрэхээс бусад бодис үйлдвэрлэх, худалдах тусгай зөвшөөрөл бүхий 350 гаруй аж ахуйн нэгж байгууллага, иргэн бүртгэгдсэнээс хүн ам ихээр төвлөрсөн нийслэл Улаанбаатар хотод 70 орчим хувь нь байрлаж байна.² Эдгээрээс химийн онцгой хортой болон аюултай бодис ашиглаж байгаа 34 аж ахуйн нэгж байгууллага байна.

Улаанбаатар хотын 9

аюулын зэрэг болон жилийн хэрэглээгээр нь ангилж, дүүрэг тус бүрээр нь харьцуулсан судалгааг хийхэд Баянгол, Хан-уул, Сонгинохайрхан дүүргүүдэд хор аюулын зэрэг өндөртөй гарсан байна.

Арьс ширний үйлдвэрүүдэд химийн бодис болох олон төрлийн хүчил, шүлт, давсыг их хэмжээгээр ашигладаг бөгөөд үүнээс үүдэн гол үс ихээр бохирдсоор байна. Гэвч өнөө үед химийн бодисын хэрэглээ өсөхийн хирээр аюултай хог хаягдлыг бүртгэдэг, хэрхэн хоргүйжүүлж байгаа талаар хяналт тавьдаг аж ахуйн нэгж цөөн байгаагаас үүдэн химийн бодисын хаягдлыг хэрхэн саармагжуулах, аюулгүй болгох явц хангалтгүй байна.

Монгол улсад 1800 гаруй аж ахуйн нэгж байгууллага 640 гаруй нэр төрлийн химийн

¹ www.undp.mn., УБ.2011.

² Онцгой байдлын ерөнхий газрын судалгааны төвийн судалгаа. УБ.2011.Т.8.

бодис³-ыг хэрэглэж байгаа бөгөөд эдгээр химийн хортой бодисын ихэнхийг хлор, аммиак, хүхрийн хүчил зэрэг бодисууд эзэлж байна.

Сүүлийн жилүүдэд химийн хорт бодисын ашиглалт, хамгаалалт, хэрэглээтэй холбоотой гэмт хэрэг, зөрчил ихэссэнээр ямар үр дагаварт хүргэж болохыг алт олборлох ажиллагаандаа хууль бусаар химийн хүчтэй хорт бодис болох цианит натри, мөнгөн ус хэрэглэж байгаль орчин, хүн, мал амьтанг хордуулсан Дархан-уул аймгийн Хонгор суманд болсон явдал харуулж байна.

Хөрсний Бохирдол / Чанар

Химийн бодисоор бохирдсон хөрс

2003-2004 онд JICA-н тусламжтайгаар хийсэн мөнгөн усны бохирдлыг хэмжих судалгаагаар Төв, Сэлэнгэ, Дархан-Уул аймагт хөрсний шинжилгээгээр хөрсөн дэх мөнгөн усны хэмжээ зөвшөөрөгдөх хамгийн өндөр түвшнээс 5.3 дахин өндөр гарсан байна.

Байгаль орчны яамны тайланд дурьдснаар зөвхөн нэг аймгийн 6 суманд (Өмнөговь аймгийн Ханбогд, Хүрмэн, Ноён, Булган, Цогт-Овоо, Манлай сумд) мөнгөн усаар бохирдсон 18.06 га газар, 25 мянган тонн хатуу

³ Sutai. teacher.Erdenetsetseg. УБ. 2012.

хаягдал байжээ.

Хөрсний бохирдол нь удаан хугацааны сарнилттай химийн хорт болон радио идэвхт бодис, нийлмэлүүд, давс болон шүлтүүд, өвчин үүсгэгч нараас үүдэлтэй бөгөөд ургамал амьтанд сөрөг нөлөө үзүүлж байдаг⁴.

Цагдаагийн байгууллагад сүүлийн 5 жилд "Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай хууль тогтоомж зөрчих" гэмт хэрэг нийт 34⁵ бүртгэгдсэнээс:

2008 онд 14,
2009 онд 4,
2010 онд 8,
2011 онд 5,
2012 онд 3 хэрэг тус тус бүртгэгдсэн байна. (График 1)
Үүнээс: 79.5 хувь нь

Энэ нь "химийн хорт болон аюултай бодисын тухай хууль тогтоомж зөрчих" гэмт хэргийн дийлэнх хувь нь ашигт малтмалын ордуудын байршлыг даган хөдөө орон нутагт үйлдэгдэж байна.

Үүнээс үзэхэд орон нутагт ажлын байрны хүрэлцээ муу байгаагаас эрхэлсэн тодорхой ажилгүй, амжиргаагаа залгуулахын тулд хууль бусаар химийн хорт бодис болох мөнгөн ус ашиглан "алт" угааж ойр орчныхоо хүн, мал, амьтан, байгаль орчныг бохирдуулж буй иргэд олширсоор байна.

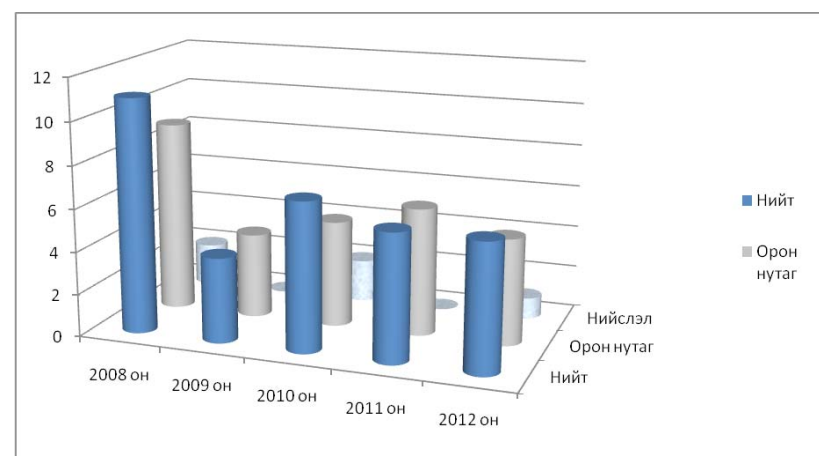
Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн 34 гэмт хэрэгт хууль бусаар ашигласан химийн бодисын төрлийг авч үзвэл:

-26 буюу 76.4 хувь нь хууль бусаар мөнгөн ус хадгалсан, мөнгөн ус ашигласан (гар аргаар "алт" угаасан),

-8 буюу 23,6 хувь нь бусад төрлийн химийн бодисыг хууль бусаар ашигласан гэсэн

хөдөө орон нутагт, 20.5 хувь нийслэлд үйлдэгджээ.

Гарсан гэмт хэргийн үзүүлэлт:

судалгаа гарч байна.(График 2)

Хууль бусаар ашигласан химийн бодисын төрөл:

⁴ Environment.mn.,УБ.2012.

⁵ Цагдаагийн Ерөнхий Газрын Мэдээлэл судалгааны төв., Гэмт хэргийн статистик мэдээ., УБ.2012.

Гэмт хэргийг субъектийнх нь хувьд авч үзвэл:34 гэмт хэргийн

-28 буюу 82.2 хувь хүн,
-17.8 хувь аж ахуйн нэгж байгууллага байна⁶.

Цагдаагийн болон хил хамгаалах байгууллагын 120 алба хаагчийг оролцуулан Монгол улсад хууль бусаар ихээр хэрэглэгдэж байгаа химийн бодисын талаар санал асуулга явуулахад давхардсан тоогоор:

- 111 буюу 92.5 хувь нь **мөнгөн ус,**

-73 буюу 60.8 хувь нь **цианит натри,**

-58 буюу 48.3 хувь нь **мөнгөн ус, цианит натри** гэж нэрлэсэн.

Тэгвэл: дээрхи химийн бодисуудыг зохих хууль журмын дагуу хэрэглээгүйгээс хүний эрүүл мэнд, мал амьтанд ямар хор учруулдаг талаар эрдэмтдийн судалгаанаас товч авч үзвэл:

Мөнгөн уснь (Hg):Гадаад байдал: Мөнгөлөг цагаан, хүнд, өнгөгүй шингэн⁷.

Хорлогын шинж нь Нүд арьсыг цочроох, ханиалгах, цээжээр өвдөх, амьсгаадах, амьсгалын замын эд эрхтэн үрэвсэх, чичрэх, нойргүйтэх, цочимхой, аймтгай болох, толгой өвдөх, ядарч сульдах, ам үрэвсэх, хоолонд дургүй болох, шүлсний ялгаралт ихсэх, жингээ алдах зэргээр илэрнэ.

Эрүүл мэндэд хор үзүүлэх тунгийн хэмжээ 10 мг.

Байгальд тархсан мөнгөн усны уур нь уусмал хэлбэрт

⁶ ЦЕГ. Мэдээлэл судалгааны төв., Статистик мэдээ., УБ.2012.

⁷ Жаргалсайхан.Л.,Алтанга дас.Л.,"Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай гарын авлага",УБ.2010.Т.385.

шилжиж борооны усаар дамжин 1-2 долоо хоногийн дараа хөрс, усанд тунадас болон бууж улмаар нуур цөөрөм, гол мөрний лаг шаварт хурамтлагдан химийн урвалд орж орчин тойрноо хордуулж байдаг байна⁸,

Натрийн цианит (CNNa) Гадаад байдал нь цагаан, талст эсвэл үрэл хэлбэртэй, гүйлсийн сулавтар үнэртэй. Эрүүл мэндэд нөлөөлөх зэрэглэл нь-3, Амь нас эрүүл мэндэд хор үзүүлэх тун-25мг.

Хордлогын замууд: Амьсгалах, залгих, арьсанд хүрэх, нүдэнд орох.

Хордлогын шинж тэмдгүүд: Нүд, арьс загатнах, амьсгал боогдох, бие сулрах, толгой өвдөх, ухаан санаа муудах, дотор муухайрах, бөөлжүүлэх, амьсгаа дээрдэх, амьсгал давхцах, бамбай булчирхайн үйл ажиллагаа, цусанд өөрчлөлтүүд⁹,

Азотын хүчил (HNO₃) Гадаад байдал нь өнгөгүй, шар эсвэл улаан утаа гарган ууршдаг, хурц бөгөөд амьсгаа боогдуулсан үнэртэй. Гол төлөв усан уусмал хэлбэрээр хэрэглэгддэг, утаа гарган ууршдаг. Хүчил нь ууссан азотын диоксид агуулсан концентрац өндөртөй байдаг.

Хорлогын шинж чанар: Нүд, арьс, салст, бүрхэвч цочрох, уушгинд удаан явцтай устгалт хөөлт явагдах, бронхиттой болох, шүд идэгдэх, нүд, амьсгалын систем, шүд үрэвсэх¹⁰.

⁸ www.undp.mn/,"Химийн хорт бодисын талаар",УБ.2011

⁹Жаргалсайхан.Л., Алтангадас.Л., "Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай гарын авлага", УБ. 2010. Т.385.

¹⁰ Жаргалсайхан.Л., Алтангадас.Л., "Химийн хорт болон аюултай

Натри гидроксид (NaOH) Гадаад байдал нь Цагаавтар өнгөтөй, үнэргүй, бөөрөнхий мөхлөг хэлбэртэй хатуу бодис,

Хордох замууд: Амьсгалаар, агаар залгих, хүрэх.

Хордлогын шинж чанар: Хамар, арьс, хоолой, нүд үрэвсэх, шүд ба арьс түлэгдэх, үе үе үс унах.

Хордлогод өртөх эрхтэнүүд: Нүд, арьс, амьсгалын замын эрхтэнүүд¹¹,

Аммиак (NH₃) Гадаад байдал: Өнгөгүй, амьсгал давхцуулам хурц үнэртэй хий. Амь нас, эрүүл мэндэд хор үзүүлэх тун 300 рмм, 1 рмм нь 70 мг.

Хордох замууд: Амьсгалын зам, залгих, уух, нүд ба арьсанд хүрэлцэх.

Хорлогын шинж тэмдэг: Хоолой, хамар, нүдийг цочрооно, багтраа, цээж хөндүүрлэх, уушиг хаван, цэр хөөсрөх, хэржигнэх, арьс түлэгдэж цэврүүтэх.

Амьсгал боогдуулж үхэлд хүргэх аюултай. Уур нь хүчтэй цочрол үүсгэх ба идэмхий үйлчилгээтэй.

Давсны хүчил(HCl)

Химийн нэршил нь хлорт ус төрөгч. Гадаад байдал нь өнгөгүй, бага зэрэг шар өнгөтөй, идэмхий, хурц үнэртэй. Эрүүл мэндийн нөлөөллийн зэрэг нь-3.

Амь нас, эрүүл мэндэд хор үзүүлэх тун нь 50 рмм, 1 рмм нь 1.49 мг.

Арьсанд нөлөө

бодисын тухай гарын авлага", УБ. 2010. Т.372.

¹¹ Жаргалсайхан.Л., Алтангадас.Л., "Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай гарын авлага", УБ. 2010. Т.380.

үзүүлдэггүй¹².

Хүхрийн хүчил(H₂SO₄)

Гадаад байдал нь өнгөгүй, хар хүрэн, өтгөн, тосорхог, үнэргүй шингэн.

Эрүүл мэндийн нөлөөллийн зэрэглэл нь 3.

Хордлогын шинж тэмдэг: Хамар, арьс, хоолой, нүд үрэвсэх, уушиг устгах, бронхит болох, уушиг химийн бодисоор хордох, гэдэс, шүд үрэвсэх, нүд, арьс түлэгдэх.

Хор нь: Бодис эсвэл тоос, уураар нь амьсгалах, амаар залгих эсхүл хүрэх үед шархлаа үүсгэх, түлэх ба үхэлд ч хүргэж болно¹³.

Зарим судлаачид цианитыг зөв хэрэглэвэл мөнгөн уснаас аюул багатай байдаг боловч нэг дуслыг асгавал хор уршиг нь дийлдэшгүй бөгөөд хордсон тохиолдолд хагас цагийн дотор үхэлд хүргэдэг талаар дурьджээ.

¹² Жаргалсайхан.Л., Алтангадас.Л., "Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай гарын авлага", УБ. 2010. Т.365.

¹³ Жаргалсайхан.Л., Алтангадас.Л., "Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай гарын авлага", УБ. 2010. Т.366.

САНАЛ:

■ М э р г э ж л и й н байгууллагуудын ялангуяа Мэргэжлийн хяналтын газар, Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн яам, Хил хамгаалах газар, Гаалийн ерөнхий газруудын уялдаа холбоог сайжруулан химийн бодисын экспорт, импорт, ашиглалтыг тухай бүр нь хянаж, мэдээлэл авдаг нэгдсэн сүлжээтэй болгохоос гадна дээрхи байгууллагууд нь ажлын чиг үүргийнхээ дагуу харилцан мэдээлэл солилцож байнгын хяналтыг тогтоож чадвал цаг алдалгүй гэмт хэрэг зөрчлийг илрүүлэн, учрах хор аюулыг таслан зогсоож чадна,

■ Химийн хорт болон аюултай бодисын зүй бус хэрэглээнээс үүдэн байгаль орчин, хүн, мал амьтанд учирч болох хор хөнөөл, аюулын талаархи ухуулга сурталчилгааг хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл ашиглан сурталчилж, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ, тавих хяналтанд олон нийтийн байгууллагууд болон иргэдийн татан оролцуулан

өөрсдийн болон бусдын эрүүл мэнд, байгаль орчиноо хордуулахгүй, эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах сэтгэлгээг иргэдэд суулгах,

■ Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай хууль тогтоомжийг зөрчсөнөөс байгаль орчинд учирсан хохирлыг газар нь очиж шалган хохирлыг тогтоодог мэргэжлийн шинжилгээ, судалгааны байгууллагыг ажиллуулж хохирлыг үнэн бодитоор тогтоож эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж байх,

■ Энэ төрлийн гэмт хэрэг, зөрчил ихссэн нь манай улсын үндэсний аюулгүй байдлын хэмжээнд яригдах асуудал болоод байгаа тул үүнээс үүдэн хүн ам, байгаль орчин, мал амьтанд одоо учраад байгаа, учирч болох аюулын талаар тодорхой судлах баг бүрдүүлэн, мэргэжлийн болон эрдэмтэн судлаачдын судалгааны дүнд үндэслэн төрөөс урьдчилан сэргийлэх цогц бодлого боловсруулан хэрэгжүүлэх шаардлагатай гэж үзэж байна.

ГЭМТ ЯВДЛААС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХҮЙ

Б.Мөнхзул

ХСИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн эрх зүйн тэнхимийн багш, магистр

Хүнийг хүнээс бус хуулиас айдаг болго.

Хуулиас айх нь сайнаар нөлөөлнө¹

Криминологийн шинжлэх ухааны гол зорилт бол гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг боловсруулахад оршдог. Сүүлийн үеийн бүтээлүүдэд Криминологи нь хууль бүтээх, хууль батлах, хууль сахиулах ажиллагааны бүрдэл юм² хэмээн өргөн хүрээнд томъёолсон нь гэмт явдлыг гарсны дараа бус гарахаас нь өмнө буюу хууль бүтээх (law maker) явцдаа бодлогоор, хууль батлах явцад ч, хууль сахиулах ажиллагааны бүхий л үйл ажиллагааны туршид явуулах ажиллагааг хамааруулжээ.

Хүн төрөлхтөн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг зөвхөн цээрлүүлэх бус түүнээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт

хэрэг үйлдсэн этгээдийг хүмүүжүүлэх, төлөвшүүлэх олон янзын үзэл санааг боловсруулж байсан нь гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх онолыг бий болгосон гэж үздэг.

Гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх онол гэж тодорхой төрлийн гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлийг илрүүлэхэд нийгмийн харилцааг чиглүүлэх, төгөлдөржүүлэх, гэмт явдлын гаралт, байдалд хяналт тавих үйл ажиллагааны арга хэлбэр, мэдлэгийн нийлбэр цогц юм.

Гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг өргөн утгаар нь авч үзвэл нийгмийн бүхий л хөгжил дэвшил, түүний эдийн засаг, үзэл суртал, соёл, техникийн цогц арга хэмжээний үр дүнд нийгмийн харилцааг боловсронгуй болгож, аж төрөх ёсыг хэвшүүлэн тогтоосноор хангагдах үйл ажиллагаа юм.

Явцуу утгаараа гэмт хэргийн тухай мэдээ, мэдээллийг судалсаны үндсэн дээр гэмт хэрэг үйлдэгдэж байгаа шалтгаан, нөхцөлийг тогтоох, арилгах, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох талаар авч хэрэгжүүлж байгаа цогцолбор арга хэмжээ мөн.

Гэмт явдал нь нийгмийн үзэгдэл болохын хувьд нийгмийн амьдралын янз бүрийн хүрээ түвшинд оршиж

байгаа өөртөө нөлөөлөх шалтгаан, нөхцөлүүдтэй нягт холбоотой байна.

Гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнүүд нь эдгээр шалтгаан нөхцөл бүрт нөлөөлж чадахуйцаар зохион байгуулагдах учиртай. Гэмт хэрэгтэй тэмцэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх зорилт аяндаа хэрэгжихгүй, харин урт удаан хугацаанд нөр их хүч, хөдөлмөр шаарддаг үйл явц бөгөөд нийгэм, төрийн зүгээс чиглэсэн зорилготой, системтэй, байнгын тасралтгүй иж бүрэн арга хэмжээ авч байхыг шаарддаг.

Өнөөгийн хууль сахиулах байгууллагаас зохиогдож буй гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажиллагааны зорилго нь ихэвчлэн гэмт хэргийн тоон үзүүлэлтийг бууруулахад чиглэгдсэн үйл ажиллагаа байдаг. Гэтэл энэхүү ажиллагаа нь дан ганц гэмт хэргийн гаралтыг бууруулахад бус дараах зорилттой байдаг байна.

- Гэмт явдлыг таслан зогсоох
- Гэмт явдлыг саармагжуулах
- Гэмт явдлыг тогтворжуулах
- Гэмт явдлын гаралтыг бууруулах

Гэмт явдлыг таслан зогсоох-тодорхой буюу

онцлог үйлдэлтэй гэмт хэргийг үйлдэгдээд эхэлсэн хойно нь буюу үйлдэгдэхээс өмнө тасалдуулахад чиглэгдсэн арга хэмжээ өөрөөр хэлбэл нийгмийн сөрөг үзэгдэлийг тодорхой цаг хугацаанд гаргуулахгүй байхад чиглэгддэг. Өнөө үед энэ төрлийн урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг ихээхэн хэрэгжүүлдэг. Өөрөөр хэлбэл гэмт этгээдийг гарцаагүй баримтаар нотолж тогтоож хуулийн хариуцлага тооцож байгаа нь энэхүү арга хэмжээний хамгийн тод илрэл юм. Гэмт этгээдийг үйлдэл дээр нь буюу цөөн тооны гэмт хэрэг үйлдсэн дээр нь баривчилж байгаа нь тэднийг цаашид эрэмшин дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс нь өмнө таслан зогсоож байгаа явдал юм. Энэ нь эрүүгийн ямар ч нөхцөл байдалтай газар авч хэрэгжүүлдэг арга хэмжээ боловч ихэвчлэн хүндэрсэн бүс нутагт түлхүү хэрэглэх нь оновчтой үр дүнтэй байдаг. Энэ арга хэмжээний үр дүнд томоохон хэмжээний газар нутгийн эрүүгийн нөхцөл байдал тийм ч хурдан сайжрахгүй ч бага хэмжээний газар нутагт болон тодорхой объект дахь гэмт хэргийн гаралтыг огцом бууруулж болох юм.

Гэмт явдлыг саармагжуулах- гэмт хэргийн тоон үзүүлэлтийг бууруулж чадахгүй ч гэсэн нийгэмд болон, бусдад учруулж буй хор уршгийг урьд байснаас тодорхой хэмжээгээр багасгахад чиглэгдсэн арга хэмжээ. Эрүүгийн нөхцөл байдал харьцангуй хүнд нутаг дэвсгэрт авч хэрэгжүүлдэг.

Гэмт тогтворжуулах- гэмт хэргийн гаралт, болон учруулах хор уршгийг тодорхой хугацаагаар нэгэн хэмээр барьж байхад чиглэгдсэн арга хэмжээ. Энэ нь ихэвчлэн эрүүгийн нөхцөл байдал хүндэвтэр нутаг дэвсгэрт хэрэгжүүлбэл илүү үр дүнтэй.

Гэмт явдлын гаралтыг бууруулах- гэмт хэргийн гаралтыг урьд байсан тоон үзүүлэлтээс тооны болон чанарын хувьд багасгахад чиглэгдсэн арга хэмжээ. Энэ нь гэмт явдлын бүтэц, түвшинг бууруулах гэсэн 2 төрөлтэй. Эрүүгийн нөхцөл байдал харьцангуй хөнгөн нутаг дэвсгэрт авч хэрэгжүүлдэг арга хэмжээ. Түүнчлэн бага нутаг дэвсгэртэй буюу бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоон үзүүлэлт бага объектод хэрэгжүүлсэн тохиолдолд гэмт хэргийн гаралт буурч болно.

Дээрхи зорилтуудыг хангахад чиглэгдсэн системтэй цогц үйл ажиллагааг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй харилцан хамааралтайгаар авч хэрэгжүүлбэл зохих үр дүнд хүрэх бөгөөд 1972 онд Прокурорын газрын дэргэд байгуулагдсан “Гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөл судлах хүрээлэн”-г дахин байгуулж гэмт явдлын шалтгаан нөхцөлийг орчин үеийн шинжлэх ухааны ололт амжилтанд тулгуурлан онол практикийн шинэ түвшинд судлах, тэмцэх зүй ёсны шаардлага судлаачдын дунд тавигдаж байна.

Сүүлийн жилүүдэд төрийн болон төрийн бус

байгууллагууд гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөлийн талаар судалж байгаа нь сайшаалтай боловч гэмт хэргийн шалтгааныг зөвхөн явцуу хүрээнд буюу архидалт, ядуурал, ажилгүйдэл, нийгмийн тэгш бус байдал буюу баян ядуугийн ялгаа, эдийн засгийн байдал, улс төртэй холбохоос илүүтэйгээр хувь хүний мөн чанар, хүмүүжил, төлөвшил сэтгэхүй талруу чиглүүлэн судалж анхаарал хандуулан ажиллах хэрэгтэй байна. Тухайлбал: 1979 оны байдлаар хүний амь бусниулсан хэргийн 35%, танхай, иргэдийн эрүүл мэндэд халдсан хэргийн 70%-ийг ууж согтуурсан хүмүүс үйлдсэн³ хэмээснийг өнөөдөртэй харьцуулбал ойролцоо тоо гарах тул ихэнх гэмт хэргийн шалтгааныг архидалт гэх нь хэтэрхий өрөөсгөл зүйл гэдэг нь харагдаж байна.

Дэлхийн улс орнууд гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг дараах ерөнхий байдлаар ангилан судалж болно. Үүнд:

- Хууль батлах замаар урьдчилан сэргийлэх
- Дүрэм журмаар урьдчилан сэргийлэх
- Хууль сахиулах байгууллагуудын үйл ажиллагаар урьдчилан сэргийлэх
- Урьдчилан сэргийлэх тусгайлсан чиг үүрэг бүхий бие даасан байгууллага байгуулах гэх мэт.

Харин манай улсын тухайд 1997 онд “Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх

³ А.Думбурай. Урьдчилан сэргийлэх нь манай гол чиглэл мөн. II. 1982.,7 дахь тал

тухай хууль⁴-ыг баталж уг харилцааг зохицуулж эхэлсэн нь сайшаалтай боловч тус хуульд тунхагын шинжтэй хэрэгжих боломжгүй заалтууд орсоныг дурдахад илүүдэхгүй бөгөөд хуульд заасан ажахуйн нэгж, байгууллага цаашлаад иргэд үүрэг, хариуцлага мэддэггүйгээс гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зөвхөн цагдаагийн байгууллагын ажил мэтээр ойлгодог ойлголтыг өөрчлөх шаардлагатай байна. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил нь харилцан уялдаа бүхий хамтын цогц үйл ажиллагаа байдаг ба эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх хуулийг шинэчлэх, олон нийтийнболон оюутан цагдаа ажиллуулах зэргийг зарим хууль тогтоомжуудад хуульчлан хэрэгжүүлж байна.

Иймээс гэмт хэргийн шалтгааныг зөв тогтоох түүнд тохирсон арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх нь үр дүнгээ өгөх бөгөөд гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг

⁴ Freda Adler, Cerhard O. W. Mueller, William S. Laufer “Criminology” sixth Edition. 2007., 11 page

зохион байгуулахад анхаарах дараах саналуудыг дэвшүүлж байна.

- Гэмт явдалд прогноз хийх замаар урьдчилан сэргийлэх. Энэ нь гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажилд ихээхэн ач холбогдолтой бөгөөд нийгэм, эдийн засгийн өөрчлөлт мөн гэмт хэргийн статистик мэдээнд үндэслэн гэмт явдлын шалтгааныг зөв тогтоосны үндсэн дээр урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохион байгуулах. Мөн нуугдмал гэмт явдлын түвшинг гаргаж хянаж байх нь чухал асуудал гэдгийг мартаж болохгүй

- Гэмт хэргийн тухай таамаглал буюу прогнозыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй гаргадаг мэргэжлийн байгууллагатай болох. Энэ нь гудамж талбайд гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх чиг үүрэгтэйгээр ажиллах цагдаа нараас ангид асуудал бөгөөд гэмт явдлын шалтгааныг гарган зөвлөмж, санал боловсруулах тусгайлсан чиг үүрэгтэй байх хэрэгтэй

- Гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх нь зөвхөн

цагдаагийн байгууллагын ажил биш бөгөөд харилцан хамтын ажиллагааны уялдаа холбоог сайжруулах уг ажилд дэмжлэг үзүүлсэн аж ахуйг нэгж байгууллагыг татвараас чөлөөлөхгэх мэтээр хөшүүрэг хэрэглэх

- Техникийн ололт амжилтыг маш өндөр түвшинд ашиглах. Жишээлбэл: өргөдөл болгоныг хүлээн авч бүртгэх механизмыг бий болгох,

- Эдийн засаг эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх өөрөөр хэлбэл техникийн ололт амжилтыг ашиглахын тулд хөрөнгө мөнгө их шаардагдана мөн хууль уншаад шууд ойлгохоор энгийн ойлгомжтой, цөөн хэдэн хүнийг бус бүх хүнийг хамгаалахад зориулсан байх.

Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлмээр байна уу? Тэгвэл эрх чөлөөг эрдэм мэдлэгийн хамт түгээн дэлгэрүүл гэсэн Чезаре Беккариагийн үгээр энэ удаагийн нийтлэлээ дуусгая...

СҮҮДЭРТЭЙГЭЭ ХИЙХ ТУЛААН БУЮУ ОРОСОД АВЛИГАТАЙ ХИЙЖ БУЙ ТЭМЦЭЛ

В.Ясманн

Орчуулсан: *ЕЭС-ийн Гадаад хэлний
тэнхимийн ахлах багш, дэслэгч Н.Сайнаа*

Аннотация

В статье рассматривается состояние коррупции в современной России и её особенности. Автор ставится главный вопрос: кто сможет победить коррупцию? И пока этот вопрос не решён, борьба с коррупцией в России будет напоминать схватку с собственной тенью: все пугаются её размеров, но никто не в силах от неё отделаться.

Annotation:

The article considers the state of corruption in contemporary Russia and her features. The author is the main question: who can defeat corruption? And while this issue is not solved, fighting corruption in Russia will resemble a battle with its own shadow: all are scared of her size, but nobody can get rid of her.

Оросын авлигын онцлог нь юунд байна, яагаад ийм ялагдашгүй байна вэ?

гэсэн асуулт тавигдана.

1-рт Хараат бус хэвлэл, авлигад идэгдээгүй хууль сахиулах байгууллагууд авлигачдыг хайр найргүй илрүүлдэг Барууны болон Дорны орнуудаас ялгаатай нь Оросод авлига гажуудал гэхээсээ илүүтэй зүй ёсны зүйл мэт болсон байдаг. Оросын хэвлэлүүдэд авлига, хээл хахуулийн талаар өгүүлэл, нийтлэл гардаг ч төр засаг, эрх мэдэлтнүүдийн зүгээс ямар ч хариу үйлдэл үзүүлдэггүй. Сүүлийн 10 жилийн байдлаар авч үзэхэд Оросын засгийн газрын нэг ч гишүүн, ерөнхий сайд Израйль, Франц, Испани, Герман, Өмнөд Солонгос, Энэтхэг, Пакистанд өрнөсөн үйл явдалтай нэг адил авлигатай холбоотой асуудлаар олон нийтийн шахалтаар албан ёсоор албан тушаалаасаа бууж үзээгүй. Авлигатай тэмцэх үндэсний хорооны дарга Кирилл Кабановын хэлснээр “авлига төрийн удирдлагын системийг” орлох болсон. Транспаренси Интернэшнл олон улсын байгууллагын рейтингээр гуравдагч ертөнцийн зарим орнуудад авлига мөн системийн шинжтэй болсон ч эзлэх хувиараа Оросын хаана ч хүрэхгүй. Саяхан Үндэсний стратегийн хүрээлэнгийн

эрдэм шинжилгээний удирдагч Никита Крачевский Прокурорын газрын дэргэдэх Мөрдөн байцаах хорооны тоо баримтыг ишлэл болгон авилгын жилийн эргэлт буюу авилга хээл хахуулийн хэмжээ улс орон даяар 480 тэрбум долларт хүрээд байна хэмээн дурдсан. Энэ нь дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 3/1 –тэй тэнцэж байна гэсэн үг.

2-рт Дэлхийн бусад орнуудыг бодвол Оросын авлига эрх мэдэл, хөрөнгө хоёрыг нэгтгэн, нэг нь нөгөөгийнхөө тусын тулд үйлчилж байдаг онцлогтой. Оросод улс төрийн, ахуйн, мэргэжлийн гээд бүх төрлийн авилга цэцэглэж, түүний дотор улс төрийн авилгын эзлэх хувь бага хэдий ч хамгийн аюултайд тооцогдож байна. Хувийн ашиг сонирхлын үүднээс эрх мэдлээр наймаалцдаг улс төрийн авилга нь бусад бүх төрлийн авилгын халхавч болж байдаг. Улс төрийн авилгын хэд хэдэн тодорхойлолт байдаг ч “иргэдийн зөв засаглалтай байх эрхийг зөрчихийг улс төрийн авилга гэнэ” хэмээх тодорхойлолт хамгийн зохистой оновчтой тодорхойлолт юм. Үүний зэрэгцээ улс төрийн авилга нь Оросын иргэдийн ардчилсан төлөөлөлтэй, зөв засаглалтай

байх эрхийг зөрчиж байна. Өнөө үед авилгачид олон нийтийн сан, нөөцөд халдаад зогсохгүй, төрийн эрх мэдэл, албан тушаалаар наймаалцах боллоо. Төрийн албан тушаалыг худалдаж авсан этгээд төд удалгүй энэ практикаа өөрийн түвшиндээ бий болгон хэрэгжүүлж эхэлдэг. Өнөөг хүртэл энэ байдал далд байсан хэдий ч Д.А.Медведев авилгын эсрэг өөрийн хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөг танилцуулахдаа “төрийн албыг мөнгөөр худалдан авч байна” хэмээн мэдэгдсэнээс хойш ил тод болсон. Энэ мэдэгдлийн дараагаар хэвлэлд 5-6 төрийн дээд албан тушаалаас бусад бүх албан тушаалыг худалдан авч болдог гэсэн мэдээлэл гарах болсон. ЛАН-ын тэргүүн Владимир Жириновский “BusinessFM” радиод өгсөн ярилцлагадаа мужийн дарга 5-7 сая евро, Холбооны зөвлөлд ороход мөн төдийчинээ, холбооны аль нэг албаны дарга, газрын дарга болоход арай бага 3-4 сая евро байдаг гэжээ. Барууны хэвлэлүүдэд ч Оросын албан тушаалын наймааны талаар мэдээлэл гарах болсон. Германы “Ди Вельт” сонинд хуучин албан тушаалдаа үлдэхийн тулд 15 сая доллараар авилгасан мужийн даргын нэрийг дурдсан нийтлэл хэвлэгдсэн нь орос хэл рүү орчуулагдсан ч ямар ч нэхэмжлэл, эсэргүүцэл гараагүйгээр үл барам сонины сайт, Inopressa.ru сайтаас эх материал нь үгүй болсон

байна. “Эксперт” хэвлэлийн газраас гаргадаг “Русский репортер” сэтгүүлд улстөрийн авлигын талаар сонирхолтой мэдээллүүд тавигдсан байдаг. Тус сэтгүүлд бичсэнээр “улс төрийн намаас сонгуульд нэр дэвшихэд 2-5 сая доллар, санаачилсан хуулийн төслөө парламентаар хэлэлцүүлэхэд 250 мянган доллар байдаг” гэжээ. Эдгээр жишээнээс харахад мөнгө хэн өгөөд байгаа нь тодорхой хэр нь хэн аваад байгаа нь ойлгомжгүй байгаа юм. Үүнээс үүдээд сайд гэх мэт томоохон албан тушаалуудыг худалдан авах их мөнгө хэнд байдгийг бодохоос ч аймшигтай. Төрийн Думын сонгуулиар долларын 5 тэрбумтан депутат болсныг дурдахгүй бол Оросын улс төрийн авлигын асуудлыг дутуу авч үзсэн болно. Дэлхийн дээд амжилт. Эрх мэдэл, хөрөнгө мөнгө хоёр хутгалдсан гэхээс өөр юу гэх вэ? Оросод авлига устахгүй байгаагийн з дахь онцлог нь түүнийг устгах хэн ч байхгүйд оршиж байгаа юм. Хууль сахиулах байгууллагууд, тусгай албад нь өөрсдөө авилгад идэгдчихсэн, олон нийт түүнийг нь байх ёстой зүйл мэт ойлгодог болчихсон, өөрсдөө нөөц, баялаг бүтээхгүй хэр нь аппарат нь байнга томорсоор байдаг. Шүүх системийн байдал бүр ч хэцүү уналтад орсон гэж хэлж болно. Оросын шүүгчид хуулиар бус мөнгөнд нь тааруулж шүүдэг гэсэн хэлц үг хүртэл гарсан байдаг. Дашрамд хэлэхэд

Оросын хууль тогтоогчид 90-ээд оноос хойш авлигатай тэмцэх талаар ямар ч хууль гаргаагүйгээр үл барам авилга гэж юуг хэлэх вэ гэдгийг ч тодорхойлоогүй. Ийм нөхцөл байдалтай байхад авлигын талаар ярихгүй байх аргагүй бөгөөд авлигын асуудлыг авч хэлэлцэхгүйн улмаас улс орныг удирдан авч явахад асуудал үүсэж, төр засагт өөрт нь ч аюул учрах болоод байна. “Авилгатай тэмцэх төлөвлөгөө”-нд багтсан арга хэмжээнүүдийн дунд хууль сахиулах байгууллагуудын үйл ажиллагааг ил тод болгох, цэргийн албан хаагчид, тусгай албадын ажилтнууд, тэдний ойрын хамаатан садан г.м ашиг сонирхлын зөрчилд орж болзошгүй хүмүүсийн хүрээг нэмэх зэрэг зохистой арга хэмжээнүүдийг тусгасан байгаа юм. Мөн лоббины үйл ажиллагааг хуульчлах, бүх төрийн байгууллагуудад авлигатай тэмцэх тусгай хэлтэс байгуулах, Зөвлөлтийн үеийн ардын хянан шалгах хороотой төстэй олон нийтийн байгууллагын хяналт тогтоох зэрэг ажлыг нэрлэж болох юм. Гэвч хэн энэ бүхнийг хийх вэ? гэсэн асуултад хариулт олдохгүй байна. Эдгээр асуудлыг шийдэхгүйгээр Оросод авилгатай хийх тэмцэл ердөө өөрийнхөө сүүдрийг барьж авах гэж тэмцэхтэй адил бүгд хэмжээнээс нь айгаад байгаа хэр нь хэн ч сүүдрээсээ ангижирч чаддаггүйг санагдуулна.

ХУВЬ ХҮН ОЛОН УЛСЫН ЭРҮҮГИЙН ХАРИУЦЛАГЫН СУБЪЕКТ БОЛОХ НЬ

Ж.Нямдулам

ХСИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн эрх зүйн
тэнхимийн ахлах багш, доктор /Ph.D/, цагдаагийн ахмад

Өнөөдөр “Олон улсын эрх зүйн эсрэг гэмт хэргийг хийсвэр категори бус хувь хүн үйлддэг тул гагцхүү тухайн этгээдэд хариуцлага хүлээлгэснээр олон улсын эрх зүйн заалтууд хэрэгжих боломжтой болно... Гэтэл тодорхой нөхцөлд төр улсын онцгой хамгаалалтанд байдаг төлөөлөгчийг хамгаалдаг олон улсын зарчмыг олон улсын эрх зүйгээр гэмт хэрэгт тооцогдох үйлдэлд хэрэглэж болохгүй” гэсэн олон улсын цэргийн шүүхийн таслан шийдвэрлэх тогтоолын хэм хэмжээг олон нийтээр зөвшөөрсөн байдаг¹. Төр дотоод болон олон улсын тавцанд ч өөрийн байгууллага, албан тушаалтнуудаар дамжуулан шийдвэр гаргадаг. Төрийн үйлдэх олон улсын гэмт

¹ Вооруженная агрессия - тягчайшее международное преступление. Рыбаков Ю.М. - М.: Юрид. лит., 1980. - 216 с.

хэргээс гадна түүний гаргаж буй олон улсын аль ч зөрчил нь тухайн бие хүний үйдэл /эс үйлдэл/-ээс бүрдэнэ. Тийм ч учраас улсын төлөөлөгчийг хамгаалдаг олон улсын эрх зүйн зарчмыг олон улсын эрх зүйгээр гэмт хэрэгт тооцогдох аливаа үйлдэлд хэрэглэж яагад болохгүй гэж? гэсэн асуулт зүй ёсоор тавигдана.

Энэ асуултад хариулахын тулд дараах нөхцөл байдлыг тодруулах хэрэгтэй. Үүнд: тухайн улс гүрний олон улсын гэмт хэргийг бүрдүүлэх гэмт үйлдлийг үйлдэж байгаа хувь хүн олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээнд заасан олон улсын эрүүгийн хариуцлага хүлээх (ОУЦШ-ийн Дүрэм, таслан шийдвэрлэх Тогтоол; НҮБ Ерөнхий Ассамблейн 1946 оны 12-р сарын 11-ний өдрийн 95/1 Тогтоол; Геноцид, апартеидын (үндэстэн, ястан, арьс өнгөөр ялгаварлах үйлдэл) тухай Конвенци; хуучин Югослав улсын нутаг дэвсгэр дээр олон улсын хүмүүнлэгийн эрх зүйг ноцтой зөрчсөн хариуцлага хүлээх этгээдийг шүүх зорилго бүхий олон улсын цэргийн шүүх хурлын Дүрэм; Олон улсын эрүүгийн шүүхийн дүрмийн төсөл, 1994 онд НҮБ-ийн дэргэдэх олон улсын эрх зүйн Комиссийн дөчин зургаадугаар хуралдаанаар батласан хүн төрөлхтний энх

тайван, аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэргийн тухай Хуулийн төсөл г.м.).

Гэтэл олон улсын эрх зүйн нэгэн тохиолдолд хувь хүний тусгайлсан хариуцлагыг зөвшөөрч зарим тохиолдолд түүнээс татгалзаж байдаг. Энэ нь олон улсын эрх зүйн зөрчил, олон улсын гэмт хэрэг, олон улсын шинж чанартай гэмт хэргүүдийн хоорондын ялгаанаас хамаарна. Хариуцлагын эрх зүйн харилцаа нь зөвхөн хууль зөрчсөн улс түүний шууд хохирогчийн хооронд үүсэх бус хууль зөрчигч улс орнуудын хамтын нөхөрлөлийн хооронд үүснэ.

Олон улсын гэмт хэргийн нийгэмд учруулах аюул, бүх дэлхийг хамарсан сүйрэлд хүргэж болзошгүй, тэдгээрийн хөгжлийн хандлага зэргийг харгалзан үзэж хууль зөрчигч тухайн улсын хариуцлага нь түүний тусгаар тогтнолыг хязгаарласан янз бүрийн хэлбэр зэргээр илэрнэ. Энэхүү хязгаарлалтын нэгэн хэлбэр нь буруутай бие хүний хариуцлагаар илэрнэ. Ю.М. Рыбаков “Энх тайвны эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн хувь хүнийг тухайн түрэмгийлэгч улсын хэрэг шүүн шийдэх системээс салгах явдал үнэндээ тухайн улсын тусгаар тогтнолыг үйлдсэн түрэмгийлэлтэй нь холбогдуулан хийсэн

хязгаарлал, түүний түрэмгийлэлд ногдуулах улс төрийн хариуцлагын нэгэн хэлбэр юм” гэж бичсэн байна². Яг ийм санааг Л.Н. Галенская, Ю.В. Петровский³ нар гаргаж “Хувь хүний хариуцлага бол тухайн улсын хариуцлагын нэгэн илрэл, түүний улс төрийн хариуцлагын нэгэн хэлбэр мөн” гэжээ.

Р. Аго “Түрэмгий дайн өдөөн гаргасан буюу геноцид /арьс өнгөөр ялгаврах/-ын улс төрийн бодлого явуулж байгаа төрийн аппаратыг удирдан толгойлж байгаа этгээдэд шийтгэл оногдуулсан нь тухайн улсыг хариуцлагаас чөлөөлөх ёсгүй юм” гэж бичсэнийг зөв хэмээн зөвшөөрөх ёстой. Тухайн улсын үйлдсэн олон улсын гэмт хэрэгт буруутгагдаж байгаа хувь хүнд олон улсын эрүүгийн хариуцлага ногдуулах ёстой. Гэмт хэрэгтэн улс төр, эд хөрөнгийн бусад төрлийн хариуцлага хүлээх ёстой.

Энэхүү хэлсэнийг Хүн төрөлхтний энх тайван аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэргийн Кодексын төслийн 3, 5-р зүйлд зааснаар батлагдана.

Хувь хүний олон улсын эрүүгийн хариуцлага нь тухайн улсын тусгаар тогтнолын хязгаарлалтаар илрэх улсын хариуцлагын нэгэн хэлбэр мөн юм бол тухайн хувь хүний хүлээх олон улсын эрх зүйн хариуцлагыг

² Рыбаков Ю.М. Вооруженная агрессия - тягчайшее международное преступление. М., 1980 г. С. 166

³ Галенская Л.Н., Петровский Ю.В.: Ответственность физических лиц за совершение международных преступлений. Москва 1973 г. С. 189

шууд хэрэгжүүлэх боломжтой гэдэг нь харагдана. Улсын тусгаар тогтнолыг ийнхүү хязгаарлах нь түүний хүлээх улс төрийн хариуцлагын хэлбэр болж улмаар бие хүнд ногдуулах хариуцлагын угтвар нөхцөл болно. Бие хүнд ногдуулах олон улсын эрүүгийн хариуцлага нь хоёр талтай юм. Нэгэн байр сууринаас үзвэл тэр нь тухайн улсын тусгаар тогтнолын хязгаарлалтаар илрэх улсын улс төрийн хариуцлагын нэг хэлбэр, гэтэл нөгөө талаас энэ нь олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээнээс урган гарах тухайн бие хүний эрүүгийн хариуцлага юм.

Бие хүнд ногдуулах олон улсын эрүүгийн хариуцлагын нэг онцлог нь тухайн улсын үйлдсэн олон улсын гэмт хэрэгтэй холбоотой байдаг оршино. Иймд олон улсын гэмт хэрэг, олон улсын шинж чанартай гэмт хэргүүдийн хоорондын ялгааг дахин тодруулах нь зөв болов уу? Энэ хоёр үйл явдлын ялгаанд төдийлэн анхаарал хандуулахгүй ирсэн олон бүтээлүүд байгаа тул уг асуудлыг судлах нь чухал санагдана. Тухайбал Н.А. Ушаков энх тайвны эсрэг гэмт хэргийг олон улсын шинж чанартай эрүүгийн гэмт хэрэг мөн гэж тооцдог. Өөр нэгэн бүтээлдээ тэрээр “Олон улсын шинж чанартай хүнд гэмт хэргүүдийн” тодорхойлолтыг тусгасан олон улсын хэлэлцээрийн тухай ярихдаа апартеидын гэмт хэрэг түүнд ногдуулах шийтгэлийн тухай 1973 оны Олон улсын Конвенци, нисэх онгоцыг хууль бусаар

олзлох гэмт хэрэгтэй тэмцэх 1970 оны Конвенци зэргийг жишээ болгодог юм. Гэтэл тус хоёр Конвенцид хоорондоо ялгаатай үйл явдлуудыг тусгасан байна. Апартеид гэдэг бол олон улсын гэмт хэрэг болохоос олон улсын шинж чанартай эрүүгийн гэмт хэрэг биш юм. Харин нисэх онгоцыг хууль бусаар олзлох нь олон улсын шинж чанартай эрүүгийн гэмт хэрэг болохоос олон улсын гэмт хэрэг биш юм. Олон улсын шинж чанартай эрүүгийн гэмт хэрэг бол эрүүгийн ердийн гэмт хэрэг мөн бөгөөд түүний эсрэг улсууд нэгдэж тэмцдэг юм (хар тамхи, агаарын дээрэм, садар самууныг суртачилсан хэвлэл, хуурамч мөнгө үйлдвэрлэх г.м). Олон улсын гэмт хэргийг улс шууд үйлдэж тухайн улсад ногдуулах улс төрийн хариуцлагын хэлбэр нь бие хүнд ногдуулах олон улсын хариуцлага байдаг бол олон улсын шинж чанартай эрүүгийн гэмт хэргийг ихэвчлэн улс биш хувь хүн үйлддэг. Дараах тохиолдолд улс хувь хүний үйлдсэн гэмт хэргийн талаар хариуцлага хүлээнэ. Үүнд: олон улсын чанартай гэмт хэрэгтэй тэмцэх гэрээний үүргээ хэрэгжүүлээгүй буюу энэхүү гэмт хэрэгт төрийн байгууллага оролцсон бол (тухайлбал тусгай албадууд).

Олон улсын гэмт хэрэг үйлдэгдсэн тохиолдолд улс шууд хариуцлага хүлээнэ. Хувь хүнд ногдуулсан олон улсын эрүүгийн хариуцлага нь тухайн улсын хүлээх хариуцлагын нэг хэлбэр үр дагавар нь юм. Олон улсын чанартай гэмт хэрэг үйлдсэн

хувь хүн хариуцлагаа өөрөө хүлээнэ. Улсын хүлээх хариуцлага нь өөрөө бие хүний хариуцлагыг хангаагүй явдлын шууд үр дүн юм, өөрөөр хэлбэл хүлээсэн гэрээний үүргээ биелүүлэгүй гэсэн үг.

Олон улсын эрүүгийн хариуцлага нь заавал олон улсын шүүхийн шийтгэлээр илэрхийлэгдэх ёсгүй. Олон улсын эрүүгийн хариуцлага нь улсын олон улсын гэмт хэрэгтэй холбоотой байж олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг буруутай хувь хүнд хэрэглэж болдог бололцоо зэргээр ялгарах онцлогтой билээ.

Гэтэл манай олон улсын эрх зүйн ном зохиолд хувь хүнд олон улсын эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх институцийн боломж зайлшгүй байхыг үгүйсгэсэн зүйл гарч л байдаг юм.

Н.А. Ушаков “Хувь хүнд хүлээлгэх олон улсын онцгой хариуцлага гэж байхгүй, байх ч ёсгүй юм. Хувь хүн хийсэн гэмт үйлдэлдээ эрүүгийн хариуцлага хүлээж байсан, хүлээж байгаа, цаашид ч хүлээх болно. Хүн төрөлхтний эсрэг үйлдсэн эрүүгийн гэмт хэрэгт ногдуулах “онцгой эрүүгийн хариуцлага” гэж байхгүй. Нэгэнт үндэсний эрүүгийн эрх зүйн системийн дотор эрүүгийн хариуцлага ногдуулах хангалттай хэлбэр байх тул онцгой хариуцлага гэдгийг тогтоогоогүй юм”⁴.

Дараагийн нэгэн хэсэгт Н.А. Ушаков “Өөрийн улсын эрх зүйг зөрчөөгүй гэдгээс үл хамааран тухайн хувь хүнд үйлдсэн гэмт хэрэгт (цэргийн гэмт хэрэг-Р.К.) нь эрүүгийн

⁴ Ушаков Н.А. Международное право. 2000. С.98-99

хариуцлага ногдуулахын тулд тэрээр өөр улсын мэдэлд орсон байх шаардлагатай байдаг”. Тэгээд гадаадын улсын эрх зүйн системд зохих хэм хэмжээ тусгалаа олоогүй бол дээр нэрлэсэн хувь хүн ямар ч хариуцлага хүлээхгүй.

Тэгэхээр олон улсын гэмт хэрэг үйлдсэн хувь хүнийг шийтгэх олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг үгүйсгэж байгаа бол тэд огт ял шийтгэл хүлээхгүй этгээдүүд болж хувирах юм. Энд нэгэн чухал зүйлийг дурдахад зөвлөлтийн эрүүгийн хууль тогтоомж нь “түрэмгий дайныг төлөвлөх, бэлтгэх, өдөөн явуулах буюу олон улсын гэрээг зөрчиж дайн явуулах”-д ногдуулах эрүүгийн хариуцлагын хэм хэмжээг огт тусгаагүй байсан юм. Гэхдээ түрэмгий дайныг төлөвлөж, бэлтгэж, өдөөн явуулсан улсын лидер удирдагчдад хариуцлага огт хүлээлгэхгүй гэсэн үг биш. Гэхдээ энэ нь түрэмгийлэгч улс ялагдсан тохиолдолд л хэрэгжих боломжтой болдог. Гэтэл энэ дандаа ийм байдаггүй нь харамсалтай.

Н.А. Ушаков “олон улсын гэмт хэрэг, гэмт үйлдийг ангилах нь эрх зүйн төдийгүй ёс зүй улс төрийн чухал ач холбогдолтой юм” гэж бичсэн нь туйлын шудрага зүйл юм.

Олон улсын эрх зүйд олон улсын гэмт хэргийг ангилах, улсуудын үйлдэх тодорхой гэмт хэргүүдийг тодорхойлох нь энэхүү гэмт хэргүүдийг үйлдэгч этгээдүүдэд нөлөөлөх ёс зүйн ба улс төрийн хүчийг нэмэгдүүлнэ. Тухайлбал дэлхийн хамтын үзэл санааг нэгтгэх замаар улс гүрнүүдийн үйлдэж

болзошгүй олон улсын гэмт хэргийг урьдчлан сэргийлэх, таслан зогсох тэмцэлд татан оролцуулах.

Хувь хүнд олон улсын эрүүгийн хариуцлага ногдуулах институци нь яг ийм ёс зүй, улс төрийн үүргийг хүлээнэ.

Олон улсын гэмт хэрэг үйлдсэн хувь хүнд олон улсын цэргийн шүүх төдийгүй үндэсний шүүхийн байгууллага хариуцлага хүлээлгэж болно. П.С.Ромашин “...түрэмгийлэл, цэргийн гэмт хэргийн буруутан этгээдүүдэд олон улсын эрүүгийн хариуцлага ногдуулах тухай санаа бол олон улсын орчин үеийн эрх зүйн бүх нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн зарчим мөн бөгөөд уг зарчмыг хэрэгжүүлэх хэлбэр нь өөр өөр байж болно. Тухайлбал олон улсын эрх зүйн хэлбэрээр... болон үндэсний эрх зүйн хэлбэрээр”. Гэхдээ хоёрдахь тохиолдолд энэ нь мөн л олон улсын эрүүгийн хариуцлага байна. Тэрээр олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээнээс үүсэлтэй бөгөөд гэмт хэрэг үйлдсэн улсын үндэсний эрх зүйн хэм хэмжээнээс үл хамааран хэрэгжнэ.

Зөвлөлтийн олон улсын эрх зүйн бүтээлүүдэд хувь хүний олон улсын эрх зүйн субъектын чанарыг үгүйсгэж байсан юм. Гэхдээ хувь хүний хувьд олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг хэрэглэх явдалд өгөх тайлбарт ашигласан онолын концепци нь төгс төгөлдөр биш юм.

Онолын хэд хэдэн конструкцийг ялгаж болно. Тухайлбал С.В. Черниченко улс гүрэн гэмт хэрэг үйлдсэн

тохиолдолд хувь хүнд 30-ний өдрийн Москвагийн ногдуулах олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээ нь шууд бус үндэсний эрх зүйн хэм хэмжээгээр дамжин хэрэгждэг гэж тооцдог билээ. Тэрээр германы цэргийн гол хэрэгтнүүдэд Нюрнбергийн Олон улсын цэргийн шүүхээс ногдуулсан хариуцлагыг дараах байдлаар тайлбарлаж байна: “Нюрнбергд шүүгдэгчдийн шүүх ажиллагаанд олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээ, Лондонгийн хэлэлцээрийн хэм хэмжээг шууд хэрэглэсэн гэж үзэх ёсгүй”. Германд зориулсан Хяналтын Зөвлөлийн 1945 оны 12-р сарын 20-ний өдрийн 10 тоот хуулийн 1-р зүйлийн дагуу 1943 оны Москвагийн тунхаглал, 1945 оны Лондонгийн хэлэлцээр (Олон улсын цэргийн шүүхийн Дүрмийг оролцуулан) зэрэг нь тухайн үед Германы нутаг дэвсгэр дээр хүчин төгөлдөр үйлчилж байсан дотоодын эрх зүйн салшгүй хэсэг байсан юм. Үүнийг Германыг хуваан эзэлсэн дөрвөн гүрний хамтын дотоод эрх зүй гэж үзнэ. Тэрээр шүүгдэгчдийг хувь хүн талаас нь хамаарч тэдний шүүх ажиллагааны төлөвийг зохицуулж байжээ.

Энэхүү эрэгцүүлэл төгс тодорхой байж чадахгүй юм. Юуны өмнө ОУЦШ нь хуваан эзэлсэн шүүх биш юм. Энэ бол С.В. Черниченкогийн бодол. Гэтэл хувь хүн олон улсын шүүхийн өмнө хариуцлага хүлээх мөртлөө түүнд олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг хэрэглэж болохгүй гэдгийг ойлгоход хүнд байна. Хоёрдугаарт 10 тоот Хууль нь “1943 оны 10-р сарын

30-ний өдрийн Москвагийн тунхаглал, 1945 оны 8-р сарын 8-ний өдрийн Лондонгийн хэлэлцээр, олон улсын цэргийн шүүхийн Дүрмийг хэрэгжүүлэх, Германд цэргийн болон бусад гэмт хэрэгтнүүдийг шүүхээр мөрдөн мөшгөх нэгдсэн зарчмыг тогтоох зорилгоор бичигдсэн юм. 10 тоот хуулийн дотор хуваан эзэлсэн гүрнүүд өөрийн мэдлийн нутаг дэвсгэрт ажиллаж байсан цэргийн шүүхээр цэргийн гэмт хэрэгтнүүдийг шүүх ажиллагаа явуулсан тухай бичигдсэн болохоос цэргийн гол гэмт хэрэгтнүүдийг шүүх ажиллагааны тухай бичээгүй юм. 10 тоот хууль нь 1945 оны 12-р сарын 20-нд буюу Нюрнбергийн шүүх ажиллагаа эхэлсэнээс хойш яг нэг сарын дараа гарсан юм.

Харин В.М. Шувалов дээрх этгээдүүдэд олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг хэрхэн хэрэглэсэн тухай өөрөөр тайлбарлаж байна. Тэрээр хувь хүн олон улсын эрх зүйн субъект болж чадахгүй боловч олон улсын эрх зүйн тодорхой харилцааны субъект байж болно гэж үзнэ. Түүний бодлоор олон улсын эрх зүйн субъект байхын тулд олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээнээс шууд урган гарах эрх үүрэгтэй байх нь хангалтай биш юм байна. Түүнд олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг буй болгох чадвар улмаар тэдгээрийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг хангах боломжтой байх ёстой. В.М. Шуваловаар бол хувь хүн олон улсын эрх зүйгээс шууд урган гарах эрх үүрэгтэй байж болох ч түүний субъект болж чадахгүй. Гэхдээ тэрээр олон

улсын эрх зүйн харилцааны субъект байж болно. Бидний үзэж байгаагаар энэ бол онол талаасаа ч практик талаа ч байж болохгүй зүйл. Тухайн этгээд эрх зүйн субъект байж болох ч эрх зүйн тодорхой харилцааны субъект байж чаддаггүй. Учир нь эрх зүйн тодорхой харилцааг үүсгэхийн тулд эрх зүйн хэм хэмжээ байхын дээр эрх зүйн тодорхой факт байх хэрэгтэй болдог. Өөрөөр хэлбэл эрх зүйн субъект биш байж эрх зүйн харилцааны субъект болох боломжгүй юм.

В.М. Шуваловын конструкцийн бас нэг зөрүүтэй тал нь тэрээр олон улсын эрх зүй гэдэг ойлголтод зөвхөн эрх зүйн хэм хэмжээг оруулаад зогсохгүй эрх зүйн харилцааг оруулж байгаад оршино. Тэгвэл нэгэнт В.М. Шувалов эрх зүйн харилцааг олон улсын эрх зүй мөн гэж зөвшөөрч байгаа бол яагаад эрх зүйн харилцааны субъект эрх зүйн субъект болж чаддагүй юм бэ гэдэг нь ойлгомжгүй болоод байна. Манай орны олон улсын эрх зүйн бүтээлүүдэд олон улсын эрх зүйн субъектыг тодорхойлох хоёр байр суурь байдаг. Зарим авторууд олон улсын эрх зүйгээр тогтоосон эрх үүргийг эзэмшсэн хэн хувь хүн субъект мөн гэж үзэж байгаа бол нөгөө хэсэг авторууд субъект гэдэг тодорхойлолтод нэмэлт шалгуурыг оруулах саналтай байдаг. Г.В. Игнатенко, Д.И. Фельдман нар олон улсын эрх зүйн субъектыг: “эрх зүйн субъектууд бол бие биесээ үл хамаарах, олон улсын харилцааны хүрээнд

аливаа улс төрийн хүчнээс хараат бус, олон улсын эрх зүйгээр тодорхойлсон эрх үүргээ бие даан хэрэгжүүлэх эрх зүйн чадвартай бүрдэл юм” гэж тодорхойлж байна.

Олон улсын эрх зүйн уламжлал ёсоор улс дотоодын эрх зүйгээс ялгаатай байсаар байна. Учир нь түүнд хэм хэмжээг үүсгэн байгуулагч нь үүрэг, хариуцлага эзэмшигч нар нийлж байдаг. Өөрөөр хэлбэл тэд харилцан зөвшилцөх замаар өөртөө эрх үүрэг үүсгэн байгуулдаг юм.

Олон улсын эрх зүйн субъектыг зөвхөн эрх үүргээр нь хязгаарлах нь учир дутагдалтай юм. Тэгэхдээ улс гүрнүүд зөвшилцөх замаар тэдний хоорондын харилцааг бус хувь хүн эсвэл хуулийн этгээд, олон улсын байгууллагуудын зарим хэсэг, төрийн бус олон улсын байгууллагын харилцааг зохицуулдаг хэм хэмжээг буй болгож байна. Харин хувь хүмүүс олон улсын хэм хэмжээг буй болгох явдалд шууд нөлөөлөх боллоо. Хэдийгээр энэхүү хэм хэмжээнүүд дээр дурдсан этгээдүүдийн хувьд шууд бус улсын дотоодын хэм хэмжээгээр нөлөө үзүүлж байгаа ч эдгээр хүмүүсийн зан байдлыг олон улсын хэм хэмжээ зохицуулж байгааг үгүйсгэх боломжгүй юм. Тэгвэл бие хүн, хуулийн этгээд, олон улсын төрийн бус байгууллагууд олон улсын эрх зүйн субъектууд мөн үү? гэсэн асуулт тавигдана. Бидний үзэж байгаагаар хэрэв олон улсын эрх зүйн субъект гэдэг нь үүрэг, хариуцлага эзэмшигч мөн юм бол, тэд субъект мөн. харин Г.В.

Игнатенко, Д.И. Фельдман нарын тодорхойлтыг авч үзвэл тэд олон улсын эрх зүйн субъектууд биш юм. Тэгэхлээр энд хоёр гарц байна. Үүнд: олон улсын эрх зүйд эрх зүйн хоёр анги субъектууд байна, тэд олон улсын эрх зүйн зарчим, хэм хэмжээг үүсгэх явдалд эзлэх байр суурь, үүргээрээ хоорондоо ялгаатай бөгөөд аль аль нь олон улсын эрх зүйгээс урган гарах эрх үүрэгтэй байна. Хувь хүн, хуулийн этгээд, төрийн бус байгууллагууд олон улсын эрх зүйн субъектуудын хоёрдугаар түвшинд хамаарагдаж, тодорхой эрх үүрэгтэй бөгөөд олон улсын хэм хэмжээг бүрдүүлэх, тэдгээрийн хэрэгжилтийг хангах ажиллагаанд оролцдог этгээдүүд юм. Олон улсын гэмт хэрэг үйлдсэн үндэсний эрх зүйн субъект болох хувь хүмүүст олон улсын эрх зүйн хэмжээг шууд хэрэглэж болно. Энэ нь эцэстээ олон улсын болон үндэсний эрх зүйн харьцааг хамарсан асуултыг гаргаж ирнэ.

Олон улсын цэргийн шүүхийн тогтоолд зарим этгээдүүд тухайн улсаас түлгасан үүргээс давсан эрх үүрэгтэй байна гэсэн санаа Дүрмийн үндсэн мөн чанар юм гэж бичигдсэн байдаг. Вьетнамд хийсэн америкийн түрэмгийлэлийн талаар хуульчдын олон улсын бага хурлаас гаргасан тогтоолд дараах зүйлийг батлан тогтоов: “Олон улсын гэмт хэрэгт хамаарагдах үйлдэл хийх тушаал буулгасан засгийн газарт дуулгавартай хандах ёсгүй”. Цаашид “хэрэв хувь хүн түүнд тушаалаар

буулгасан аливаа үйлдэл нь олон улсын эрх зүйг ноцтой зөрчих шинжтэй бол тэрээр уг тушаалыг биелүүлэхээс татгалзах эрхтэй улмаар татгалзах үүрэгтэй байна.”

Олон улсын гэмт хэрэг үйлдсэн хувь хүн олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээний дагуу хариуцлага хүлээнэ. Ингэхдээ эдгээр үйлдэл нь үндэсний эрх зүйд нийцсэн ч байж болно. Геноцид, апартеид, арьс өнгөөр ялгаварлах бодлогыг хуульчилсан үндэсний эрх зүйн хэм хэмжээ нь ийм төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд олон улсын эрх зүйгээр хариуцлага хүлээлгэнэ. Түрэмгийлэл, геноцид, апартеидын шинжтэй гэмт үйлдлүүд хэзээ ч зөв байж чадахгүй (тухайлбал ӨАБНАУ-д апартеид бодлогыг хуульчилсан байдаг). Учир эдгээр гэмт үйлдэл нь үндэсний эрх зүйд бус олон улсын эрх зүйд хамаарагдна. Олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг зөрчсөн бодлого явуулахыг зөвшөөрсөн үндэсний эрх зүй олон улсын эрх зүйн байр суурьнаас хүчингүйд тооцно.

Тухайн улс гүрэн олон улсын гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг тодорхой бүлэг хувь хүмүүст хэрэглэж болно. Ийм тохиолдолд тухайн улсын тусгаар тогтнол нь үндэсний эрх зүйн субъектыг олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээний үйлдлээс хамгаалж чадахгүй. Энд үндэсний эрх зүйн зөвшөөрөл авах шаардлагагүй юм. Энэ тохиолдолд хувь хүний хариуцлага нь олон улсын эрх зүйн шинжтэй болно. Улс гүрэн олон улсын гэмт хэрэг

үйлдсэн бол түүний тусгаар тогтнолыг хязгаарлах үүднээс буруутай хувь хүн олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээний үйлчлэлд хамаарагдана.

Хувь хүнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх тухай Ю.М. Колосовын санаа сонирхол татна. Тэрээр “цэргийн гэмтнүүдэд хүлээлгэх хариуцлага бол улсуудын эрх зүйн харилцааны объект байх ёстой гэдгийг зөвшөөрөх нь зүйтэй”⁵ гэж бичсэн байна. Энэ зөв санааг цаашид хөгжүүлэн боловсруулж улмаар хувь хүнд ногдуулах олон улсын эрүүгийн хариуцлагын мөн чанарыг ойлгож тайлбарлахад ашиглана. Хувь хүнд олон улсын эрүүгийн хариуцлага ногдуулсан тохиолдолд улсуудын хооронд эрх зүйн харилцаа үүсч түүний дагуу тэд тодорхой хүмүүст хариуцлага хүлээлгэж шийтгэх эрх үүрэг

⁵ Отв. ред.: Колосов Ю.М., Кузнецов В.И.: Международное право. Учебник. М., 1995 г. С. 423- 424

эдлэнэ. Тэгвэл хувь хүний хариуцлага (хувь хүн өөрөө биш) нь улсуудын хооронд үүсэх олон улсын эрх зүйн харилцааны объект болно. Тэгэхдээ хувь хүн өөрөө олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээний дагуу хариуцлага хүлээж олон улсын эрх зүйн хариуцлагын субъект болно. Хэрэв хувь хүний хариуцлага нь улсуудын хооронд үүсэх эрх зүйн харилцааны чухамхүү объект нь байсан бол хувь хүн яаж олон улсын эрүүгийн хариуцлага үүрэх вэ гэсэн асуулт гарна.

Олон улсын эрх зүйн харилцааны объектэд олон улсын чанартай гэмт хэрэг үйлдсэн хувь хүний хариуцлага хамаарагдана.

Харин олон улсын гэмт хэргийн хувьд байдал өөр байна. Энд бол хувь хүний хариуцлага улс хоорондын эрх зүйн харилцааны объект болж хувь хүн өөрөө олон улсын

эрх зүйн хариуцлагын субъект болно. Хувь хүний олон улсын эрүүгийн хариуцлагын институтци ховор хэрэглэгдэж буруутай этгээдэд зохих ёстой хариуцлага хүлээдэггүй ч тэрээр энх тайвны төлөх тэмцээн, хүн төрөлхтний дэвшил хөгжилд чухал үүрэг гүйцэтгэж байна. Хувь хүний хувьд хүлээлгэх хариуцлагыг хэрэгжүүлэх явдал эрх зөрчигч улсын өөрийн хариуцлагаас шалтгаална. Энх тайванч бодлоготой улс гүрэн, бүх дэвшилтэд хүчний хамтын хүчнээс олон улсын гэмт хэрэг үйлдсэн буруутай хувь хүнд хариуцлага хүлээлгэх үйл явцын хэрэгжилт ихээхэн хамаарна. Тэгээд ч энэхүү институци нь “үүнээс ч чухал зүйл байна” гэж боддог төрийн зүтгэлтнүүд, түрэмгий хүчинд сануулга болж явах ёстой.

**ХУУЛЬ БУСААР АН АГНАХ, АМЬТНЫ ЭД, ЭРХТЭН
ХУДАЛДААЛАХ ГЭМТ ХЭРЭГТЭЙ ТЭМЦЭЖ ИРСЭН
ЭРҮҮГИЙН ХУУЛЬ ТОГТООМЖИЙН ТҮҮХЭН ХӨГЖИЛТ,
ОНЦЛОГ 1921 ОНООС ХОЙШ**

М.Эрдэнэбаяр

Хууль сахиулахын их сургуулийн докторант

Аливаа түүхийг шинжлэн судлах нь танин мэдэхүйн болоод эрдэм шинжилгээ судалгааны чухал ач холбогдолтой байдаг.

Түүнийг судласнаар төр, нийгмийн түүхэн хэв шинж, соёл иргэншлийн талаар танин мэдэхийн зэрэгцээ шинжлэх ухааны үндэстэйгээр асуудалд хандаж өнөөдрийн цаг үед дүгнэлт хийж, ирээдүйгээ зөв төсөөлж чаддаг, асуудлыг өнгөрсөн, өнөө, ирээдүй гэсэн 3 цагийн хэлхээнд үзэх чадвар суулгах, уламжлал ёс заншлаа дээдлэх үзлийг хувь хүнд бүрэлдүүлдэг юм.

“Ан амьтан”-ыг 1921 оноос хойш эрүүгийн эрх зүйгээр хэрхэн хамгаалж байсан талаарх үйл явц, түүний онцлог, агуулга, ач холбогдлыг судлаач миний бие нэг сэдэвт бүтээл, сурах бичиг, гарын авлага, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, илтгэл, түүхэн бичиг баримтад тулгуурлан, он цагийн дэс дарааллаар судлан, нийтлэг үнэт зүйлс, уламжлалыгэнэхүү илтгэлээрээ тодорхойлохыг оролдов.

Ардын хувьсгалын эхэн үе /1921-1926 он/

Монгол оронд ардын хувьсгалт засаг тогтсон эхний жилүүдэд эрүүгийн бие даасан хууль гарч амжаагүй ба өмнөх

үеийн хууль цааз мөрдөгдсөн хэвээр байж, шинэ мандсан засаг төрөөс гаргасан түүхэн баримт бичгүүд нь эрүүгийн эрх зүйн эх сурвалж болж байв.

Тухайлбал: а\ Ардын засгийн газрын хурлын тогтоол бичиг, б\ Шүүх яамнаас гаргасан тушаасан бичгүүд, в\ Улс төрд онц ноцтой хэргийг таслуулахаар засгийн газраас байгуулсан комиссын тогтоол зэрэг байв.¹

Хувьсгалт засаг тогтоод жил болоогүй байхдаа буюу 1922 оны 6 дугаар сард “тус улсын аливаа газар загас агнах, гөрөөчлөх тухай” дүрмийг батлан гарган мөрдүүлсэн нь ангийн баялгийг хамгаалах талаар засгийн газраас гаргасан анхны эрхийн акт байлаа².

Улс орноо эмхлэх, засаг төрийг бэхжүүлэх нөр их ажлын үед ч байгаль орчныг хамгаалах явдал орхигдоогүй нь тухайн үеийн Анхдугаар их хурал, намын мөрийн хөтөлбөр, хурлын шийдвэр зэрэг баримт бичигт тов тодорхой харагдана.

Тухайлбал: 1923 онд хуралдсан МАН-ын хоёрдугаар их хурлын тогтоолд ...гол

¹ Санждорж М. Ардын төрийн түүх. УБ., 1974 он 42 дах тал

² Батсүх Т. Ой ба ангийн баялгийг эрүүгийн эрхээр хамгаалах асуудал УБ., 1975 он. 27 дах тал

мөрний загас, хөдөө хөвчийн хэрэм, тарвага зэрэг анг гадаадын хүнд дураар агнах, ашиглахыг хянан үзэж, эрхэмлэн чухал болгох явдлыг Сангийн яамны баялгийг бадраах хэлтэст даалгах³, мөн МАХН-ын 3-р Их хурлын тогтоолд ...үслэг ан гөрөөс маш олон атал тэрхүү анг одоо хир их төлөвийг орос хүн ашиглан, монголчууд тэр бүр ашиглан авч чадахгүй хэмээх учир энэхүү анг тийнхүү гадаадад алдагдахгүй цагдаа, цэрэг суулгаж дүрэм тогтоон зохистойгоор ашиглавал зохино⁴ хэмээн заажээ.

Монгол ард улсын Анхдугаар хуралдаанаас \1924 он\ “аливаа гадаадын хүн монгол хязгаарын дотор ан гөрөөс агнах тухайд урьд тусгай дүрэм тогтоосонгүй тул дүрэм хэмжээ тогтоох, түүнийг зөрчигчдийн зэвсэг ба агнаж олсон эд зүйлийг бүрнээ хураахаар тогтож, чухал хэмээх газруудыг сэргийлүүлж, хулгайн агнагсадаас хураасан ангийн зүйлийг олж баригсадад шагнах хувь хэмжээг тогтоон зарлах⁵...зарим нэгэн ховордсон зүйлийн

³ МАХН-ын түүхэнд холбогдох баримт бичгүүд 1-р дэвтэр 1921-1960 он УБ., 1966 он 61 дэх тал

⁴ Мөн тэнд 81 дэх тал

⁵ БНМАУ-ын Анхдугаар Их Хурал УБ., 1984 он 228 дах тал

анг хядаж, бүрмөсөн арилах үгүй болгохоос хамгаалах, бусад энгийн анг хэрхэн хэмжээтэйгээр ашиглавал зохих явдлыг нарийн чанга дүрэм тогтоовол зохино⁶ зэрэг ангийн баялгийг зохист хэмжээгээр ашиглах, хамгаалах, хариуцлага шийтгэл оногдуулж байхаар заасан шийдвэрүүд гарч байв.

Монгол улсад ан агнуур, амьтны эд эрхтний хууль бус үйлдэлтэй хийх тэмцлийг эрүүгийн хууль тогтоомжийн хөгжилтийн үе шаттай харьцуулан хамааруулж үзвэл нилээд ойлгомжтой, цэгцтэй системчлэгдэнэ.

Улсын анхдугаар Их хурал 1924 онд хуралдаж, ард түмний ардчилсан эрхийг тунхагласан анхны шинэ Үндсэн хууль батлагдсан нь Монгол улсын эрүүгийн төрөлжсөн хууль буюу **Шүүх цаазын бичиг**-ийн гол эх сурвалж болсон юм.

Шүүх цаазын бичгийг боловсруулан 1926 онд батлан гаргасан явдал нь шинэ төрийн хууль тогтоох үйл ажиллагаанд гарсан том амжилт, эрүүгийн эрхийн онол хөгжих суурь тавигдсан чухал үйл явдал байв⁷.

Ардын засгийн газар хууль тогтоох үйл ажиллагаандаа ЗСБНХОУ-ын 1919 оны Эрүүгийн эрх зүйн удирдлагын үндэс, 1922 оны Эрүүгийн хуулийг үлгэр дууриалал болгож байсан юм.⁸

Шүүх цаазын 1926 оны

⁶ Мөн тэнд 252 дах тал

⁷ Баярсайхан Б. нар Монгол улсын эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал /1911-2009 он/ . УБ., 2011 он. 80 дах тал

⁸ Нарангэрэл С. Монгол улсын эрүүгийн эрх зүй. УБ., 1999 он. 42 дах тал

бичгийн “ард олны ашиг, хөрөнгийг хамгаалах тухай хууль дүрмийг зөрчих” буюу 15-р бүлгийн 105-109-р зүйлд ангийн баялгийг хамгаалах заалт оржээ. Тус цаазын бичигт ан амьтан, загас гэсэн ойлголтуудыг тус тусад нь үзэж, биеэ даасан нэг нэг зүйл болгохын зэрэгцээ “цаазалсан цаг”, “газар”, “цаазалсан аргаар буюу зарласан дүрмийг зөрчих”, “ан агнах дүрэмд заасан хор бүхий араатан, жигүүртнээс бусад зүйлийн араатан жигүүртний үр зулзагыг алж арилгах”, “аливаа ангийн зүйлийн ашгийг хичээж дам худалдан авах” зэрэг объектив үйлдэл, агнагчдын зэвсэг багаж уналга ба агнаж олсон зүйлийг албан хурааж улсын орлого болгох нэмэгдэл ял шийтгэлийг тус тус хуульчилсан байна.

Дээрх гэмт үйлдлийн шинжийг, өөр эрхийн актаар буюу анх удаа ангийн дүрмээр тодорхойлсон нь эрүүгийн эрх зүйд бланкет диспозиц хэрэглэх эхлэл болсон төдийгүй цаашдаа үе үеийн эрүүгийн хуульд уламжлал болон хадгалагдсан байна. Товчоор хэлбэл Шүүх цаазын бичиг, ан агнуурын дүрэм хоёр нь хоорондоо харилцан нягт холбоотой юм.

Шүүх цаазын бичигт дурьдсан **“цаазалсан цаг”** гэдгийг; Тус хязгаарын доторх ан агнах \1926 онд батлагдсан\ дүрмийн 9-р зүйлд “Аливаа гөрөөс мөн хорлол үгүй ангийн зулзагыг ямарч цагт агнаж үл болох бөгөөд бусад зүйлийг агнахуй дор;

Нэг. Үнэг, булга, хүрэн суусар, солонго олон зүйлийн

шилүүс мануул, хэрэм, халиу зэргийг арван сарын нэгнээс хоёр сарын нэгэн хүртэл ба гургуулыг найман сарын нэгнээс арванхоёр сарын нэгэн хүртэл тус тус агнамой” гэж тодорхой хугацаанаас бусад цагт агнахыг хоригложээ.

“Цаазалсан газар”

гэдэгт; мөнөөхөн дүрмийн 3-р зүйлд “Сүлд тахилга бүхий ба тусгай цаазалсан газруудад ан агнаж үл болох тул мөнхүү газруудыг тус тус орон нутгийн захиргааны ба цагдах харгалзах албаны газруудаас тодорхойлон таниулахаас гадна мөнхүү газруудад тусгай бичиг тэмдэг бүхий мод босгож нийтэд тэмдэг болгомой” гэжээ.

“Цаазалсан арга” гэдэг нь; ан агнах дүрмийн ямарч цагт гуу суваг малтах, нүх малтах, занга тавих зэрэг оньст зүйлийг хэрэгсэх, хор тавих, утаагаар утах зэрэг ба аливаа араатан жигүүртнийг барих, агнах гэж заажээ.

“Зарласан дүрмийг зөрчих” гэдэг нь; тухайн үед хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан ан агнуурын холбогдолтой дүрмийг зөрчихийг ойлгож байв.⁹

⁹ 1926-1929 оны шүүх цаазын бичиг мөрдөгдөж байх хугацаанд Монгол улсын Засгийн газрын 1926.10.29 өдрийн 41-р хуралдаанаар “Монголчуудын ан агнах түр дүрэм”, “Тус хязгаарын доторх ан агнах дүрэм”, АЗГ-н 1927.2.25 өдрийн 7-р хурлаар “Буга, булга агнахыг хориглох тухай” тогтоол, ЗГ-ын 1925.12.25 өдрийн 46-р тогтоолоор баталсан “Монгол улсын дотор загас агнах түр дүрэм”, УБХТба ЗГ-ын хамтрсан 1930.3.5 өдрийн 12 хурлын тогтоолоор “Ан агнах тухай дүрэм”, Эдийн засгийн зөвлөлийн товчооны 1931.5.17 өдрийн 10-р хурлын тогтоолоор “Монгол улсын дотор загас агнах тухай хуулийг тогтоож зарлахын өмнө загас барих тухай түр дүрэм”

Мөн **араатан жигүүртний үр зулзагыг алж арилгах** гэдгийг ан агнах дүрэмд; Аливаа гөрөөс мөн хорлол үгүй ангийн зулзагыг ямарч цагт агнаж үл болно гэх зэргээр тодорхойлсон байна.

Түүнээс гадна амьтны эд, эрхтний худалдаа нь ан амьтныг их хэмжээтэйгээр агнах үндэс суурь болдог тул түүнийг эрүүгийн эрхээр хориглож **“аливаа ангийн зүйлийн ашгийг хичээж дам худалдан авах”** заалтыг шүүх цаазын бичигт тусгасан байна.

Түүнчлэн хууль зүйн учир холбогдлоороо гэмт хэрэг, түүний үйлдлийн аргын дараа ордог, гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив талын нэмэгдэл шинж болох гэмт хэрэг үйлдэхдээ ашигласан зэвсэг, хэрэгсэлийг **“зэвсэг, уналга ба агнаж олсон зүйлийг албан хураах”**-аар заасан нь эрүүгийн болон ан агнуурын хуульд уламжлагджээ.

Шүүх цаазын бичиг 1929 онд шинэчлэн найруулагдан, түүний 111-114-р зүйлд ан агнуурын дүрмийг зөрчих гэмт хэрэг хуульчлагдсан хэдий ч 1926 оны шүүх цаазын бичигт дурьдагдсан заалтаас зарчмын шинжтэй өөрчлөлт хийгээгүй, урьдах заалт тэр хэвээр шахуу байв.

Харин ангийн зүйлийг **худалдан авагсадын** уг зүйлийг хурааж авах, торгууль шийтгэлийн хэмжээг 100-150 төгрөг болгон нэг дахин нэмэгдүүлж чангаруулсан нь улс орны эдийн засгийн байдалтай шууд холбоотой хэрэгжиж байжээ.

юм.

Манай оронд 1933 он хүртэл ан агнах, загас барих дүрэм, журмууд үйлчилж байсан бол УБХТ-ийн 1933.02.09-ний өдрийн 15-р хурлын тогтоолоор “БНМАУ-ын дотор ан агнах ба загас барих тухай” хууль батлагдан гарсан нь ан агнуур, амьтныг хамгаалахтай холбогдсон харилцааг дүрмээр бус төрийн хуулиар зохицуулах хууль зүйн шинжлэх ухаанд дэвшилтэд алхам болсон юм.

Улс орны нийгэм, эдийн засгийн байдал мэдэгдэхүйц дээшилж, олон шинэ харилцаа нэмэгдсэн хийгээд улс төрийн нөхцөл байдлаас шалтгаалан **Шүүх цаазын бичиг 1934 онд** шинэчлэн өөрчлөгдөв. Уг цаазын бичгийн 2-р бүлгийн Засаг захиргааны журмыг эсэргүүцэх онц аюултай гэмт хэргийн 80-р зүйлд ан агнуурын хууль зөрчих гэмт хэрэг нь хуульчлагдсан байна.

Тус цаазын бичигт тусгагдсан ан агнуурын хууль зөрчих гэмт хэргийнүтга, агуулгыг 1926-1929 оны шүүх цаазын бичигт заасан зүйлтэй харьцуулахад ойролцоо боловч ялгаатай талууд бий. Тухайлбал торгууль шийтгэлийн хэмжээг 300 төгрөг болгон нэмэгдүүлсэн, хуулийн заалтыг хураангуйлан багасгаж нэг зүйлд багтаан, боловсронгуй болгож найруулсан \урьд нь 4-5 зүйлтэй байсан\, түүнийг ан амьтан агнах шинэ хуулийн заалттай уялдуулан **цаазтай амьтан** гэдэг шинэ заалт болон зөрчил, гэмт хэрэг хоёрын ялгааг улам нарийсган тодотгож өгснөөрөө онцлогтой.

Жишээ дурьдвал урьдах 1926 оны шүүх цаазын бичгийн 108-р зүйлд “Хор бүхий араатан бусад зүйлийн охин буга хандгай зэрэг ан гөрөөсийг агнагчдыг ан агнах дүрмийн ёсоор шийтгэвэл зохино” гэж заасаннь зөрчил, эрүүгийн хариуцлага хоёр нь ялгагдахааргүй байсан бол 1934 оны шүүх цаазын бичигт ан агнах дүрэм зөрчсөн нь засаг захиргааны шийтгэх хэмжээнээс хэтэрсэн бол эрүүгийн хариуцлага оногдуулахаар заасан. Мөн 1933 оны ан агнуурын тухай хуулиар “хавтгай, бөхөн, суусар минж, хун” зэрэг хэд хэдэн амьтныг агнахыг бүрмөсөн цаазлан хориглосон байна.

Уг хууль 1942 он хүртэл хэрэгжих хугацаанд хоёр дахь Үндсэн хууль 1940 онд батлагдлаа. Шинэ Үндсэн хууль батлагдснаар салбар эрх зүй бие даан бодитойгоор хөгжиж, нийгмийн хөгжлийн чиг хандлагыг даган төрөлжсөн хуулиуд гарч байв. Тийм ч учраас Шүүх цаазын бичиг нь анх удаа **“БНМАУ-ын эрүүгийн хууль”** нэртэйгээр 1942 онд батлагдан, энэхүү хуулийн 3-р бүлэг буюу засаг захиргааны журмыг эсэргүүцсэн бусад гэмт хэргүүд гэсэн бүлгийн 106-р зүйлд ан агнуурын хууль тогтоомж зөрчих гэмт хэргийн тухай заалт оржээ.

Дээрх зүйлд анх удаа нэг жил хүртэл хугацаагаар хорих ялаар шийтгэхээр заасан нь байгаль орчныг хамгаалах асуудалд онцгой анхаарч, түүнтэй хийх тэмцлийг хүчтэй болгож ирсний илэрхийлэл юм. Түүнээс

гадна албадан ажил хийлгэх, 500 хүртэл төгрөгөөр торгох шийтгэлийн төрлийг нэмж тэдгээрийг хэргийн нөхцөл байдал, нийгэмд учруулсан хор аюул, холбогдогч тус бүрийн оролцоо, уг этгээдийн ахуй амьдрал, засарч хүмүүжих төлөв байдал зэргийг харгалзан ялгамжтай оногдуулах болсон нь тохирсон ял шийтгэл хүлээлгэхэд чиглэсэн чухал алхам болсон байна.

Энэ хууль нь 1961 он хүртэл хорь шахам жил үргэлжилсэн харьцангуй тогтвортой хууль байлаа. Эрүүгийн хуулийн 106-р зүйлийн заалт өөрчлөгдөхгүй тогтвортой мөрдөгдөж байсан боловч түүнийг хэрэглэхэд чухал шаардлагатай ан агнуурын хууль хэд хэдэн удаа өөрчлөгдөн шинэ шинэ ойлголтуудаар баяжигдсан байна.

Тухайлбал 1944 онд батлагдсан “ан агнах ба загас барих тухай” хуульд араатан амьтныг агнахад өөрөө харвах, тэсрэх, буудах зэрэг элдэв сааль мэтийн ер бусын зүйлээр ба ой талыг шатаах аргууд хэрэглэх явдлыг цаазална. Ангийн хууль тогтоомжид анх удаа захиргааны хариуцлагад 100 төгрөг хүртэл торгууль ноогдуулах ба хүндрүүлж үзэх шалтгаантай бол эрүүгийн ял шийтгэл оногдуулна. ан агнуурын 1953 оны хуульд агнахыг хориглосон амьтдад мазаалай, аргаль янгир, хулан, хүдэрийг нэмсний зэрэгцээ бүтэн жилийн турш загас агнадаг байсныг болиулж, тодорхой хугацаанд зарим төрлийн загасыг \

хилэм загасыг 5.1нээс-8.1 хүртэл\ барихыг хориглосон нь эрүүгийн эрхийн шинжийг бүрдүүлсэн шинэ заалт болжээ.

Тухайн үед эрүүгийн хуулиас гадна эрүүгийн эрх зүйн хэм хэмжээ тогтоосон биеэ даасан, хуульчилсан актууд мөрдөгдөж байв. Тухайлбал, АИХТ-ийн 1954 оны 68-р зарлигт “энгийн хүмүүс загас барихдаа элдэв төрлийн их бага хэмжээний тор, гувчуурыг хэрэглэх, дэлбэрэх, хордуулах бодис мэтийн загасыг олноор сөнөөх бусад зүйл хэрэглэх явдлыг цаазлан хориглох”-оор заасан байна.

Тавиад оны дунд үеэс эхлэн МАХН болон Засгийн газраас авч хэрэгжүүлсэн олон талт арга хэмжээний үр дүнд улс орны нийгэм, эдийн засагт томоохон өөрчлөлт орж иргэдийн ухамсар, ахуй амьдрал дээшилсний хирээрэдүгээ социалист шатанд шилжин орох шинэ зорилтыг хангах, шинэ үндсэн хууль боловсруулах нөхцөл бүрэлдэж эхэлсэн.

Монгол улсын шинэ Үндсэн хууль 1960 онд батлагдснаар эрх зүйн тогтолцоонд өөрчлөлтүүд гарч, түүнтэй уялдан **1961 онд шинэ эрүүгийн хууль** батлагдан гарчээ. Шинэ эрүүгийн хуулийн 124, 125-р зүйлд ан ба загасны баялгийг эрүүгийн эрхээр хамгаалах заалт орсон бөгөөд тун удалгүй 1962 онд Агнуурын хууль батлагдлаа. Хэдийгээр эрүүгийн хуульд заасан ан ба загасны баялгийг хамгаалах зүйлд иш татах гол хууль болох Агнуурын хууль цаг хугацааны хувьд

дараа нь батлагдсан хэдий ч, ерөнхий зарчим, үзэл санаа нь өөрчлөгдөөгүй юм.

Шинэ батлагдсан агнуурын хууль нь урьд хуулиудыг бодвол улам сайжирч, агнахыг хориглосон ан амьтны ангилал, төрлийг судалгаа шинжилгээнд тулгуурлан нэмэгдүүлж, амьтдын өсч үржих, ан олзворын ашигтай байх үеийг харгалзан агнах, барих хугацааг өөрчлөн тогтоосон зэрэг дэвшилтэд заалтууд оржээ.

Шинэ эрүүгийн хууль нь үг найруулгын хувьд боловсронгуй болж, зохих зөвшөөрөлгүй, хориглосон газар, хориотой цаг, хориглосон аргаар, алахыг бүрмөсөн хориглосон ан амьтан шувуу, түүн дотроос тахь хавтгай мазаалай агнах гэсэн ойлголтыг оруулжээ. Хуулийн онцлог нь энэ хэргийг давтан үйлдсэн бол гэмт хэрэгт тооцохоор хуульчилж, алахыг хориглосон амьтан шувууг агнасан, их хэмжээний хохирол учруулсан, тахь хавтгай, мазаалай агнасан бол хүндрүүлж үзэх, ял шийтгэлийн хувьд олон нийтийн арга хэмжээг авах зэрэг заалтаас гадна 125-р зүйл буюу Загасны баялгийг хамгаалахаар тогтоосон дүрмийг зөрчих гэмт хэрэгт “загасыг ашиг олох зорилгоор барьж худалдаалах, загасны аж ахуйн усан санд бохир ус оруулах”-ыг хориглосон шинэ заалтыг тус тус оруулжээ.

1961 оны эрүүгийн хууль нь Монгол Улсад олон жилийн турш дагаж мөрдсөн бөгөөд өнөөгийн эрүүгийн эрх зүйн үндэс суурь болсон хууль юм.

Эрүүгийн хуулийн 124,125-

р зүйлд заасан гэмт хэргийн гол шинжид хууль бусаар ан агнасан үйлдэл бүрдүүлж байсан бол ангийн олзвор буюу амьтны эд, эрхтний хууль бус худалдааг бусад эрхийн актаар хязгаарлажээ. Тухайлбал улсын худалдаа бэлтгэлийн байгууллагаас бусад ямар нэгэн албан байгууллага буюу энгийн хүмүүст агнуурын олзворыг худалдаалахыг агнуурын хуулиар хориглосон байна. Энэ нь ангийн олзвор нь эдийн засгийн хувьд чухал ач холбогдолтой хэвээр байсан, социалист нийгмийн харилцаанд хувь хүмүүс дунд дамын наймаа, арилжаа гэж үзэгдэл байх ёсгүйг тунхагласантай шууд холбоотой юм.

1961 оны эрүүгийн хуулийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөх хугацаанд Ан агнуурын тухай хууль нь 2 удаа өөрчлөгдөн шинэчлэн батлагдаж байсан бөгөөд түүнтэй эрүүгийн хуулийн 124, 125-р зүйл заалтыг уялдуулан ойлгож хэрэгжүүлж иржээ.

Түүнчлэн ан агнуурын гэмт хэрэгтэй хийх тэмцлийг эрчимжүүлэхээр 1979 онд УДШ 34-р бүгд хурлаараа "байгаль хамгаалах хууль тогтоомжийг хэрэглэж байгаа шүүхийн практикийн тухай" хэлэлцэж, байгаль хамгаалах ажлыг сайжруулах, урьдчилан сэргийлэх ажлын арга хэлбэрийг нэмэгдүүлж, хуулийн үр нөлөөг дээшлүүлэх, хариуцлагыг чангатгах зэрэг олон асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэж, тогтоол гаргасан байна. Үүнд: ангийн олзворийг хууль бус болохыг мэдсээр байгаад удаа дараа

буюу их хэмжээгээр авсан, худалдан борлуулсан этгээдэд ЭХ-н 70-р зүйлд зааснаар хариуцлага хүлээлгэх хохирлыг барагдуулахдаа иргэний хуульд зааснаар төлбөрийг хорогдуулж болох боловч дархан цаазтай амьтан агнасны төлбөрийг тогтоосон хэмжээнээс хорогдуулж болохгүй. Гэмт хэргийг үйлдэхдээ амины машин, мотоцикл, моторт дугуй, завь хэрэглэн хөөх, дайруулах, гэрэлтүүлэх зэргээр үйлдсэн бол тэдгээрийг ЭБШХ-ийн 84-р зүйлд зааснаар хураан авч байхыг хууль хэрэгжүүлэгч нарт үүрэг болгосон байна. Улсын Дээд шүүхийндээрх шийдвэр нь хууль бусаар ан агнах, амьтны эд, эрхтэн худалдаалах гэмт хэрэгтэй хийх тэмцлийн хувьд анхдагч нь бөгөөд байгаль орчныг хамгаалах асуудал нь хууль шүүхийн байгууллагын анхаарлын төвд ямагт байсныг харуулж байна.

Эрүүгийн хууль хүчин төгөлдөр мөрдөгдөх хугацаанд ан агнуурын хууль 1972 онд дахин шинэчлэгдэн батлагдсаны дагуу эрүүгийн хуулийн 124-р зүйлийг АИХТ-ийн 1973 оны 117-р зарлигаар шинэчлэн найруулж, "агнахыг бүрмөсөн хориглосон ан амьтан дотроос тахь, хавтгай, мазаалай агнасан байвал 5 жил хүртэлх хугацаагаар хорьж шийтгэнэ" гэсэн заалтыг нэмжээ.

1961 оны эрүүгийн хууль нь нэмэлт өөрчлөлт орсоор 25 жилийн турш төрийн эрүүгийн бодлогыг хэрэгжүүлэх чухал хэрэгсэл байсан төдийгүй нийгмийн хөгжил дэвшилд зохих үүргээ гүйцэтгэсэн.

Гэмт явдалтай хийх тэмцлийг хүчтэй болгох, төр, нийгэм, иргэдийн амин чухал олон эрх ашгууд эрүүгийн эрхийн хамгаалалтын гадна үлдсэн зэрэг хүчин зүйлээс шалтгаалан шинэ эрүүгийн хуулийг батлан гаргах зайлшгүй шаардлага бий болж **1986 онд БНМАУ-ын АИХТ-ийн 217-р зарлигаар эрүүгийн хуулийг** шинэчлэн найруулж, батлан гаргасан юм.

Шүүх цаазын 1926, 1929, 1934 оны бичиг, 1942, 1961 оны эрүүгийн хуульд "ан агнуурын журам зөрчих" гэмт хэргийг янз бүрийн өөр, өөр объектод гэмт хэргүүдтэй нэг бүлэгт хамааруулж байсан нь хуулийн бүтцийн хувьд ч оновчтой бус байсныг өөрчлөн анх удаа 1986 оны эрүүгийн хуулийн тусгай ангид "Байгаль орчин, түүний баялгийг хамгаалах журмын эсрэг" гэсэн шинэ бүлэг нэмж гэмт хэргийг объектоор нь төрөлжүүлж түүн дотор "Хууль бусаар ан агнах" /188-р зүйл/, "Үслэг ангийн үнэт арьсыг худалдсан, худалдан авсан буюу арилжсан"/189-р зүйл/ гэмт хэргийг оруулан хуульчилсан нь эрүүгийн эрх зүйг эмх цэгцтэй системчлэхэд чухал ач холбогдолтой болсон юм.

Түүнчлэн захиргааны шийтгэлийн арга хэмжээ авагдсаны дараа дахин тийм үйлдэл хийсэн бол гэмт хэрэгт тооцох, агнасан ангийн олзвор болон ангийн зэвсэг хэрэгсэлийг хураах, ан агнахдаа тээврийн хэрэгсэл ашигласан зэргийг тусгайлан шууд зааж, дархан цаазат газар гэдэг томъёоллыг

шинээр оруулав. Ял шийтгэлийн хувьд 1-5 жил хүртэлх хугацаагаар хорьж шийтгэхээр хүндрүүлсэн байна.

Хуулийн бүтэц механизм, хэлбэрийн хувьд өмнөх хуулиас харьцангуй сайжирсан, амьтны эд, эрхтний хууль бус худалдааны талаарх ойлголтыг эрүүгийн хуульд оруулж ирсэн зэрэг дэвшил байсан боловч социалист өмчийн харьцааг хамгаалан дэмжих, төлөвлөгөөт эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хуулийн албадлагаар баталгаажуулахад чиглэсэн заалт /189-р зүйл/ хуульд хадгалагдан үлдсэн байжээ.

Мөн Улсын Дээд шүүх 1989 онд 17-р бүгд хурлаараа байгаль орчин, түүний баялгыг хамгаалах хууль тогтоомжийг практикт хэрэглэх, цаашид баримтлах чиглэлийн талаар хэлэлцэж, агнахыг хориглосон амьтдыг хууль бусаар агнахдаа тээврийн хэрэгсэл ашиглах, олноор алж устгах, учирсан хохирлыг хэрхэн арилгах, гэмт хэргийн субъектив санаа зорилгын хувьд хувийн зугаа болгож ховор амьтан агнасан этгээдэд оногдуулах ялыг сулруулахгүй байхаар тогтоол гаргажээ.

1980-иад оны сүүлчээс манай улсад ардчилалын төлөө хөдөлгөөн эхэлж, хуучин систем задран, улс төр, эдийн засаг, төр эрх зүйн шинэ тогтолцоонд шилжиж, шинэ үе эхэлсэн.

Монгол улс 1992 онд Ардчилсан шинэ Үндсэн хуулиа баталсан нь ард иргэдийн амьдралд гарсан түүхэн эргэлт билээ.

Ард түмний амьдралд цоо шинэ эргэлт хийж чадсан тулгуур баримт бичиг болох Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалд нийцүүлэн бусад хуулиудыг шинэчлэх, дэлхий нийтийн нийтлэг чиг хандлагыг эрхэмлэн эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах тогтолцоог бий болгох шаардлага зүй ёсоор тавигдлаа.

Үүнээс улбаалан 1972 оноос хойш мөрдөж байсан ан агнуурын хуулийг шинэчлэн Ан агнуурын тухай Монгол улсын хуулийг боловсруулж 1995 онд батлав.

Уг хуульд ан амьтдын сан, түүний ангилал, амьтныг өмчлөх, тэжээвэр болгох, нэн ховор, ховор гэж ангилсан зэрэг олон шинэ заалт, ойлголтууд гарч ирсэн.

Энэ түүхэн цаг үе дор 1986 оны эрүүгийн хууль 2002 он хүртэл хугацаанд мөрдөгдөж ирсэн хэдий ч нилээд олон зүйл, заалтуудыг нийгмийн хэрэгцээ, шаардлагад тохируулан нэмэлт өөрчлөлт хийх замаар өөрчлөж байв. Түүний нэг илрэл нь Байгаль орчин, түүний баялгыг хамгаалах журмын эсрэг гэмт хэрэг буюу Долдугаар бүлгийн 189-р зүйлийг 1993.6.7-ны өдрийн хуулиар хүчингүй болсонд тооцсон байна.

Монгол улс, хүмүүнлэг ардчилсан нийгмийг цогцлоон байгуулах зорилтыг эрхэм болгон хуулийн тогтолцоог цоо шинээр эмхлэх, түүнийг олон улсын жишигт нийцүүлэхээр олон хууль тогтоомжийг багцаар нь гарган хэрэгжүүлсний нэг нь 2002 онд баталсан эрүүгийн хууль байв.

Тус хуулийг олон улсын болон манай улсын нийгэм эдийн засгийн төлөв, эрүүгийн нөхцөл байдал, Монгол улсын Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалд тулгуурлан боловсруулсан нь эрүүгийн эрх зүйн хүрээнд томоохон шинэчлэлт төдийгүй төрийн эрүүгийн бодлого боллоо.

Түүнтэй мөн нэгэн адил эрүүгийн хуульд ан агнуурын хууль тогтоомж зөрчих зүйл заалтыг хуульчлан тогтоохдоо байгаль орчны шинэ хууль тогтоомжуудтай нийцүүлэн, экологийн гэмт явдалтай хийх тэмцлийн чиг хандлагыг тодорхойлох, нийгэмд аюултай тодорхой үйлдэл, эс үйлдлийг эрүүлжүүлэх, монгол улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээ, конвенцуудын үзэл санааг тусгах зэрэг олон чухал нөхцөл байдлыг харгалзан үзсэн байна.

Тухайлбал Амьтны аймгийн тухай, Ан агнуурын тухай, Ховордсон амьтан ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай Монгол улсын хууль, Биологийн олон янз байдлын тухай конвенц /1993 он/, Зэрлэг амьтдын нүүдлийн зүйлүүдийг хамгаалах тухай конвенц, Зэрлэг амьтан ба ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай конвенцийн /1995 онд тус тус соёрхон батласан/ үзэл санаа тус эрүүгийн хуульд зохих хэмжээгээр тусчээ.

Эрүүгийн хуулийн 203-р зүйлд ховор, нэн ховор ан амьтныг агнасан, барьсан хууль бусаар түүний үр төл, түүхий эдийг улсын хилээр

гаргасан 2008 онд шинэчлэн найруулагдсан хуулиар, амьтныг тэжээж гаршуулсан, тэдгээрийн түүхий эдийн зүйлийг худалдсан, худалдан авсан, тээвэрлэсэн, хадгалсан зэрэг шинэ шинэ ойлголт эрүүгийн эрх зүйд орж ирсэн байна.

Академич С.Нарангэрэл "Тодорхой гэмт үйлдэл, эс үйлдлийг нийгэмдаюултай гэж хэрэгт хуульчлан тооцох нь улс орны хөгжлийн тодорхой нөхцөл байдал, нийгэм эдийн засаг, улс төрийн эрс тэрс өөрчлөлт, гэмт явдлын байдал, хөдөлгөөн, хандлага, шалтгаан нөхцөл зэрэг бодит хүчин зүйлээс шалтгаалж, түүхэн өөрчлөмтгий зүйл юм.¹⁰ гэж эрүүгийн эрх зүйн хөгжлийн хувьсал өөрчлөлтийг тодорхойлсон нь ангийн баялгийг эрүүгийн эрхээр хамгаалсан түүхэн уламжлалд илүү тод харагдаж байна.

Ан амьтныг эрх зүйгээр хамгаалсан үе үеийн эрүүгийн хууль тогтоомжийг судлан үзсэнээр дараах дүгнэлт хийж байна.

ДҮГНЭЛТ

-Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн хөгжлийг Ардын хувьсгал ялж, анхдугаар Үндсэн хуулийг боловсруулах ажлыг эхлүүлсэн 1921 оноос хойш тооцож үзвэл, 1926, 1929, 1934 оны "Шүүх цаазын бичиг", 1942, 1961, 1986, 2002 оны "Эрүүгийн хууль"-иуд нь залгамж чанартай, тухайн цаг үеийн улс төр, үзэл суртлыг агуулсан шинжтэй байсан хэдий ч түүхэн үүргээ зохих ёсоор гүйцэтгэж иржээ.

¹⁰ Нарангэрэл С. Монгол улсын эрүүгийн эрх зүй. Ерөнхий анги УБ., 1996 он. 77 дах тал

-Шүүх цаазын 1926 оны бичиг нь орчин үеийн эрүүгийн хуулийн анхны загвар, жишгийг тогтоож өгсөн байна. Энэ үеэс хойшхи үе үеийн эрүүгийн хуульд ангийн баялгийг хамгаалах буюу дотоод агуулгаараа хууль бусаар ан агнах, амьтны эд эрхтэн худалдаалах гэмт хэргийн зүйл заалтын бүтэц, хууль зүйн техникийн хувьд ижил төстэй төдийгүй дараа дараагийн эрүүгийн хуульд уламжлагдсан дараах нийтлэг зүйлс байна.

1. Хууль бусаар ан агнах гэмт хэргийн диспозицод цаазалсан цаг, газар, арга, алахыг бүрмөсөн хориглосон амьтан зэрэг нэр томъёо нь утга агуулгын хувьд хориглосон газар, хориотой цаг, хориглосон арга, нэн ховор амьтан зэрэг ойлголтуудтай ижил бөгөөд эдгээр ойлголт нь эрүүгийн бүх хуульд уламжлагдан хадгалагдаж иржээ.

2. Эрүүгийн хуулийн дээрхи зүйл заалтыг, бусад эрхийн акт болох Ан агнуурын тухай хууль тогтоомжийг иш татах / бланкетны диспозиц/ замаар хуулийг бүтээсэн бөгөөд эрүүгийн хуулийн тухайн зүйл заалтыг тайлбарлах, онол, практикт хэрэглэхэд ан агнуурын тухай хууль, түүнтэй холбогдох зарлиг, тогтоол, дүрэм, журмыг зайлшгүй мэдэх шаардлагатай. Өөрөөр хэлбэл дээрх хоёр хууль салшгүй хоорондоо холбоотой, харилцан бие биетэйгээ нөхцөлдөж, нэг нь нөгөөгүйгээр оршин тогтнохгүй шинжийг агуулсан байна.

3. Цаг үеийн шаардлага,

нөхцөл байдлаас шалтгаалан хууль шинэчлэгдэх бүрд зохих зөвшөөрөлгүй, хориглосон арга, зэвсэг хэрэгсэлээр, хориотой цагт ан агнах, барих, амьтны эд эрхтнийг хадгалах, худалдах, тээвэрлэх гэх мэт шинэ ойлголт ухагдахуун нэмэгдэж, улам боловсронгуй болжээ.

4. Эрүүгийн хуулийн тусгай анги нь ердийн ба хүндрүүлэх бүрэлдэхүүн бүхий хэм хэмжээнээс ихэвчлэн бүрдсэн байдаг. Харин хууль бусаар ан агнах, амьтны эд эрхтэн худалдаалах гэмт хэргийн хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнд нэн ховор, ховор амьтан агнах, барих /1961 оны эрүүгийн хуульд бүр тухайн амьтныг нэр зааж хуульчилж байсан. Жишээлбэл тахь, хавтгай, мазаалай агнасан бол/, мөн байгаль орчинд их хэмжээний хохирол учруулсан зэрэг материаллаг бүрэлдэхүүнээс гадна учирсан хохирлын хэмжээ шаардахгүйгээр зөвхөн хэлбэрийн төдий дархан цаазад газарт агнасан бол, ан агнахдаа тээврийн хэрэгсэл ашигласан бол /1986 оны/, гэсэн үйлдлүүд хүртэл хуульчлагдаж байжээ.

5. Шүүх цаазын 1926, 1929 оны бичигт ан амьтныг хууль бусаар агнах, эд эрхтнийг худалдаалах гэмт хэрэг нь ангийн зөрчлөөс ялгагдах шинжгүй байсан бол 1934 оны Шүүх цаазын бичгээс эхлэн "засаг захиргааны талаар шийтгэх хэмжээнээс хэтэрсэн бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх"-ээр зааснаас хойш, эрүүгийн хуулийн хууль бусаар ан агнахыг хориглосон заалт нь захиргааны зөрчлөөс улам бүр ялгаа заагтай болж

ирсэн байна.

6. Эрүүгийн хуульд ан агнуурын хууль тогтоомж зөрчих гэмт хэргийн зүйл заалт шинэчлэгдэх бүрд эрүүгийн хариуцлага, ялын төрөл, хэмжээ ихээхэн өөрчлөгдөж нэмэгдэж ирсэн төдийгүй ба хариуцлага улам бүр чангарах шинжтэй байгаа нь. байгаль орчныг хамгаалах төрийн эрүүгийн бодлогыг сулруулахгүйд чиглэсэн зорилт юм.

7. Монгол улсын Үндсэн хууль, Ан агнуурын хууль, Ардын их хурлын зарлиг,

тогтоол нь эрүүгийн хууль түүн дундаа байгаль орчин, ан амьтны хамгаалах зүйл заалтын эх сурвалж байсан бол одоо олон улсын гэрээ, конвенциуд нь эх сурвалжийн нэг болж, түүний үзэл, зарчим хуульд тусгагдах болжээ.

Монгол улсад ан амьтныг эрүүгийн эрх зүйгээр хамгаалсан эрүүгийн хуулийн заалт нь нийгмийн тодорхой үе шатыг дамжин уламжлагдан, хувьсан өөрчлөгдөж, улмаар баяжигдан шинэчлэгдэж ирсэн түүхэн бодиттой байна.

МОНГОЛ УЛС БОЛОН ОХУ-ЫН ЭРҮҮГИЙН БАЙЦААН ШИЙТГЭХ ХУУЛЬД ЗААСАН ЭД ХӨРӨНГӨ БИТҮҮМЖЛЭХ АЖИЛЛАГААНЫ ҮНДЭСЛЭЛ, ХАРЬЦУУЛС АНАНАЛИЗ

Г.Жалбуу

ОХУ-ын Дотоод хэргийн яамны

Омскийн академийн адъюнкт

ОХУ-ын Үндсэн хуулийн 35-р зүйлд “Иргэн бүр эд хөрөнгө өмчлөх, эзэмших, ашиглах, тэдгээрийг захиран зарцуулах эрхтэй”, Монгол улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16.3 дах хэсэгт “Хөдлөх, үл хөдлөх хөрөнгө шударгаар олж авах, эзэмших, өмчлөх, өв залгамжлуулах эрхтэй. Хувийн өмчийг хууль бусаар хураах, дайчлан авахыг хориглоно.

Төр, түүний эрх бүхий байгууллага нь нийгмийн зайлшгүй хэрэгцээг үндэслэн хувийн өмчийн эд хөрөнгийг дайчлан авбал нөхөн олговор, үнийг төлнө” гэж тус тус заасан боловч уг эрхийг шүүхийн шийдвэр болон бусад хууль тогтоомжийн дагуу хязгаарлаж болохыг тусгайлан хуульчилсан байдаг.

2011 оны ОХУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд эд хөрөнгийг битүүмжлэх ажиллагааг албадлагын арга хэмжээ болгон хуульчлан тогтоосон¹. Энэхүү ажиллагаа нь сэжигтэн яллагдагчийн Үндсэн хуулийн дээр дурдсан эрхийг нь хязгаарладаг. Эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагааны зорилго нь иргэний нэхэмжлэл болон шүүхийн шийдвэрийн хэрэгжилтийг хангах эд хөрөнгийн эрхийг хязгаарлахад оршино.

2012 оны Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 134-р зүйлд эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагааг Эрүүгийн процессын тодорхой ажиллагаа болгон хуульчилсан. Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагааг ерөнхийд нь зохицуулсан боловч эд хөрөнгө битүүмжлэх үндэслэл түүний үнэлгээг тогтоох журам, эд хөрөнгийг битүүмжлэх тухай шийдвэрийг гүйцэтгэх, битүүмжлэгдсэн эд хөрөнгийг хадгалах болон чөлөөлөх процессын ажиллагааг нарийвчлан тусгаагүй.

ОХУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагааг ОХУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 115 дугаар зүйл. 2001 он, 65 дах талд.

албадан хийхээр заасан байдаг бол Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн тодорхой ажиллагаанд тусгаж өгсөн байна.

Мөрдөн байцаах ажиллагаануудаас эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагаа нь өөрийн гэсэн онцлогтой, өвөрмөц хэлбэртэй явагддаг ажиллагаа юм. Эд хөрөнгийг битүүмжлэх ажиллагаа нь албадан хийгддэг албадлагын шинж чанартай учир түүний мөн чанар, хэрэглэх үндэслэл ОХУ болон Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн аль хэсэгт хамаарагдах талаар хэвлэл мэдээллийн хуудаснаа багагүй хэлэлцүүлэг өрнөсөн байдаг.

Эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагааг ашиглахгүйгээр эд хөрөнгийн нэхэмжлэлийг хангах болон эд хөрөнгийг хураах шүүхийн шийдвэрийн хэрэгжилтийг хангахад хүндрэлтэй. Өнөөдөр шүүх хурал болохоос өмнө байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад гэмт явдлаар учирсан эд материалын болон сэтгэл санааны хохирлыг арилгахад авч болох цорын ганц арга хэмжээ нь энэ юм. Учирсан хохирлыг улсаас нөхөн төлүүлэхийг хангах болон гэмт хэргээс хохирогчийн эрхийг хуулиар хамгаалах тухай ОХУ-

ын Үндсэн хуулийн 52-р зүйлд заасан хэм хэмжээг биелүүлэх нь эд хөрөнгө битүүмжлэх замаар хэрэгждэг. Эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагаа нь ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн 104-р зүйлийн 104.1 дэх хэсэг болон 104-р зүйлийн 104.2 дах хэсэгт заасан эд хөрөнгө хураах мөн тус улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 73-р зүйлийн 73.1-ээс 8 дах хэсэгт заасан заавал тогтоох ёстой нөхцөл байдлуудын жагсаалтад орсон байдаг. ОХУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 115 дугаар зүйлд заасан эд хөрөнгө битүүмжлэх заалт нь шүүхийн журам болон эзэмшигчийн эд хөрөнгийг хамгаалах тухай тус улсын Үндсэн хуулийн заалттай нийцдэг. Дээрх ажиллагааг явуулах үндэслэл нь тодорхой зүйлээс шалтгаалдаг. Үүнд: Эд зүйл нуун дарагдуулах, хөдлөх хөрөнгийг зарахаар зарлал тараасан, нэхэмжлэлийн дагуу хохирлыг сайн дураараа барагдуулахаас зайлсхийсэн болон татгалзсан, дуудсан цагт ирэхээс зайлсхийсэн болон бодит үнэнийг тодруулахад саад болсон зэрэг асуудлуудаас үүсдэг. Гэвч амьдрал дээр энэхүү үндэслэл нь тодорхой биш мөн хэрэгждэггүй. Зөвхөн шүүхийн шийдвэрийн дагуу гаргадаг.

Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 134-р зүйлийн 134.1 дэх хэсэгт зааснаар иргэний нэхэмжлэл болон эд хөрөнгө хурааж болзошгүй явдлыг хангах зорилгоор яллагдагч, сэжигтэн, эсхүл хуулиар тэдний өмнөөс эд хөрөнгийн

хариуцлага хүлээвэл зохих хүний эд хөрөнгийг битүүмжлэх, эсхүл гэмт хэрэг үйлдэж олсон хөрөнгө, орлого гэдгийг нотлох хангалттай үндэслэл байгаа бол уг хөрөнгө, орлогыг битүүмжлэх үүрэгтэй гэж заасан байдаг бол ОХУ-д эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагаа нь зөвхөн шүүхийн шийдвэрээр явагддаг учир тус улсын Үндсэн хуулийн 35-р зүйлийн 35.3 дах хэсэгт зааснаар хэн ч өөрийн эд хөрөнгөө шүүхийн шийдвэргүйгээр хязгаарлуулахгүй, хасуулахгүй байх эрхтэй гэж хуульчлан зааж өгсөн байна. Харин Монгол улсад эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагааг хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч үндэслэл бүхий тогтоол гаргаж прокуророор батлуулсны үндсэн дээр хийдэг. Үүнээс үзэхэд эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагааны эрх зүйн үндэслэл нь Монгол улсад прокурорын зөвшөөрлөөр харин ОХУ-д шүүхийн шийдвэрээр хийгддэгээрээ ялгаатай юм.

Эд хөрөнгө битүүмжлэх үндэслэл нь:

➤ Иргэн иргэний нэхэмжлэл гаргах. Энэ нь уг хүн өөрөө эсвэл хуулийн этгээд нь тухайн хүнд биеийн болон эд хөрөнгийн, сэтгэл санааны хохирол учруулсантай холбоотойгоор гаргана. Иргэний нэхэмжлэлд гэмт хэргийн хамтран оролцогчид ижил хариуцлага хүлээнэ. Тиймээс нэхэмжлэлийг хангахад гэмт хэргийн хамтран оролцогчдын эд хөрөнгийг нэхэмжилсэн эд хөрөнгийн нийт үнэлгээнээс

хэтрүүлэхгүйгээр битүүмжилж болно.

➤ Эрүүгийн хэргийн бусад эд хөрөнгийн нэхэмжлэл гаргах. Үүнд процессын болон шүүхийн зардал хамаарна. Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд оролцогчдыг гүйцэтгэх ёстой үүргээ биелүүлээгүйнх нь төлөө шүүхээр мөнгөн нэхэмжлэл гаргуулах болон мөнгөн торгууль оногдуулах зэрэгт.

➤ Монгол улсын Эрүүгийн хуулийн 49-р зүйл болон ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн 104-р зүйл 104.1 дэх хэсэгт заасан эд зүйл нь сэжигтэн яллагдагч болон бусад этгээдэд шилжсэн байгаа нь битүүмжилж хураан авах шаардлагатай хуульд заасан үндэслэл байвал. Тухайлбал Монгол улс болон ОХУ-ын эрүүгийн хуульд тусгайлан заасан гэмт хэргийг үйлдэн олж авсан эд зүйлс болон мөнгөн тэмдэгтийг хураан авч бэхжүүлэх хууль ёсны эзэмшигчид нь эргүүлэн өгөх ёстой юм. Хураагдсан мөнгө, үнэт эдлэл, эд хөрөнгө нь гэмт хэргийн бүлэглэлийн хууль бус зэвсэгт нэгтгэлийг, гэмт хэргийн бүлэглэлийг зохион байгуулах, алан хядлагыг санхүүжүүлэх зорилго бүхий эд хөрөнгө, мөнгө, үнэт эдлэлийг буцаан олгохгүй. Эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагаа нь эрүүгийн гэмт хэрэгт авдаг дэлгэрсэн үр ашигтай арга хэмжээ юм. Хураан авах ёстой эд хөрөнгийг нуун далдлах, бусдад дамжуулахгүй байх үндэслэлийг хангахын тулд битүүмжилдэг. Энэ нөхцөл байдал нь бодит үнэнийг тогтооход саад хийх, дуудсан

цагт ирэхгүй оргон зайлсан, нэхэмжлэлээр учруулсан хохирлыг сайн дураараа өгөхөөс татгалзсан болон зайлсхийсэн, үл хөдлөх хөрөнгийг зарах тухай зарлан мэдээлсэн, эд зүйлсээ нуун дарагдуулахыг оролдсон зэрэг бодит үйл явдлаас үүсэн гардаг.

Өнөөгийн практикт хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нь ихэвчлэн онц дуулиантай, хохирол ихтэй хэрэг мөн гэмт хэргийг илрүүлэх тал дээр гол анхаарлаа хандуулж ажилладаг.

Түүнчлэн иргэний нэхэмжлэгч, иргэний хариуцагчийг тухай бүрд нь тогтоохгүй орхих, сэжигтэн, яллагдагч шүүгдэгч нарын болон иргэний хариуцагчийн хөрөнгийг олж илрүүлэн, шаардлагатай үед цаг алдалгүй битүүмжлэн нэхэмжлэлийг хангах арга хэмжээ авахгүй байх зөрчлүүд байсаар байна².

Монгол улсын Эрүүгийн хуулийн 49-р зүйл болон ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн 104-р зүйлийн 104.1 дэх хэсэгт заасан хураагдах ёстой эд хөрөнгө, иргэний нэхэмжлэл болон бусад эд хөрөнгийн нэхэмжлэл дэх шүүхийн шийдвэрийг хангах битүүмжлэн хураан авах ёстой эд хөрөнгө мөн өөрийн ажиллаж байгаа эрүүгийн хэргийн эрэн сурвалжлагдаж байгаа эд хөрөнгө зэрэг дээр уг ажиллагааг дутуу үнэлэн орхигдуулдаг. Тухайн цаг үед хэрэгт холбогдох эд хөрөнгийг

битүүмжлээгүйгээс шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэх боломжгүй, хохирогчийн хохирол барагдуулах асуудлыг улсаас хангах хуулийн заалт биелэгдэхэд хүндрэлтэй болдог. Дээрх асуудлаар хүний эрхийг хангах Европын шүүх нь нэг бус удаа сануулж байсан.

Эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагааны ойлголтод битүүмжлэгдсэн эд хөрөнгийг захиран зарцуулахыг хориглоно. Өөрөөр хэлбэл худалдах, бэлэглэх, солих мөн бусдад гэрээслэхийг хориглодог. Энэ нь тухайн эд зүйл нь хууль ёсны эзэмшигчид түүний төрөл төрөгсдөд болон бусад этгээдүүдэд хүлээлгэн өгөхийг шаарддаг. Хураагдан авсан болон албадан авсан эд хөрөнгийг харж хандуулан хамгаалалтанд нь өгсөн этгээд хууль бусаар нуун дарагдуулсан, бусдад дамжуулсан, болон үүнтэй адилаар банк санхүүгийн байгууллагуудаар хураагдсан мөнгөн тэмдэгтийг хууль бусаар дамжуулан ашигласных нь төлөө Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 244-р зүйлээр болон ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн 312-р зүйл ангид зааснаар тухайн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ. ОХУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 115-р зүйлийн 115.1 дэх хэсэгт заасан процессын ажиллагаа болох эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагааны эрх зүйн ойлголт нь прокурорын зөвшөөрлөөр хэрэг бүртгэлт болон мөрдөн байцаах байгууллагын даргын зөвшөөрлөөр хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчийн эд хөрөнгө битүүмжлэх

тухай тогтоолоор шүүхийн шийдвэрээр энэ ажиллагаа явагддаг бол Монгол улсад эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагаа нь прокурорын зөвшөөрөлтэйгөөр хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчийн тогтоолоор эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагаа хийгддэг.

Эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагааны үндэслэл нь баримтат мэдээлэл дээр тулгуурладаг. Энэ нь тодорхой этгээд гэмт хэрэг үйлдсэн тухай, уг гэмт хэргийн улмаас хохирол учирсан тухай, хохирлоо барагдуулахын тулд иргэний нэхэмжлэл гаргасан тухай асуудал байдаг. Эсхүл бусад нэхэмжлэл гаргуулж авахаар шаардсан болон гэмт хэргийн аргаар олж авсан эд хөрөнгө, эд зүйлсийг хураалгуулахаар цагдаагийн байгууллагад хандсаныг дээрх баримтат мэдээлэл гэдэгт хамруулж ойлгож болно.

Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 134 дүгээр зүйл болон Оросын холбооны улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 115-р зүйлийг судлаад дараах дүгнэлтэд хүрч байна.

Сэжигтэн яллагдагчийн эд хөрөнгө битүүмжлэх процессийн ажиллагаанд албадлагын арга хэмжээ ашиглах эрх зүйн дүрэм журам нь хоёр улсын хууль эрх зүйд адил төсөөтэй байна.

Монгол улсад эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагаа нь шүүхийн зөвшөөрөлгүйгээр явагдаж байна. Иймд Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 134 дүгээр зүйлийн 134.3 дах хэсэг нь Монгол улсын Үндсэн хуулийн

16 дугаар зүйлийн 16.3 дах хэсэгт заасан иргэний эд хөрөнгө эзэмших өмчлөх эрхийг ноцтой зөрчиж байна.

Оросын Холбооны улсын Эрүүгийн процессын шинжлэх ухааны судлаачдын явуулсан судалгааны үр дүнг харвал эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагааны үндсэн агуулга болох тухайн процессын ажиллагааны дүрэм, журам түүнийг биелүүлэх эрх зүйн хэм хэмжээ, эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагааг хэрэглэх дотоод дүрэм нь адил төсөөтэй байна. Иймд хоёр орны хувьд Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн тодорхой ажиллагаа болох сэжигтэн

яллагдагчийн эд хөрөнгийг битүүмжлэх процессын ажиллагааны эрх зүйн тогтолцоог улам боловсронгуй болгоход чиглэгдсэн иж бүрэн тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд зорилго оршино.

Тухайн асуудлыг онолын талаас хангалттай боловсруулаагүйгээс гэмт хэрэг шүүн таслах ажиллагааны зорилтыг хангах явцад хуульд заасан иргэний эрх, эрх ашиг сонирхлыг хэрхэн хамгаалах талаар тодорхой тусгаагүй байгаа нь судалгааг явуулах үндэслэл болох юм.

² АНУ-ын олон улсын хөгжлийн агентлаг, Хууль зүйн үндэсний төв. Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол. Сургалтын гарын авлага. УБ хот, 2008 он. 31 дэх тал.

ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ШИНЭЧЛЭЛД УДИРДАХ АЖИЛТНЫ ҮҮРЭГ ОРОЛЦОО

Б.Нармандах
ХСИС-ийн ТЗЭЗТ-ийн эрхлэгч, доктор
Н.Мөнхзүл
ТЗЭЗТ-ийн ахлах багш

Дэлхий нийтийн хөгжлийн чиг хандлагатай уялдан улс гүрнүүдийн цагдаагийн байгууллагын зорилт чиг үүрэг, бүтэц зохион байгуулалт нэг хэв загварт орох, ижил төстэй тал ажиглагдах болжээ. Олон улсын цагдаагийн байгууллага, түүний алба хаагчдыг авч үзэхэд тухайн улс орны эрх зүйн тогтолцоо, зан заншил, соёл зэргээс шалтгаалан цагдаагийн алба хаагчийг чиг үүргийн хувьд нийтлэг байдлаар:

- Төрийн цагдаа /State police/ Австрали, Герман, Канад, Испани, Энэтхэг г.м.
- Иргэний цагдаа /Civil police/ Бразил
- Орон нутгийн цагдаа /Local police/ Япон, АНУ, Англи г.м
- Эрүүгийн цагдаа /Criminal police/ АНУ, Монгол
- Олон нийтийн цагдаа /Community police/ Япон, Сингапур г.м.гэж ангилж

үздэг байна.¹

Үүний зэрэгцээ цагдаагийн алба хаагчийн ажиллаж буй салбарын онцлогтой уялдуулан хилийн цагдаа, шоронгийн цагдаа, шүүхийн цагдаа, эко цагдаа гэх зэргээр төрөлжүүлэн ажиллуулдаг байна.

Цагдаагийн алба нь бүтэц зохион байгуулалтын хувьд төвлөрсөн, төвлөрсөнбүс, холимогзэрэгзагваруудаар зохион байгуулагддаг байна.² Өөрөөр хэлбэл цагдаагийн байгууллагуудын чиг үүрэг, бүтэц, тогтолцоотой холбоотойгоор цагдаагийн алба хаагчдын чиг үүрэг, эрх хэмжээ нь харилцан адилгүй байдлаар тогтоогддог байна.

Нөгөө талаасаа гадаад орнуудын цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаа, түүний эрх зүйн орчныг харьцуулан авч үзэхэд

¹ <http://www.Wikipedia.org/wiki/po-lice>

² <http://www.lawcentres.org.uk>. Эх газрын буюу баруун, зүүн Европын улсууд хууль сахиулах төвлөрсөн загварыг баримтладаг /Европт зөвхөн Бельги улс л Англи-Америкийн загвартай/. Тэгэхдээ баруун Европын улсуудын төвлөрсөн цагдаагийн байгууллагуудыг бүрэн төвлөрсөн, цөөн тооны үндэсний цагдаа, холбооны эрх мэдлийн хүрээнд бүсчилж төвлөрүүлэх, төвлөрсөн бүс орон нутгийн цагдаагийн загвар гэж ангилж үздэг байна.

үйлажиллагааны чиглэл, бодлого, арга зүйн хувьд 3 үндсэн чиглэлтэй ажиллаж байна.³

1. Problem-Oriented Policing-нийгмийн өмнө тулгамдсан асуудлыг гэмт хэрэгтэй тэмцэх бодлогод тулгуурлаж үйл ажиллагаагаа явуулах

2. Comunity Policing-олон нийтэд тулгуурлаж иргэдээс гаргасан гэмт хэрэг, хэв журмын зөрчлийн тухай гомдол мэдээллийг тодорхой нутаг дэвсгэрт ажиллаж байгаа цагдаагийн ажилтан эцэслэн шийдвэрлэх бодлого баримтлах, түүнчлэн зохих байгууллагад уламжлах зэргээр иргэдэд ойр дотно үйлчилж, тодорхой хариуцсан нутаг дэвсгэр дээрээ гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажилд түлхүү анхаарч ажиллах

3. Zero-Tolerance Policing-хуулиар цагдаагийн байгууллагад хүлээлгэсэн аливаа үүргийг жижиг, том, хүнд хөнгөн гэж ялгалгүй цагдаагийн алба хаагчид шийдвэрлэж байх гэсэн үйл ажиллагааны чиглэл байна.

Цагдаа судлаачдын үзэж байгаагаар цагдаагийн үйл

³ Ж.Ганбаатар, Гадаадын зарим орны цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаа, эрх зүйн зохицуулалт, "Цагдаа судлал" сэтгүүл, 2011, №123-126 дахь тал.

ажиллагааны дийлэнх хувийг REACTIVE буюу гэмт хэрэг, зөрчлийн тухай гомдол мэдээлэлд тулгуурласан үйл ажиллагаа эзлэх ба багахан хувийг хүнд ноцтой гэмт хэрэг буюу цагдаагийн байгууллагын харъяалан шалгах гэмт хэргийг иргэдээс илээр, гомдол мэдээлэл гаргаагүй үед угтан тагнах, гүйцэтгэх ажлаар илрүүлэн шалгах үйл ажиллагаа эзэлдэг байна. Үүнийг PROACTIVE буюу цагдаагийн байгууллагын гэмт хэрэг илрүүлэх санаачилгад тулгуурласан үйл ажиллагаа гэнэ. Үнэн хэрэгтээ цагдаагийн байгууллагад харъяалуулсан, нууц далд аргаар үйлдэгддэг зохион байгуулалттай, ихэвчлэн хүнд, онц хүнд гэмт хэргийг цагдаагийн байгууллага төрөлжсөн цагдаагийн

нэгжээр дамжуулан илрүүлдэг аж.

Манай улсын хувьд төрийн албаны шинэчлэлийг хийхэд дараах томоохон бүтцийн өөрчлөлт нөлөөлсөн.

- иргэн, олон нийтийн байгууллагуудаас төрийн удирдлагад оролцох хэлбэр, эрх зүйн статус өмнөх үеийнхээс үлэмж өргөжсөн

- иргэн ба захиргааны байгууллага хоёрын харилцаа үйлчлүүлэгч-үйлчлэгчийн төвшинд гарч ирсэн

- төрийн ажил хэргийг захиргааны процедураар зохицуулах нь ихэссэн

- төрийн захиргааны байгууллагуудын хариуцлага өндөржиж, хууль тогтоох, шүүх эрх мэдлийн байгууллагаас тэдгээрт тавигдах хяналт шалгалтыг нэмэгдүүлэх шаардлага бий болсон нийгмийн амьдралын

хүрээнд урьд нь байгаагүй шинэ шинэ үзэгдэлүүд гарч ирж, нийтийн захиргаа, нийтийн ашиг сонирхол, захиргааны шүүх, нийтийн эрх зүйн хуулийн этгээд гэх мэт хууль зүйн олон нэр томъёо, ойлголтуудыг шинээр бий болсон

- иргэний нийгмийн бие даасан салаа мөчрүүд бий болсон

- захиргаа өөрийн шууд арга барилаасаа илүүтэй шууд бүс арга хэрэгслүүдийг үйл ажиллагаандаа ашиглах болсон

- захиргааны нийгмийн өмнө хүлээх үүрэг урьдынхаас багасаагүйгээр үл барам өнөөгийн улс орны хөгжлийг хангахад улам идэвхтэй үүрэг гүйцэтгэх болж байна зэрэг болно.

Төрийн албаны шинэчлэлийн хүрээнд

	Вестминстер	ЦБ-ын тухай хууль /1993/	Америк	ЦА-ны тухай хууль /2013/
Загвар	Шинэ эдийн засаг	Нийгмийн бүхий л харилцаа өөрчлөгдөх цаг үед батлагдсан.	Шинэ захиргаа	Захиргааны шинэтгэлд анхаарсан.
Шинэтгэлийн чиглэл	Бодлогын өөрчлөлт		Үйл ажиллагааны өөрчлөлт	Чиг үүргийг тодорхой болгох зохицуулалт хийсэн.
Удирдагчийн үүрэг	Харьцангуй хүчтэй	Томилсон эрх бүхий субъект удирдлагаар хангана	Харьцангуй сул	Шууд харьяалах дээд шатны албаны тушаалтан удирдлагаар хангана
Үр дүнг хэмжих	Гарц буюу бүтээгдэхүүн	Нийлүүлсэн бүтээгдэхүүн тулгуурладаг.	Үр нөлөө	Үр дүнг тооцохдоо үр нөлөөгөөр нь тооцох шинэтгэлийг хийж байгаа
Тайлангнах	Гэрээний дагуу менежертээ тайлагнах	Ажлыг дүгнэх журам нь урьдаас тогтоогдсон.	Улс төрчдийн өмнө тайлагнах	ЗГ, НӨУБ, ЗД ба харьяалах иргэний зөвлөлийн өмнө ажлаа тайлагнана.
Эрсдэл	Их	Эрсдэл их байсан.	Бага	Эрсдэл бага гарна гэж харж байгаа

цагдаагийн байгууллагад шинэтгэлийг хуучин
шинэчлэл хийгдэх шаардлага арга барил, хандлагаар
тулгарсан бөгөөд энэхүү хэрэгжүүлэх гэсэн оролдлого, менежмент
төрийн шинэтгэлийн төрийн албаны тогтворгүй
загварын дагуу цагдаагийн байдал зэрэгтэй холбоотой гэж
албаны шинэтгэлийг эрх судлаачид үзсэн байна. менежментийн
зүйн зохицуулалтын хувьд Ер нь захиргааны технологийн арга барил

ЗАГВАР	АЛГУУР / MODEST/	ОГЦОМ ЦОХИЛТ БУЮУ ЦОЧРООХ ЭМЧИЛГЭЭ / BIG BANG/	ИНКРЕМЕНТАЛ /ХЭСЭГЧИЛСЭН ӨӨРЧЛӨЛТ/
ШИНЭТГЭЛИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЖ БҮЙ УЛС	Франц, Герман	Шинэ зеланд, Словак, Монгол	АНУ
ЭЕРЭГ ТАЛ	Шинэтгэл хэрэгжиж байгаа ч бодит	Шинэтгэл нь зайлшгүй болсон. Дээрээс доош явуулах шинэтгэл нь хүчтэй байдаг.	Бага багаар өөрчлөлт хийх нь алдаа онооноосоо суралцах боломжийг олгодог учраас алхам алхмаар шинэтгэлийг хийнэ гэж үздэг.
СУЛ ТАЛ	Шинэтгэлийг хэрэгжүүлэх төдий	Хүчтэй богино хугацааны шинэтгэл тул хүний ухамсрыг өөрчлөгдөхийг хүлээгээгүй тул эсэргүүцэгчид ихтэй байгаа. Шинэтгэлийн арга зам нь бизнесийн салбараас төрийн захиргаа руу, 1 орноос нөгөө орон луу хуулбарлагдаж байдаг тул тохирохгүй зүйлс олон гардаг.	Удаан үйл явц тул улс төрийн тогтвортой дэмжлэг авахад хүндрэлтэй. Тогтолцоог төдийлөн өөрчлөхгүй тул олон нийтийн хүсэн хүлээсэн үр дүнд хүртлээ удна.

харьцуулан авч үзвэл вестминстерийн загвараас Америкийн загварын хэв маягийг агуулсан байгаа нь харагдаж байна.

Шинэтгэлийн загварын арга, нөлөөллийн хувьд авч үзвэл “Огцом цохилт буюу цочроох” загварт хамаарч байна.

Манай улсын төрийн захиргааны шинэтгэлийн үйл явц удаашрах хандлагатай болсон нь олон хүчин зүйл, нөхцөл байдал, тухайлбал, шинэтгэлийн талаарх үзэл бодлын зөрөлдөөн, эдийн засгийн ядмаг байдал, хэлбэршээгүй хуулиар дамжсан эрх зүйн хүндрэл,

шинэчлэл чиг үүргийн шинэчлэл, тогтолцооны шинэчлэл, төсвийн шинэчлэл, менежментийн шинэчлэл гэсэн цогц хэлбэрээр хэрэгжих ёстой. Тиймээс ч энэ шинэчлэлийн нэг болох менежментийн шинэчлэлийн хүрээнд цагдаагийн байгууллагын удирдах албан тушаалтны үүрэг, оролцооны талаар хөндөж буй билээ.

Менежмент нь
- Стратеги, төлөвлөлт
- Зохион байгуулалт
- мотиваци
- Хяналтчиг үүргийг гүйцэтгэдэг бөгөөд
○ Манлайлал
○ Бүлгийн менежмент

хамаарна. Аливаа байгууллагын өөрчлөлт нь үндэсний онцлог, гадаад, дотоод хүчин зүйлээс шалтгаалахаас гадна менежментийн ёс зүй, нийгмийн хариуцлага, байгууллагын өөрчлөлт, хөгжлийн менежментээс хамаардаг байна.

Менежментийг агуулга, мөн чанар, мэдлэг, мэргэжил, ур чадвар, чигүүрэг, үйл явц, удирдаж буй хүн, бүтэц зэрэг олон хүчин зүйлээр тодорхойлон авч үзэж болно. Менежментийг мэдлэг, мэргэжил, ур чадвар бүхий удирдан зохицуулагч гэдэг утгаар нь авч үзвэл:

○ Менежер
○ Удирдагч гэсэн 2 Нөгөө талаас
ухагдахуунаар томъёолдог ✓ Улс төрийн удирдлага
байна. ✓ Төрийн удирдлагыг
Удирдан зохицуулагчийн нэгтгэн ойлгох хандлага
үүргийг хэрэгжүүлдэг байсаар байгаа нь удирдлагын
субъект нь удирдах албан үүрэг, шинэчлэл дэх оролцоог
тушаалд ажилладаг ба сулруулах тал байсаар байна.
энэ нь төрийн зорилт чиг Тиймээс менежментийн
үүргийг хэрэгжүүлж буй шинэчлэл хийх хэрэгцээ
төрийн байгууллагын бүтцийн шаардлагын хүрээнд
нэгжийн дарга, түүнээс дээш цагдаагийн байгууллагын
албан тушаал⁴ байдаг. удирдлагын чиг үүрэг, эрх
Удирдагч, менежер 2-ийн хэмжээ, үйл ажиллагааны
ялгаа⁵ нь арга барил, энэ бүхнийг

✓ Удирдагчид ирээдүйд болох зүйлийг харж, ямар ч үнэ цэнээр хамаагүй хүрэхийг хүсдэг ✓ Удирдагчид асуудлыг эрсдлээс үл эмээн шийдэхийг хүсдэг ✓ Удирдагчид шийдвэр гаргахдаа ирээдүйд хамгийн зөв байх зарчмыг барьдаг ✓ Удирдагчид үр дүнг эрхэмлэдэг	✓ Менежерүүд ямар нэгэн зүйлийг зөв хийхийг хичээдэг ✓ Менежерүүд асуудлыг өөртөө хамгийн эрсдэлгүй байдлаар шийдвэрлүүлэхийг хүсдэг ✓ Менежерүүд шийдвэр гаргахдаа энэ шийдвэр хүмүүст хэрхэн таалагдахыг боддог ✓ Менежерүүд үйл явцыг илүү эрхэмлэдэг

⁴ УИХ-ын тогтоол, 2003.05.08 №13. Төрийн жинхэнэ албаны удирдах албан тушаалд томилогдох ажилтныг сонгон шалгаруулах журам

⁵ Хэсэг хүүхдүүд модонд зугаалж явжээ. Гэтэл нэг хүүхэд нь бүгдээрээ самар түүцгээе гээд нэгнийхээ мөрөн дээр авиран гарч тэр модонд самар байна хэмээн хашгирчээ. Бүгд гүйлдэн иртэл нэг хүүхэд нь бүгдээрээ нийлээд модоо хөдөлгөвөл самар амархан унах юм байна гэв. Бусад нь зөвшөөрч мод уралдан хөдөлгөж самар унагаж эхэлжээ. Энэ жишээнээс эхний хүүхэд удирдагчийн үүргийг хоёрдахь хүүхэд менежерийн үүргийг гүйцэтгэсэн бол бусад нь удирдагчийн хүсэл зорилго, менежерийн аргачлалын дагуу гүйцэтгэжээ. Яг энэ теором л менежментийн шинжлэх ухаан болон олон талаар хөгжсөн байдаг.

тодорхойлогч хандлагын өнөөгийн байдлыг судалгааны тусгайлсан багийн хүрээнд тусгайлан судлах, судалгааны үр дүнд үндэслэн удирдах албан тушаалтнуудын чиг үүрэг эрх хэмжээг нарийн зааглан тодорхойлох, удирдах албан тушаалтны мэдлэг, мэргэжил, ур чадварыг менежментийн үүднээс үнэлэх, энэ талаар шалгуур тогтоох нь зүйтэй юм.

ЦАГДААГИЙН АЛБАНЫ НЭГ БҮРИЙН ТУСГАЙ ХЭРЭГСЛИЙН ХАНГАЛТ, ТҮҮНИЙ ЧАНАР, СТАНДАРТЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ

Ш.Чулуун

ХСИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн эрх
зүйн тэнхимийн ахлах багш, цагдаагийн хошууч

Цагдаагийн байгууллага нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиг үүргийг гүйцэтгэхдээ хуулиар олгогдсон эрх мэдлийг хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу үр дүнтэй хэрэгжүүлэх шаардлагатай байдаг.

Бүх төрлийн тусгай хэрэгслийг хэрэглэхдээ цагдаагийн алба хаагч нь "Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, дотоодын Үндсэн хууль болон холбогдох бусад хууль, тогтоомж" зэрэг баримт бичгүүдэд тунхагласан хүний эрхийн талаар тодорхой мэдлэгтэй байх нь зайлшгүй шаардлагатай юм.

Мөн нөгөө талаас олон улсын болон дотоодын хууль тогтоомжоор цагдаагийн албан хаагч ажил үүргээ гүйцэтгэхдээ хэн нэгний буюу хэсэг бүлэг хүмүүсийн хууль бус

үйлдэл, эсэргүүцлийг хуулиар хүлээн зөвшөөрөгдсөн тусгай хэрэгсэл хэрэглэн зогсоох боломжийг зохицуулсан байдаг. Тусгай хэрэгсэл нь хүний амь насанд аюулгүй ангилалд багтах боловч хэрэглэх журам, зааврыг зөрчиж буюу хэтрүүлэн хэрэглэвэл хүний амь нас, эрүүл мэнд хохирно гэдгийг санах хэрэгтэй. Тиймээс тусгай хэрэгслийг тусгайлан боловсруулж баталсан журам, нарийн заавар, удирдамжийн дагуу хэрэглэх ёстой.¹

Галт зэвсэг, тусгай хэрэгслийг хууль тогтоомжид заасан журам, заавар² болон үйлдвэрлэгчээс гаргасан зааврын дагуу хэрэглэх бөгөөд үйлдвэрлэгчийн гаргасан ашиглах зааврыг хавсралт болгож хэрэглэнэ³.

Цагдаагийн алба хаагч ажил үүргээ биелүүлэх явцад зарим тохиолдолд өөрийн болон бусад хүмүүсийн амь бие, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөнд

¹ 1 дүгээр зүйл, НҮБ-ын Хүч болон галт зэвсэг хэрэглэх үндсэн зарчмууд, 1990 он

² Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 28-р зүйл, 33 дугаар зүйлийн 6 дахь хэсэг.

³ Хууль зүйн сайдын 2014.07.10-ны өдрийн А/126 тоот тушаалын 2-р хавсралт/ Цагдаагийн байгууллага, алба хаагч албан үүргээ гүйцэтгэхдээ тусгай хэрэгсэл, биеийн хүч хэрэглэх заавар/-ын 1.2 дахь хэсэг

хор уршиг учруулах аюултай тулгарч байдаг. Ийм үед цагдаагийн албан хаагч хуулиар хүлээсэн албан үүргээ гүйцэтгэхдээ цагдаагийн тусгай хэрэгслийг хуулинд заасан үндэслэл журмын дагуу хэрэглэх зайлшгүй шаардлага гардаг. Тэр дундаа цагдаагийн алба хаагч нь нэг бүрийн тусгай хэрэгслийг төрөл мэргэжлийн албаны онцлогоос улбаалж өдөр тутмын үйл ажиллагаандаа тогтмол хэрэглэдэг.

Төв, орон нутгийн цагдаагийн газар, хэлтсийн хэмжээнд алба хаагчдын дунд "Цагдаагийн байгууллагын техник, тусгай хэрэгслийн өнөөгийн байдал, цаашид хэрэгжүүлэх арга хэмжээний санал" судалгааны ажлын хүрээнд алба хаагчдыг нэг бүрийн тусгай хэрэгслээр хэрхэн хангагдсан талаар судалгаа хийсэн байна.

Тус судалгаанд 4065 алба хаагч оролцож, мөн санал хүсэлтээ хуваалцсан байна. Нэг бүрийн тусгай хэрэгслийг төрлөөр нь ангилж алба хаагчдаас судалгаа хийхэд доорхи хариултыг өгсөн байна⁴.

⁴ "Цагдаагийн байгууллагын техник, тусгай хэрэгслийн өнөөгийн байдал, цаашид хэрэгжүүлэх арга хэмжээний санал" судалгааны ажлын тайлан 2012 он

№	Тусгайхэрэгслийн нэр	Бүгд	Үүнээс								
			Байгаа, ашигладаг	Байгаа боловч хэрэглэдэггүй	Элэгдэж, муудсан эвдэрсэн	Алдаж гэсэн	Огт байхгүй	Шаардлага хангадаггүй	Өөрөө олж авсан	Хангалт аваагүй	Хэрэглэх шаардлагагүй
1	Гав	4065	2304	296	163	12	669	58	125	242	196
2	Бороохой	3955	1719	558	123	21	830	50	91	292	271
3	Цахилгаан бороохой	3660	1153	224	92	8	1347	48	106	431	251
4	Нулимс асгаруулагч	3394	589	308	36	9	1626	45	31	490	260
5	Амьсгал боогдуулагч	3198	315	138	16	9	1850	28	17	543	282
6	Рензин болон хуванцар сумтай буу	3249	298	81	17	13	1941	24	5	560	310
7	Будагч бодисоор шүршигч	3145	141	62	18	10	2015	23	4	556	316
8	Хүлэг, ороох цамц	3164	293	94	26	10	1854	24	25	517	321

1.1. Гав

1. Байгаа, ашигладаг- 2304 хүн 56,7%

2. Байгаа боловч хэрэглэдэггүй- 296 хүн 7,3%

1. Элэгдэж муудсан, эвдэрсэн- 163 хүн 4%

2. Алдаж гэсэн- 12 хүн 0,3%

3. Огт байхгүй- 669 хүн 16,5%

4. Шаардлага хангадаггүй-

58 хүн 1,4%

5. Өөрөө олж авсан- 125 хүн 3,1%

6. Хангалт аваагүй- 242 хүн 6%

7. Хэрэглэх шаардлагагүй- 196 хүн 4,8%

Зураг 1.1

1. Байгаа, ашигладаг- 2304 хүн 56,7%

2. Огт байхгүй- 669 хүн 16,5%

3. Хангалт аваагүй-

242 хүн 6%

1.2. Бороохой

1. Байгаа, ашигладаг- 1719 хүн 43,5%

2. Байгаа боловч хэрэглэдэггүй- 558 хүн 14,1%

1. Элэгдэж муудсан, эвдэрсэн- 123 хүн 3,1%

2. Алдаж гэсэн- 21 хүн 0,5%

3. Огт байхгүй- 830 хүн 21%

4. Шаардлага

хангадаггүй- 50 хүн 1,3%

5. Өөрөө олж авсан- 91 хүн 2,3%

6. Хангалт аваагүй- 292 хүн 7,4%

7. Хэрэглэх шаардлагагүй-271 хүн 6,9%
Зураг1.2

1. Байгаа, ашигладаг- 1719 хүн 43,5%

2. Огт байхгүй- 830 хүн 21%

3. Хангалт аваагүй- 292 хүн 7,4%

1.3. Цахилгаан бороохой

1. Байгаа, ашигладаг- 1153 хүн 31,5%

2. Байгаа боловч хэрэглэдэггүй- 224 хүн 6,1%

1. Элэгдэж муудсан, эвдэрсэн- 92 хүн 2,5%

2. Алдаж гэсэн- 8 хүн 0,2%

3. Огт байхгүй- 1347 хүн 36,8%

4. Шаардлага хангадаггүй- 48 хүн 1,3%

5. Өөрөө олж авсан- 106 хүн 2,9%

6. Хангалт аваагүй- 431 хүн 11,8%

7. Хэрэглэх шаардлагагүй-251 хүн 6,9%
Зураг1.3

1. Байгаа, ашигладаг- 1153 хүн 31,5%

2. Огт байхгүй- 1347 хүн 36,8%

3. Хангалт аваагүй- 431 хүн 11,8%

1.4.Нулимс асгаруулагч

1. Байгаа, ашигладаг- 589 хүн 17,4%

2. Байгаа боловч хэрэглэдэггүй- 308 хүн 9,1%

3. Элэгдэж муудсан, эвдэрсэн- 36 хүн 1,1%

4. Алдаж гэсэн- 9 хүн 0,3%

5. Огт байхгүй- 1626 хүн 47,9%

6. Шаардлага хангадаггүй- 45 хүн 1,3%

7. Өөрөө олж авсан- 31 хүн 0,9%

4. Алдаж гэсэн- 9 хүн 0,3%

5. Огт байхгүй- 1626 хүн 47,9%

6. Шаардлага хангадаггүй- 45 хүн 1,3%

7. Өөрөө олж авсан- 31 хүн 0,9%

8. Хангалт аваагүй- 490 хүн 14,4%

9. Хэрэглэх шаардлагагүй-260 хүн 7,7%

Зураг1.4

1. Байгаа, ашигладаг- 589 хүн 17,4%

2. Огт байхгүй- 1626 хүн 47,9%

3. Хангалт аваагүй- 490 хүн 14,4%

1.5. Амьсгал боогдуулагч

1. Байгаа, ашигладаг- 315 хүн 9,8%

2. Байгаа боловч хэрэглэдэггүй- 138 хүн 4,3%

3. Элэгдэж муудсан, эвдэрсэн- 16 хүн 0,5%

4. Алдаж гэсэн- 9 хүн 0,3%

5. Огт байхгүй- 1850 хүн 57,8%

6. Шаардлага хангадаггүй- 28 хүн 0,9 %

7. Өөрөө олж авсан- 17 хүн 0,5%

8. Хангалт аваагүй- 543 хүн 17%

9. Хэрэглэх шаардлагагүй-282 хүн 8,8%

Зураг1.5

1. Байгаа, ашигладаг- 315 хүн 9,8%

2. Огт байхгүй- 1850 хүн 57,8%

3. Хангалт аваагүй- 543 хүн 17%

4. Алдаж гэсэн- 13 хүн 0,4%

5. Огт байхгүй- 1941 хүн 59,7%

6. Шаардлага хангадаггүй- 24 хүн 0,7%

7. Өөрөө олж авсан- 5 хүн 0,2%

1.6. Резин болон хуванцар сумтай буу

1. Байгаа,ашигладаг- 298 хүн 9,2%

2. Байгаа боловч хэрэглэдэггүй- 81 хүн 2,5%

3. Элэгдэж муудсан, эвдэрсэн- 17 хүн 0,5%

4. Алдаж гэсэн- 13 хүн 0,4%

5. Огт байхгүй- 1941 хүн 59,7%

6. Шаардлага хангадаггүй- 24 хүн 0,7%

7. Өөрөө олж авсан- 5 хүн 0,2%

8. Хангалт аваагүй- 560 хүн 17,2%

9. Хэрэглэх шаардлагагүй-310 хүн 9,5%

Зураг1.6

1. Огт байхгүй- 1941 хүн 59,7%

2. Хангалт аваагүй- 560 хүн 17,2%

3. Хэрэглэх шаардлагагүй-310 хүн 9,5%

4. Байгаа ашигладаг- 298 хүн 9,2%

1.7. Будагч бодисоор шүршигч

1. Байгаа, ашигладаг- 141 хүн 4,5%

2. Байгаа боловч хэрэглэдэггүй- 62 хүн 2%

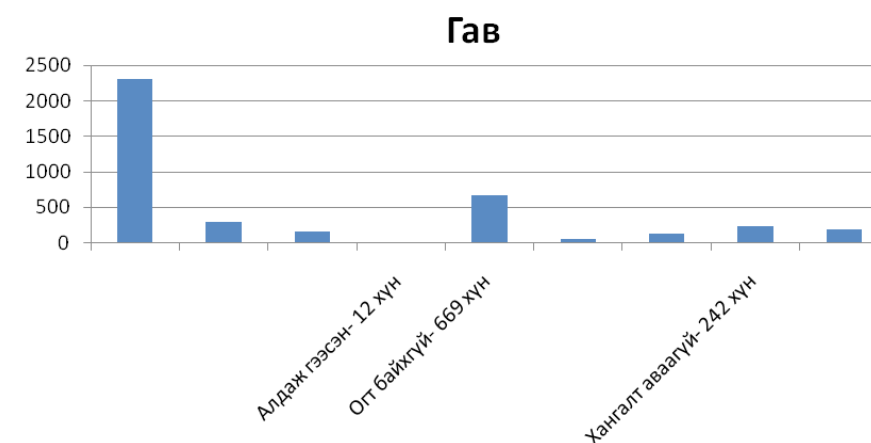
3. Элэгдэж муудсан, эвдэрсэн- 18 хүн 0,6%

4. Алдаж гэсэн- 10 хүн 0,3%

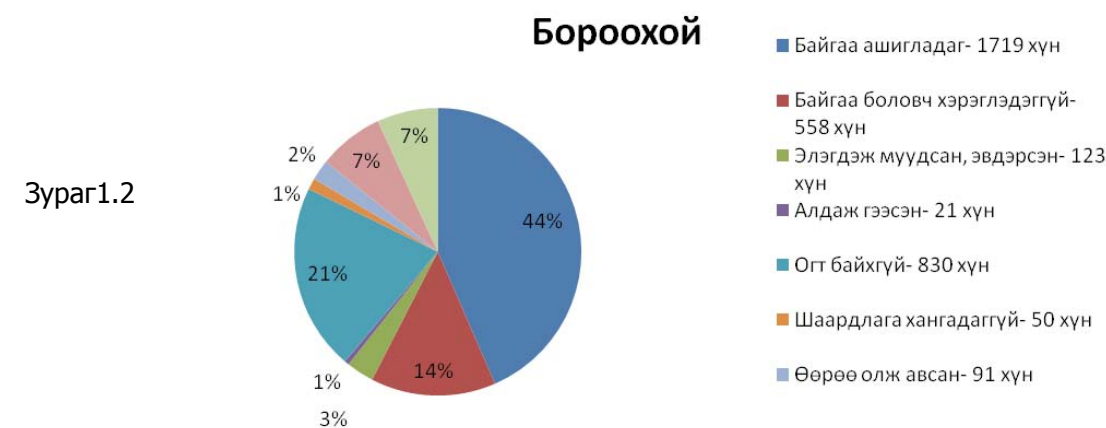
5. Огт байхгүй- 2015 хүн 64,1%

6. Шаардлага хангадаггүй- 23 хүн 0,7%

7. Өөрөө олж авсан- 4 хүн 0,1%

Зураг1.1

Зураг1.2

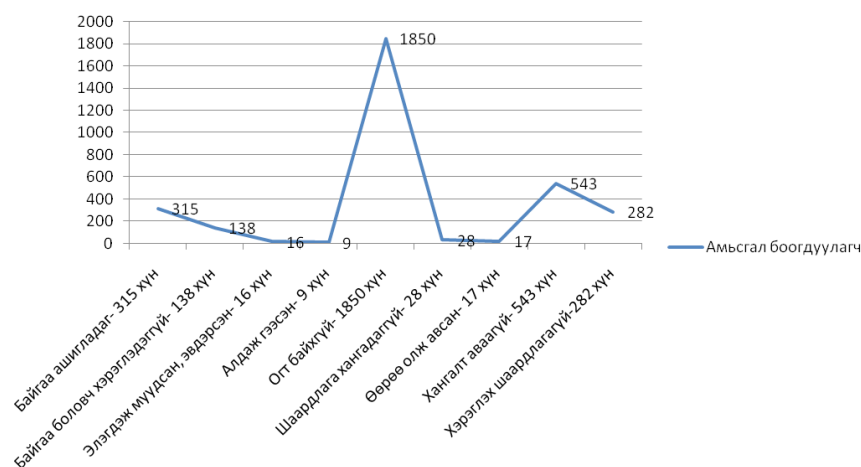

Зураг1.3

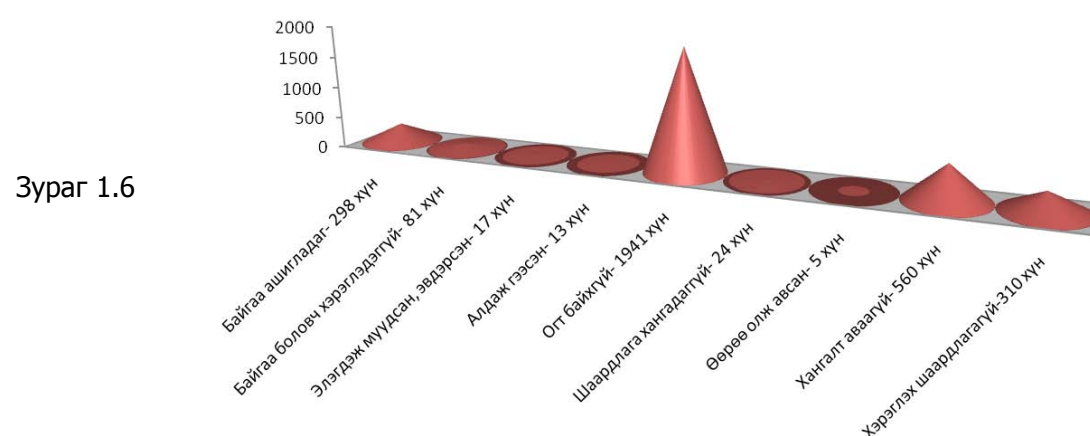
Зураг1.4

Амьсгал боогдуулагч

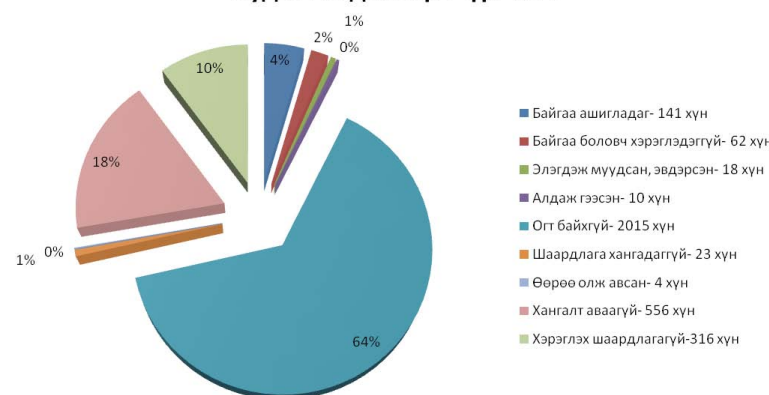
Зураг 1.5

Резин болон хуванцар сумтай буу

Зураг 1.6

Будагч бодисоор шүршигч

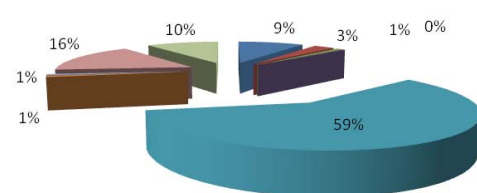

Зураг 1.7

Хүлэг, ороох цамц

Зураг 1.8

8. Хангалт аваагүй- 556 хүн 17,7%

9. Х э р э г л э х шаардлагагүй-316 хүн 10%

Зураг1.7

1. Огт байхгүй- 2015 хүн 64,1%

2. Хангалт аваагүй- 556 хүн 17,7%

3. Х э р э г л э х шаардлагагүй-316 хүн 10%

1.8. Хүлэг, ороох цамц

1. Байгаа, ашигладаг- 296 хүн 9,3%

2. Байгаа боловч хэрэглэдэггүй- 94 хүн 1,9%

3. Элэгдэж мүүдсэн, эвдэрсэн- 26 хүн 0,8%

4. Алдаж гэсэн- 10 хүн 0,3%

5. Огт байхгүй- 1854 хүн 58,6%

6. Шаардлага хангадаггүй- 24 хүн 0,8%

7. Өөрөө олж авсан- 25 хүн 0,8%

8. Хангалт аваагүй- 517 хүн 16,3%

9. Х э р э г л э х шаардлагагүй-321 хүн 10,1%

Зураг1.8

1. Огт байхгүй- 1854 хүн 58,6%

2. Хангалт аваагүй- 517 хүн 16,3%

3. Х э р э г л э х шаардлагагүй-321 хүн 10,1%

Дээрхи нөхцөл байдлаас дүгнэж үзэхэд нэг бүрийн тусгай хэрэгслийн хувьд сүүлийн жилүүдэд хангамж нь сайжирч байгаа гэж судалгаанд оролцогчид

үзэж байгаа хэдий ч цаашид хангамжийг нэмэгдүүлэх хэрэгцээ шаардлага байсаар байна. Учир нь алба хаагчид нэг бүрийн тусгай хэрэгслээс ялангуяа гав, бороохойгоор 70 орчим хувь нь хангагдсан байх бөгөөд цагдаагийн алба хаагч нэг бүрийг гав, бороохой зэрэг үндсэн тусгай хэрэгслээр бүрэн хангаж чадаагүй байна.Нэг бүрийн тусгай хэрэгслийн хангалт тэр бүр хийгддэггүйгээс шалтгаалж ажил үүргээ гүйцэтгэхдээ өөрсдөө олж авч ашиглаж байгаа үзэгдэл байсаар байна.

Мөн судалгаанд оролцогчдын ихэнх нь тусгай хэрэгслийн чанартсэтгэл дундуурбайна. Тусгай хэрэгслийн хүртээмжийг нэмэгдүүлсэн ч түүний чанар, эдэлгээнд эрх бүхий байгууллагаас анхаарал хандуулаагүй талаар шүүмжлэлтэй хандаж байна.

Дээрхи дүгнэлтэнд тулгуурлан дараах саналыг дэвшүүлж байна.

➢ Цагдаагийн албаны тухай хуулинд цагдаагийн төв байгууллагын дарга нь байгууллагын зэвсэг, техник, тусгай хэрэгсэл, хувцас бусад хангамжийн бодлогыг боловсруулж, хэрэгжүүлэх.⁵ гэж заасан тул энэхүү заалтын хүрээнд нэгдсэн хангалтыг тухай бүр хийлгүүлж алба хаагчдын ажил үүргээ хэвийн гүйцэтгэх боломжийг бүрдүүлэх

⁵ Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 3-р бүлгийн 20-р зүйлийн 20.1.8 дахь заалт

➢ Цагдаагийн албаны тухай хуулинд цагдаагийн төв байгууллагын харъяанд судалгаа, сургалт дадлагын болон албаны зэвсэг, тусгай хэрэгсэл, тусгай зориулалтын техник хэрэгслийн чанар стандартыг судлан тогтоох лаборатори, энэ хуульд заасан чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд туслах инженер техник, засвар үйлчилгээ, үйлдвэрлэл, санхүү, хангалт хариуцсан нэгж байж болно.⁶ гэж заасан тул тусгай хэрэгслийнчанар стандартыг судлан тогтоох лабораторыг нэн даруй байгуулах

➢ Ц а г д а а г и й н байгууллагад ашиглаж байгаа тусгай хэрэгслийн үзүүлэлт, чанар, стандартыг тодорхойлсон албан ёсны мэргэжлийн байгууллагын дүгнэлт гаргуулан үндэсний стандартыг батлах

➢ Нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах чиг үүрэг бүхий ажилтнуудад нэг бүрийн тусгай хэрэгслийг хэрэглэх аргыг тусгай хөтөлбөрийн дагуу мэргэшсэн багшаар заалгаж сурган, шалгалт авч, тусгай хэрэгслийг хэрэглэх ур чадварыг сайжруулж мэргэжлийн алдаа гаргахаас нь урьдчилан сэргийлэх ажлыг эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан хариуцан зохион байгуулах.

⁶ Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 1-р бүлгийн 5-р зүйлийн 5.5 дахь заалт

ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЧИГ ХАНДЛАГА

Д.Булган

ХСИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн эрх
зүйн тэнхимийн багш, цагдаагийн ахмад

Манай улс социалист төвлөрсөн тогтолцооноос зах зээлийн харилцаанд шилжиж, эрх зүйн бүх салбарт шинэтгэл хийгдэж, бүхэллэг эрх зүйгээс эрх зүй салбарлан үүсэж, хууль, хууль тогтоомж сүүлийн 20 гаруй жилд шинэчлэгдэн, хуулиар хүлээсэн үүргээ зөв хэрэгжүүлэх, эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулах, түүнийг шинжлэн судлах нь чухал шаардлагатай юм.

УИХ-аас 1998 онд батлагдсан эрх зүйн шинэчлэлийн стратеги бодлогын баримт бичиг нэлээд олон жил өнгөрсөн ч төдийлөн хийгдээгүй. Харин сүүлийн үед эрчимтэй эрх зүйн шинэтгэл-шинэчлэлийн хийгдэж байгаа боловч Монгол Улсын хууль зүйн нэгдсэн бодлого нь ямар байх, энэ шинэтгэлийн гол бүтэц болсон хууль тогтоомжийн тогтолцоо бүрэн тодорхойлогдоогүй, шинжлэх ухаанлаг хандлага учир дутагдалтай санагдана.

Засгийн газраас 2012-2013 онд шүүх, шүүгч, хуульчийн эрх зүйн байдлыг зохицуулсан хуулиудын төсөл өргөн барьж УИХ-аар батлуулав. Харин одоо хууль сахиулагчдын эрх үүрэг, харилцан уялдааг тодруулсан зохицуулалт, зохион байгуулалтын талаарх хууль тогтоомжийн төсөл хийгдэж хэлэлцэгдэхээр бэлэн болоод байна.

Одоо мөрдөж буй хуулийн агуулгыг нэлээд нарийвчилсан нь шүүх, хууль зүйн үйлчилгээг иргэдэд ойртуулан хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалахад чиглэсэн. "Хуульчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль"¹-ийн зорилго нь хуульчийн эрх зүйн байдал, хуульчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл, түүний хууль зүйн үр нөлөөг дээшлүүлж, үйл ажиллагаандаа баримтлах зарчим, хуульчийн мэргэжлийн нэр хүнд, хариуцлагын тогтолцоо, хуульчдын мэргэжлийн өөрөө удирдах ёсны байгууллагын чиг үүрэг, зохион байгуулалтын эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэв.

Ингэснээр эрх зүйн зохицуулалт сайжирч, хуульчдын ажлын хүрээ

¹ Хуульчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль. –УБ, 2012 он.

тодорхой болж, мэргэжлийн үйл ажиллагааны нэгдмэл тогтолцоо бүрдэж, хуульч гэж нэрлэгдэж байсан бусад төрлийн мэргэжил нь хууль сахиулагч гэж нэрлэгдэн, шинэ нэр томьёо, шинэ ойлголт бий болов.

Хууль зүйн цогц бодлогын хүрээнд шинээр боловсруулах болон шинэчлэн найруулах хуулийн төсөл хийгдэн байгаа бөгөөд үүнд Хууль сахиулах үйл ажиллагааны тухай, Гэмт хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай, захиргааны зөрчлийн тухай, Гэмт хэргийн тухай, Хууль сахиулагчийн эрх зүйн байдлын тухай, Мөрдөх албаны тухай, Шийдвэр гүйцэтгэх тухай, Хилийн тухай гэх мэт хуулиуд шинээр боловсруулах болон нэмэлт өөрчлөлт оруулахаар тусгагджээ.

Хууль зүйн бодлогын шинэчлэлд шүүх, хуулийн байгууллагын шинэтгэл хийгдэж хуульч болон хууль сахиулагч гэж ангилан цагдаагийн болон бусад байгууллагад шинэчлэл эхлээд байна.

Хуульчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль батлагдсанаар "хуульч" гэсэн нэр томьёонд зөвхөн шүүгч, прокурор, өмгөөлөгчийг

хамруулж, бусад хуульч гэж нэрлэгдэж байсан бусад эрх зүйч мэргэжилтэй болон бусад байгууллагад ажилладаг албан тушаалтанг \тухайлбал цагдаагийн албан хаагч, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгч, онцгой байдлын албан хаагч\ хууль сахиулагч гэж нэрлээд "хууль сахиулагчийн эрх зүйн байдлын болон хууль сахиулах үйл ажиллагааны тухай хууль"-ийн төсөлд тусгагдав.

Хууль сахиулах үйл ажиллагаа. Хууль сахиулах үйл ажиллагаа гэдэг ойлголтын талаар сүүлийн үед нэлээд яригдаж байгааг харгалзан тодорхойлолтын талаар судлаач бивээр тодруулан авч үзэхийг хичээв.

Хууль дээдлэх ёсонд хуулийг яаж дээдлэх, хэрэгжүүлэх тухай ярих боловч Монгол Улсын өнөөгийн нийгэмд түүнийг хэрэгжүүлэхгүй, тойрч гарахыг бодож, хийж байгаа нь эмгэнэлтэй зүйлийн нэг буюу эрх зүйн хэм хэмжээний хэрэгжилтийг хангах гол хүчин зүйл дутагдалтай байгааг харуулж байна. Үүнийг хангах гол хүч нь хууль сахиулах ажиллагаа гэж томьёолох нь оновчтой мэт.

Эрх зүйн хэм хэмжээ нь хууль зүйн агуулгыг илэрхийлсэн бичвэр буюу хууль байгаа боловч түүний үндсэн зорилго нь нийгмийн амьдралд яв цав хэрэгжүүлэх явдал юм.

Эрх зүйн хэрэгжилт гэдэг нь эрх зүйн харицааны субъектээс хууль тогтоомжоор олгогдсон субъектив эрхээ эдлэх, хууль зүйн үүргээ биелүүлэх үндсэн дээр

нийгмийн дэг журам тогтоон бэхжих үйл явц, түүний үр дүн мөн².

Эрх зүйн хэрэгжилтийг эрх зүйг хэрэгжүүлж байгаа үйлдлийн шинжээр нь

А. Эрх зүйн хэм хэмжээг сахих

Б. Эрх зүйн хэм хэмжээг биелүүлэх

В. Эрх зүйн хэм хэмжээг ашиглах

Г. Эрх хэм хэмжээг хэрэглэх гэсэн дөрвөн үндсэн хэлбэрт хуваадаг.

Ийнхүү эрх зүй хэм хэмжээг буюу хуулийг хэрэгжүүлэх хэлбэрийг дээрхи байдлаар хувааж байгаа ч хууль сахиулах үйл ажиллагаа нь эрх зүйн хэм хэмжээг сахих, биелүүлэх, ашиглахад хяналт тавих үндсэн хэлбэр болох бөгөөд эдгээр хэлбэр биелэлээ олохгүй тохиолдолд эрх зүйн хэм хэмжээг хэрэглэх байдлаар хуулийн биелэлтийг хянах, хангах явдал юм тайлбарлаж болох юм.

Өөрөөр хэлбэл law enforcement³ буюу хууль сахиулах үйл ажиллагаа нь хуулийн биелэлтийг хянах, түүний хэрэгжилтийг хангах, хууль сахиулагч гэсэн утга санааг илэрхийлдэг ажээ.

Хууль сахиулах гэдэг нь нийгмийг удирдах хууль, дүрэм, журам, хэм хэмжээг зөрчсөн этгээдийг шийтгэх замаар хуулийг хэрэгжүүлэх зорилгоор эсвэл илрүүлэх тогтоон барих, сэргээн засварлах, нь зохион байгуулалттай нийгмийн үйлдэл, зарим гишүүд

² Ч.Нямсүрэн. Эрх зүйн ерөнхий онол. –УБ, 2010 он.

³ С.Нарангэрэл. Англи-Монгол-Орос Хууль зүйн толь. –УБ, 1994 он, 150 дахь тал.

оролцсон байна⁴.

Хууль сахиулагчийн үүрэг нь Хууль тогтоох байгууллагаас баталсан хууль болон Засгийн газрын гаргасан дүрэм журмыг хэрэгжүүлдэг.

Хуулийг сахин биелүүлэх болон хамгаалахдаа засгийн газар маш олон төрлийн үүрэг хүлээж байдаг бөгөөд энэ нь цагдаагийн байгууллагын хууль сахиулах үйл ажиллагаагаар хязгаарлагдахгүй юм. Өөрөөр хэлбэл Хууль зүйн яамны харьяанд байдаг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл, хил хамгаалах төдийгүй онцгой байдал гэх мэт олон чиг үүрэгтэй төрийн тусгай болон захиргааны албан хаагчдыг албан үүргээ гүйцэтгэхтэй нь холбоотой эрх хэмжээ, үйл ажиллагааны журмыг зааж өгсөн салбарын суурь нэг хуулиар зохицуулж, харин Мөрдөх алба, Цагдаа, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл, Хил хамгаалах болон Тахарын албаны тухай гэх мэт хуулиар тухайн байгууллагын үйл ажиллагааг зохицуулахаар болжээ.

Ц а г д а а г и й н байгууллагын хууль сахиулах үйл ажиллагаа. Сүүлийн үеийн хууль, хууль тогтоомжийн шинэтгэлд "хууль сахиулагч" гэх нэр томьёо хэрэглэгдэж байгаа бөгөөд энэ нь ч Цагдаагийн албаны тухай хуульд тусгалаа олсон байна. Тухайлбал "Цагдаагийн алба нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чигүүрэг бүхий

⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Law_enforcement

хууль сахиулах байгууллага мөн⁵” гэж тодорхойлжээ.

Цагдаагийн байгууллагын хууль сахиулах ажиллагаа нь “Цагдаагийн албаны тухай хуульд заасан цагдаагийн байгууллагын гүйцэтгэх үүргээр тодорхойлогдох бөгөөд энэ нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиг үүргээр илэрнэ.

Хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор (Sc.D) Ж.Долгорсүрэн “Монгол Улсын Цагдаагийн эрх зүй” номондоо “цагдаагийн байгууллагын хууль гүйцэтгэн биелүүлэх үйл ажиллагааг хууль зүйн шинж, хэрэгжүүлэх субъектын талаас нь үзээд дараахь байдлаар ангилан авч үзсэн⁶. Үүнд: шуурхай эрэн сурвалжлах ажиллагаа: эрүүгийн хэргийг мөрдөх ажиллагаа: захиргааны ажиллагаа: түүнчлэн дотоодын цэргийн нийгмийн хэв журам сахиулахад туслах ажиллагаа гэсэн 4 үндсэн чиглэлээр хуваажээ. Үүнийг “Цагдаагийн байгууллагын тухай хууль”-иар тодорхойлон “хууль биелүүлэх ажиллагаа” гэж нэрлэн ангилсан нь харагдах бөгөөд үүнийг шинэ цагдаагийн албаны тухай хуулиар дараахь байдлаар шинэчлэн томьёолжээ.

Шуурхай эрэн сурвалжлах ажиллагаа гэсэн нэр томьёог “Цагдаагийн албаны тухай хууль”-ийн 9 дүгээр зүйлийн 2.4-т буюу гэмт

хэрэгтэй тэмцэх чиг үүргийн хүрээнд “мөрдөн шалгах нууц ажиллагаа” гэж нэрлэн “гүйцэтгэх ажлын тухай хууль”-д заасан ажиллагаа явуулахыг ойлгоно.

Эрүүгийн хэргийг мөрдөх ажиллагааг “Цагдаагийн албаны тухай хууль”-ийн 9 дүгээр зүйлд заасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүргийн хүрээнд “мөрдөн шалгах ажиллагаа” явуулахаар заасан буюу одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй “Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хууль”-д заасан ажиллагаа юм.

Цагдаагийн байгууллагын захиргааны ажлын хүрээнд “Цагдаагийн албаны тухай хууль”-ийн 10, 11 дүгээр зүйлд заасан “нийтийн хэв журам хамгаалах”, “олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах” талаар чиг үүргийг хамруулан үзэж болно.

Харин дотоодын цэргийн хэв журам сахиулахад туслах ажиллагаа гэж нэрэлсэн хууль биелүүлэх ажиллагааны нэг үндсэн чиглэлд эрх зүйн зохицуулалтаас нь хамааран оруулж байсан бол “Цагдаагийн албаны тухай хууль” батлагдаж “Дотоодын цэргийн тухай хууль” хучингүй болсноор тусдаа бие даасан ажиллагаа гэж үзэх үндэслэлгүй болсон.

Дээрхи ажиллагаа нь эрх зүйн зохицуулалт, үндсэн шинжээрээ ялгаатай боловч цагдаагийн байгууллагын өмнө тавигдсан зорилтыг хэрэгжүүлэх байдлаараа ажлын арга, хэлбэрийн өвөрмөц онцлогтойгоо нөхцөлдөн өөр хоорондоо

нягт холбоотой, харилцан уялдаатай хийгддэг ажиллагаа юм.

Ийнхүү цагдаагийн байгууллагын хууль сахиулах ажиллагааны эрх зүйн шинэчлэл дараахь байдлаар хийгдэж байна. Тухайлбал: “Эрүүгийн хууль”, “Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хууль” нь “Гэмт хэргийн тухай хууль, Гэмт хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль” болж, “Захиргааны хариуцлагын тухай хууль” нь “Зөрчлийн тухай хууль” болон шинэчлэгдэхээр, Хууль сахиулагчийн эрх зүйн байдлын тухай, Хууль сахиулах үйл ажиллагааны тухай хуулийн төсөл батлагдахаар хэрэгжиж байна.

Ц а г д а а г и й н б а й г у у л л а г ы н х у у л ь с а х и у л а х ү й л а ж и л л а г а а н ы ч и г х а н д л а г а. Гадаадын зарим улсорны тухайлбал АНУ, Канад болон Европын орнуудад хэрэгжүүлж буй хууль сахиулах үйл ажиллагаанаас суралцан өөрийн улс ороны онцлогт тохируулан оновчтой хэлбэрээр хэрэлэх нь зохистой. Жишээлбэл: Хууль сахиулах ажиллагаа нь АНУ-ын эрүүгийн хууль ёсыг хангах гурван гол хүчин зүйлийн нэг юм⁷. Тус бүрийн бүрэлдэхүүн

⁷ Criminal justice system нь үндсэн гурван хэсгээс бүрдэнэ: (1) Хууль тогтоох (хууль тогтоомжийг бий болгох); (2) шийдвэрлэх (шүүх); (3) шүүхийн шийдвэр (шорон, хорих, түршилт болон тангараг). Criminal justice system хувьд эдгээр нь тусдаа байгууллагуудаар хэрэгжих бөгөөд хууль дүрэм журмын хүрээнд нийгмийн доторхууль ёсыг хангах үндсэн арга хэрэгсэл гэж хоёуланг нь хамтад нь үйл ажиллагаа явуулдаг.

хэсэг хагас бие даасан үйл ажиллагаа явуулдаг хэдий ч эдгээр гурван зүйл нь хамтдаа эрүүгийн ял шийтгэл ногдуулах болон гэмт хэргийг мөрдөн шалгах үйл ажиллагаа болдог.

АНУ-д цагдаагийн байгууллагын ерөнхий хууль сахиулах ажиллагаанд дараахь зүйлийг хамруулан үздэг⁸. Үүнд:

1. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх
2. Гэмт хэрэг мөрдөх ажиллагаа буюу хэрэгтэнг баривчлах
3. Хэв журам хамгаалах
4. Олон талт үйл ажиллагааг хангах ажиллагаа
5. Хууль сахиулах бусад үйл ажиллагаа зэргийг хамруулан үздэг.

Ийнхүү олон улсын туршлагыг өөрийн орны онцлогт нийцүүлэн, цагдаагийн байгууллагын харилцааг зохицуулж байгаа хууль тогтоомжийг харьцуулан дүгнэж, цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны хариуцлагатай байдлыг хангах талаар сайжруулж, цагдаагийн байгууллагыг удирдах, хяналт тавих эрх бүхий субъектын чиг үүрэг, бүрэн эрхийг зааглан, тодорхой болгож, иргэний хяналт, иргэн болон цагдаагийн байгууллага харилцан бие биедээ тусалж, хамтран ажиллах эрх зүйн үндсийг бий болгож, цагдаагийн алба хаагчийн үүргээ гүйцэтгэх нөхцөл баталгааг дээшлүүлсэн нь шинэчлэгдсэн хуулиас харагдаж байна.

⁸ Samuel Walker, Charles M. Katz. The Police in America: An introduction. Fifth edition.

Энэ нь эхний алхам хийгдсэн гэж хэлж болох бөгөөд цаашилбал Хууль сахиулагчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль, Хууль сахиулах үйл ажиллагааны тухай хуулийн төсөл батлагдан мөрдөгдсөнөөр зарим нэг зохицуулалтгүй харилцааг нэг мөр болгоно.

Хууль сахиулах үйл ажиллагааны чиг хандлагыг зөв тогтоон, мэдлэгийг хөгжүүлэх, шинжлэх ухаанлаг, шинэ үзэл баримтлал, шинэ хандлагаар түүнийг үнэлэн үзэж, шинэ дүгнэлт өгч харьцуулан судлаж шинэ ойлголтоор илэрхийлэх нь зүйтэй.

Цагдаагийн эрх зүйн шинжлэх ухаанд нэвтрэн гарч байгаа өөрчлөлтийг нэг бүрчлэн дурьдвал олон зүйл өгүүлэх шаардлагатай бөгөөд заримаас нь нэрэлбэл: нэр томьёог нэг мөр зөв ойлгож, зөв тодорхойлох нь нэн тэргүүний асуудал бөгөөд үүнийг зөв хийснээр цаашдын хандлага зөв тодорхойлогдоно.

Тухайлбал цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны шинэчлэлийг олон уургалч үзлээр тодорхойлох оролдлогыг эрдэмтэн судлаачид өөр өөрийнхөөр бүтээлдээ тодорхойлж байна. Өөрөөр хэлбэл хуучин хандлага, хуучин арга, хуучин нэр томьёог орчин үеийн даяаршлийн нөхцөлд цаашдын чиг хандлагыг тогтоох үндэслэлийг бүрдүүлнэ.

Хууль сахиулах үйл ажиллагааны эрх зүйн үндсийг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн

үзэл баримтлалд тулгуурлан орчин үеийн чиг хандлагаар хуульчлах нь зүй ёсны шаардлагатай, цаашилбал цагдаагийн байгууллагад хууль сахиулахаар харьяалуулсан 123 хуулийг нэг бүрчлэн судалж цагдаагийн байгууллагын үүргийг зөв тодорхойлж, ажлын ачааллыг тохируулах нь зүйтэй байна.

Харин дараагийн алхамыг тодорхойлох зайлшгүй бөгөөд энэ нь одоогийн хэлэлцэгдэж буй “Хууль сахиулах үйл ажиллагааны тухай хууль”, “Хууль сахиулагчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль”-ийн төслийг Үндсэн хуулийн хамгаалалтанд оруулан зөв тодорхойлох асуудал юм.

Энэхүү төслийн зорилго нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт хууль тогтоомжоор тогтоосон журам сахиулах, гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, мөрдөн байцаалт, хэрэг бүртгэлт буюу мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах үйл ажиллагаа нь хоорондоо зөрчилгүй, уялдаа холбоо бүхий асуудлыг шийдвэрлэх чадвартай эрх зүйн зохицуулалтын суурь тогтолцоог бий болгох юм.

Хууль сахиулах суурь хуультай болсоноор энэ ажиллагаа нийтлэг нэг зохицуулалтад орж, гэмт хэрэг, захиргааны зөрчил хянан шийдвэрлэхэд баримтлах эрх зүйн үндэслэл улам боловсронгуй болж, хууль сахиулах байгууллагын үйл ажиллагаанд ерөнхий үйл ажиллагааг стандартчлан зохицуулах, хүний эрх, эрх чөлөө, хууль, ёсны ашиг сонирхол зөрчигдөхөөс

⁵ Цагдаагийн албаны тухай хууль. –УБ, 2013 он, 3 дугаар зүйл.

⁶ Ж.Долгорсүрэн. Монгол Улсын цагдаагийн эрх зүй. –УБ, 2004 он. .... дэх тал

урьдчилан сэргийлэх боломж бүрдсэнээр цаашдын хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлогдоно.

Цаашдын чиг хандлагыг тодорхойлох өөр нэг зүйл бол “Цагдаагийн байгууллагын хууль сахиулах бодлого”-ыг зөв тодорхойлж, түүний хэрэгжилтийг хангах нь чухал шаардлагатай зүйл юм.

Эцэст нь тэмдэглэхэд хууль сахиулах үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт болон хууль сахиулах бодлогыг тодорхойлоход дараахь 2 хүчин зүйлийг анхааран тусгах нь зүйтэй юм.

1. Хүний эрх эрх чөлөөг хангах нь хууль сахиулах үйл ажиллагааны “луужин” болгох. Манай улс нь НҮБ-ын гишүүн улсын хувьд хүний эрх, эрх чөлөөг хязгаарлах үндэслэл, журмыг дотоодын хууль тогтоомжийн хүрээнд хуульчлан тогтоохдоо Хүний

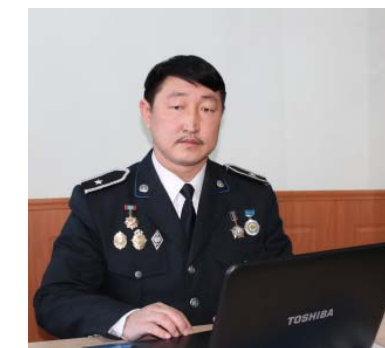
эрхийн түгээмэл тунхаглал, Иргэний болон Улс төрийн эрхийн олон улсын пакт⁹, Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенцид¹⁰ заасан суурь зарчимд нийцүүлэх үүрэгтэй.

2. Хууль сахиулах үйл ажиллагаанд хууль сахиулагчдын эрх зүйн хамгаалалтыг сайжруулах. Нэг талд хүний эрхийн тухай ярих нь зүйтэй боловч хууль сахиулагчид өөрсдөө эрсдэл бүхий орчинд ажиллаж, үйл ажиллагааг нь хангахуйц

⁹ 1966 оны 12 дугаар сарын 16-ны өдөр. Ерөнхий Ассамблейн 1966 оны 12 дугаар сарын 16-ны 2200А(XXI) тоот тогтоолоор баталж, 1976 оны 3 дугаар 23-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

¹⁰ 1984 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдөр Нью-Йорк хотноо баталж, 1987 оны 06 дугаар сарын 26-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

эрх зүйн орчин болон бусад баталгаагаар хангагдаагүй байдаг. Үүнийг эрх зүйн зохицуулалт болон практик хангалтаар хангах нь нэн тэргүүний асуудал болоод байна.

Монгол улсын цагдаагийн байгууллага түүхэн хөгжлийнхөө явцад цагдаагийн алба хаагчийн үйл ажиллагааны эрх зүйн орчныг тасралтгүйгээр шинэчилж, боловсронгуй болгож иржээ. Тэдгээрийг сурвалжлан авч үзвэл цагдаагийн алба хаагчийн хууль ёсны эрх ашиг, сонирхлыг хангах, хамгаалах асуудал нэлээд орхигдсоны зэрэгцээ цагдаагийн байгууллага, түүний алба хаагчдаас хийж гүйцэтгэх ажил үүрэг үндсэн чиг үүргээс хэт хальсан, үүнтэй холбоотойгоор ажлын ачаалал хэт ихэссэн, албаны менежмент зарим талаараа хоцрогдсон, ажиллах нөхцөл баталгаа бүрэн хангагдаагүй зэрэг алба хаагчийн аюулгүй байдалд эрсдэл учруулж болохуйц нөхцөл байдал сүүлийн жилүүдэд ихэд нэмэгдсээр байна.

Ц а г д а а г и й н байгууллагын нийгмийн өмнө хүлээсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд цагдаагийн

ЦАГДААГИЙН АЛБА ХААГЧИЙН ХУВИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

Д.Бямбахүү

ХСИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн багш, цагдаагийн хошууч

алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангахгүйгээр үйл ажиллагаагаа хэрэгжүүлэх боломжгүй юм. Иймд цагдаагийн алба хаагч, түүний эрх зүйн байдлыг тодорхойлж, аюулгүй байдлыг хангах асуудал нь төр, цагдаагийн байгууллага төдийгүй цагдаагийн алба хаагчийн анхаарах гол асуудлын нэг юм. Гэхдээ Цагдаагийн алба хаагчийн аюулгүй байдал гэдэг ойлголт нь манай улсад төдийлөн судлагдаагүй, томъёологдоогүй шинэ ойлголт байна.

Цагдаагийн алба хаагчийн аюулгүй байдлын ойлголтыг Монгол Улсын Төрийн албаны тухай хуулийн 27 дугаар зүйлийн 27.1.4 дэх хэсэгт “Албан үүргээ гүйцэтгэж байгаатай нь холбогдуулан хүчирхийлэх, заналхийлэх, доромжлох, гүтгэх болон бусад хууль бус үйлдэл, үйл ажиллагаанаас төрийн албан хаагч, түүний гэр бүлийн гишүүн нь тухайн төрийн албан хаагчийн ажиллаж байгаа төрийн байгууллагаар хамгаалуулах”¹ хэмээн зааснаар ойлгохоор тодорхойлсон нь алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангахад учир дутагдалтай байна.

Аюулгүй байдал гэдэг ¹ Монгол Улсын Төрийн албаны тухай хуулийн 27 дугаар зүйлийн 27.1.4 дэх хэсэг

нь судалгааны объектоосоо хамааран харилцан адилгүй бүтэцтэй байна. Ихэнхи судлаачид аюулгүй байдал гэдгийг түрэмгийллээс /гадаад улсын/ ангид байхаар хязгаарлаж ойлгодог. Германы судлаач Ричард Лоевэнтал уг нийтлэг ойлголт дээр нийгэм, улс төрийн хараат бус байдлыг хамруулсан бол Жосеф Най эдийн засгийн чиглэлийг нэмжээ.

Харин Ричард Уллман аюулгүй байдлыг дан ганц цэргийн аюул заналаар хязгаарлах нь бодит байдалтай нийцэхгүй гэж үзсэн. Тэрээр “Ард иргэдийн амьдралын түвшинг богино хугацаанд бууруулах аюултай нөхцөл байдал үүсэх, эсвэл төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын баримтлах бодлого тэдгээрийн хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ мэдэгдэхүйц хязгаарлагдсан нөхцөлд үндэсний аюулгүй байдал алдагдах эрсдэл үүснэ” хэмээн тодорхойлсон байна. Аюулгүй байдлын талаар улс бүр өөр өөрийн ойлголттой байх тул тухайн орны соёлын онцлогыг мөн харгалзаж үзэх хэрэгтэй.

Академч С.Нарангэрэл “Аюулгүй байдал гэдэг нь тухайн улсад улс төрийн, эдийн засгийн банийгэмшлийн тогтвортой байдлыг тогтоон хангах, хуулиудыг чанд

сахин биелүүлэх ба эрх зүйн дэг журмыг хангуулах, олон улсын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх үндэс болсон улс төрийн, эдийн засгийн, нийгэмшлийн, цэргийн, экологийн, мэдээллийн ба бусад шинжтэй дотоод ба гадаад шинж чанартай аюул заналхийллээс бие хүн, нийгэм, төрийн амин чухал ашиг сонирхол хамгаалагдсан байдал юм”² гэж тодорхойлсон байна.

Цагдаагийн алба хаагчийн аюулгүй байдлыг тодорхойлсон, тэдгээрт ямар асуудал хамаарах талаархи нарийвчилсан судалгаа хараахан нэг мөр хийгдээгүй байгаа боловч энэ асуудал нь “Аюулгүй байдал”³ гэсэн ерөнхий ойлголт болон эрх зүйн зарим ойлголтуудтай холбоотой болохыг судлаачид тэмдэглэсэн байдаг.

Үүнээс үүдэн цагдаагийн алба хаагчийн аюулгүй байдлыг дараах байдлаар тодохойлж болно. “Цагдаагийн алба хаагчийн аюулгүй байдал гэдэг нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журмыг сахиулах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах цагдаагийн байгууллагын хуулиар хүлээсэн үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх албан үүргээ биелүүлэхтэй холбогдуулан болзолшгүй эрсдэл, бусдын хууль бус үйлдэл, үйл ажиллагаанаас цагдаагийн алба хаагч, албан үүргээ биелүүлэх баталгаа, ажиллах нөхцөлөөр хангагдсан түүний гэр бүлийн гишүүд

хамгаалагдсан байдлыг ойлгоно”. Цагдаагийн алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах эх сурвалжаас нь хамааран **нэгдүгээрт** цагдаагийн алба хаагч хувийн аюулгүй байдлаа хангах, **хоёрдугаарт** цагдаагийн байгууллагаас алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах **гуравдугаарт** төрөөс цагдаагийн алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах гэсэн өөр хоорондоо уялдаа холбоо бүхий ойлголтуудыг хамруулан үзэх нь зүйтэй.

Цагдаагийн алба хаагчийн хувийн аюулгүй байдалд албан үүргээ биелүүлэхэд алба хаагчийн ёс зүй, сахилга хариуцлага, хууль тогтоомжийн мэдлэг, мэргэжлийн үр чадвар, албаны болон хувийн бэлтгэл, зэрэг алба хаагчийн өөрөөс шалтгаалан аюулгүй байдлаа хангасаныг үзэж болно.

1960 оноос 59 цагдаагийн алба хаагчид үүргээ гүйцэтгэж яваад амь насаа алдсан, сүүлийн 3 жилд халдлагад өртөж хохирсон 894 үйлдэл бүртгэгдсэний 641 буюу 71 хувьд нь захиргааны арга хэмжээ авч, 253 үйлдэл эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгасан байна.

Дээрхи хугацаанд халдлагад өртөж хохирсон 894 цагдаагийн алба хаагчдын 451 буюу 43.5 хувь нь офицер, 506 буюу 56.5 хувь нь цагдаагийн ахлагч бүрэлдэхүүн байгаа бөгөөд тэдний 49.8 хувь нь нийслэл хотод үйл ажиллагаа явуулдаг цагдаагийн газар, хэлтсүүдийн алба хаагч, 50.2 хувь нь орон нутгийн цагдаагийн байгууллагын алба хаагчид байна.

Мөн цагдаагийн алба хаагчид хохирч гэмтсэн эрүүгийн хэргийн тоо 2010 онд 103, 2011 онд 88, 2012 онд 62 бүртгэгдэж жилд дунджаар 10-14.5 хүртэл хувиар буурч байна.⁴

Цагдаагийн алба хаагчийн сахилга, ёс зүйн зөрчил гаргасан, гэмт хэрэгт холбогдсон, гэмт хэргийн халдлагад өртсөн зэрэг асуудлаар цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн асуудалд үнэлэлт дүгнэлт хийхэд.

ЦЕГ-ын Хүний нөөцийн хэлтсээс гаргасан мэдээгээр 2008-2012 онд 11444 алба хаагч 11370 сахилга, ёс зүйн зөрчил гаргажээ. Сахилга, ёс зүйн зөрчил 2009 онд 1 хувиар өссөн ч түүнээс хойшхи жилүүдэд сахилга, ёс зүйн зөрчил жил дараалан буурчээ. 2012 онд 14.5 хувиар буурсан үзүүлэлттэй байна.

Дээрхи гаргасан сахилга, ёс зүйн зөрчлийн 27.8 хувь нь ажлын хариуцлага алдсан, 14.5 хувь нь архидаан согтуурсан, 12.8 хувь нь ЭБШХууль болон бусад хуулийн заалтыг зөрчсөн, 12.4 хувь нь ажил тасалсан, 9.6 хувь нь үүрэг даалгавар үл биелүүлсэн, 500 буюу 4.4 хувь нь бусадтай зүй бус харьцсан, 4.4 хувь нь харуул хамгаалалтын журам зөрчсөн, 0.8 хувь нь дүрэмт хувцасны зөрчил гаргасан, 0.3 хувь нь хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчсөн, 12.5 хувь нь бусад төрлийн зөрчил байна.

Цагдаагийн алба хаагчдын

⁴ Монгол улсын Хууль зүйн яам, Хууль сахиулах их сургууль, Цагдаагийн ерөнхий газар. “Цагдаагийн алба хаагчийн ёсзүй, үйл ажиллагааны орчин, түүний шинэчлэл”. Судалгааны тайлан. УБ., 2013.

боловсрол эзэмшсэн, мэргэжил дээшлүүлсэн байдлыг авч үзвэл. Судалгаанд оролцсон 4874 алба хаагчдаас 3476 буюу 71.3 хувь нь энэ асуулгад хариулжээ. Хариулсан алба хаагчдын 80.1 хувь нь бакалавр, 15.3 хувь нь магистр зэрэгтэй байлаа.

Судалгаанд оролцсон 4874 алба хаагчдаас 2646 алба хаагчдын 65 хувь нь Дотоод албаны чиглэлээр мэргэжил дээшлүүлэх сургалтад хамрагдсан, 15.5 хувь нь эзэмшсэн мэргэжлээс өөр мэргэжил эзэмшсэн буюу сурч байгаа, 12.6 хувь нь тусгай чиглэлээр сургалтад хамрагдсан, эсхүл хамрагдаж байгаа, 6.9 хувь нь гадаадад албаны чиглэлээр сургалтад хамрагдаж байсан байна. Цагдаагийн алба хаагч сурах, өөрийн мэдлэг боловсролыг дээшлүүлэхэд байгууллагын дэмжлэг туслалцаа дутмаг, ажлын ачаалал ихтэйгээс суралцаж амждаггүй, сургалтын бодлого, арга барил үр дүнтэй биш гэсэн дүгнэлтүүд гарчээ.

Цагдаагийн байгууллагад дээд, ялангуяа эрх зүйн бакалавр, түүнээс дээш зэрэгтэй иргэнийг сонгон шалгаруулж авч байгаа нь боловсрол, дипломын хувьд хангаж байгаа боловч ажил гүйцэтгэх чадвар, мэргэжлийн үр чадвар, ажилд хандах хандлага, зүтгэл туйлын хангалтгүй гэж дүгнэж болохоор байна.

Дээрхи судалгаанаас авч үзэхэд Цагдаагийн алба хаагчийн хувийн аюулгүй байдалд албан үүргээ биелүүлэхэд алба хаагчийн ёс зүй, сахилга хариуцлага,

хууль тогтоомжийн мэдлэг, мэргэжлийн үр чадвар, албаны болон хувийн бэлтгэл, зэрэг алба хаагчаас өөрөөс нь шалтгаалсан аюулгүй байдал нь хангагддаг гэж үзэж болохоор байна.

Цагдаагийн байгууллагаас гаргасан судалгаанаас үзэхэд цагдаагийн 4346 алба хаагчдаас 1570 алба хаагч буюу 46 хувь нь зайлшгүй эмнэлэгт хэвтэж, эмчилгээ хийлгэх шаардлагатай гэсэн онош тавигдсан байна. Эдгээр алба хаагчдын 16.7 хувь нь бөөрний түүдгэнцэрийн архаг үрэвсэл, 8.3 хувь нь мэдрэлийн ядаргаа болон тархины цусан хангамжийн дутагдал, 7 хувь шулуун гэдэсний шархлаат үрэвсэлтэй гэж оношлогдсон⁵, зэрэг мэргэжлийн өвчнөөр өвчилсөн, үүргээ гүйцэтгэх болон ажиллах нөхцлөөр бүрэн хангагдаж чадаагүй эрүүл мэндийн аюулгүй байдалдаа алба хаагч бага анхаардаг нь харагдаж байна.

Дээрх судалгаанаас авч үзэхэд

Цагдаагийн алба хаагчийн аюулгүй байдалд нөлөөлөх зүйлст:

❖ Иргэдийн дунд цагдаагийн алба хаагчийн нэр хүнд

❖ Цагдаагийн алба хаагчид учирч болзошгүй аюул, хямралт байдлын үеийн үүрэг гүйцэтгэх чадавхи сул

❖ Цагдаагийн алба хаагч нарын нийгэм, эдийн засаг, эрх зүйн баталгаа хангалтгүй

❖ Гэнэтийн байгалийн аюулт үзэгдэл, гамшиг, техникийн осол,

⁵ ЦЕГ-ын Дотоод хяналт шалгалт, аюулгүй байдлын хэлтэс., “Гарын авлага”, УБ 2013 он., х.101

❖ М э р г э ж л э э с шалтгаалах өвчин

❖ Алба хаагчдын сахилга, хариуцлага суларсны улмаас гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэх явдал.

❖ Боловсон хүчнийг шилж, сонгох, томилох, сургах дадлагажуулахад гаргаж буй алдаа

❖ Цагдаагийн алба хаагчийн байнгын бэлтгэл сургуулилалт

Өнөөдөр цагдаагийн алба хаагч өөрийн зүгээс аюулгүй байдлаа хангах асуудлыг нэн тэргүүнд тавих нь зүйтэй. Алба хаагч өөрийн аюулгүй байдлаа хангаж чадсан тохиолдолд бусдын аюулгүй байдлыг хангаж чадна. Цагдаагийн алба хаагчид эрүүл мэнд, амь насаараа хохирсоор байгаа нь цагдаагийн алба хаагчийн төдийгүй цагдаагийн байгууллагын нэр хүндэд сөргөөр нөлөөлж, улмаар тэдгээрээс нийгмийн өмнө хүлээсэн үүргээ хэрэгжүүлэхэд хүндрэл учруулсаар байна.

Цагдаагийн алба хаагчийн хувийн аюулгүй байдалд албан үүргээ биелүүлэхэд алба хаагчийн ёс зүй, сахилга хариуцлага, хууль тогтоомжийн мэдлэг, мэргэжлийн үр чадвар, албаны болон хувийн бэлтгэл, зэрэг алба хаагчийн өөрөөс шалтгаалсан аюулгүй байдлаа хамгаалахад өдөр тутмын бэлтгэл сургууль, давтан болон мэргэшүүлэх сургалтыг тогтмолжуулах шаардлага зүй ёсоор бидэнд тулгарч байна.

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн хэрэгжилтийг хангахтай холбоотойгоор цагдаагийн байгууллагаас алба хаагчийн үйл

ажиллагааны стандартыг хөгжүүлэхгүй бол энэ гэмт шинэ хуульд нийцүүлэн хэрэгтнийг барьж чадахгүй” өөрчлөх ажлыг зохион гэдэг. Ажилтнууддаа байгуулж, хэрэгжилтийг ажлын 8 цагийн 1 цагийг хангах, хэрэгжилтэнд заавал дасгал, бэлтгэл хийх үйлчлүүлэгчдээр болон шаардлага тавьдаг. Манай хөндлөнгийн байгууллагаар улсад одоогоор ийм нөхцөл тогтмол үнэлгээ хийлгэдэг бүрдээгүй цагдаагийн алба болох нь зүйтэй байна. хаагчийн мэргэжлийн үр чадварыг дээшлүүлэхийн тулд энэ сургалтыг хэрэгжүүлж хэвшүүлэх нь зүйтэй байна.

Америкийн нэгдсэн улсад ажил дээрээ хөгжсөн бие хаа сайтай гэмт хэрэгтний зургийг тавиад, “чи өөрийгөө

хөгжүүлэхгүй бол энэ гэмт хэрэгтнийг барьж чадахгүй” гэдэг. Ажилтнууддаа ажлын 8 цагийн 1 цагийг заавал дасгал, бэлтгэл хийх шаардлага тавьдаг. Манай улсад одоогоор ийм нөхцөл бүрдээгүй цагдаагийн алба хаагчийн мэргэжлийн үр чадварыг дээшлүүлэхийн тулд энэ сургалтыг хэрэгжүүлж хэвшүүлэх нь зүйтэй байна.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОТДЕЛОВ БЕЗОПАСНОСТИ ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ КОЛОНИЙ ПО БОРЬБЕ С НЕЗАКОННЫМ ПРОНИКНОВЕНИЕМ ЗАПРЕЩЕННЫХ ПРЕДМЕТОВ

Крачун В.Д.

*Начальник кафедры УИП ВЮИ ФСИИ России
кандидат юридических наук, доцент*

Основные меры по предупреждению и пресечению проникновения к осужденным запрещенных предметов предусмотрены в уголовном, уголовно-исполнительном и административном законодательстве, ведомственных нормативных правовых актах. Практика деятельности ИУ выработала определенную методику и тактику их применения. Условно можно выделить меры организационно-профилактического и оперативно-розыскного характера.

Нами будет рассмотрена группа организационно-профилактических мер, в связи с тем, что она наиболее многочисленна и имеет ярко выраженный предупредительно-обеспечивающий характер. Данная группа предусмотрена уголовно-исполнительным законодательством, ведомственными и нормативными правовыми актами, которые определяют организацию и порядок осуществления режима в местах лишения свободы. Так, в ч. 8, 9 ст. 82 УИК РФ¹ содержится запрет на

¹ Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации. Принят Государственной Думой 18 декабря 1996 г. ООО «Перспектив» 2010 г.

хранение осужденными при себе денег, ценных вещей и предметов, запрещенных к использованию. В § 5 гл. 2 Правил внутреннего распорядка ИУ² указывается, что вещи и предметы, продукты питания, которые осужденным запрещается иметь при себе (приложение №1), получать в посылках, передачах, бандеролях либо приобретать изымаются в установленном порядке, передаются на хранение либо уничтожаются по решению начальника исправительного учреждения, о чем в обязательном порядке составляется акт.

Эти нормы закона и Правил внутреннего распорядка ИУ, с одной стороны, обязывают администрацию проводить определенную организационную работу по обеспечению данного требования, а с другой — предписывают осужденным и иным заинтересованным лицам необходимость его соблюдения. Не случайно на режимный, оперативный² Об утверждении Правил внутреннего распорядка исправительных учреждений: приказ Минюста РФ: [от 3 ноября 2005 г. № 205, с измен. приказ Минюста РФ от 12 февраля 2009 г. № 39] // Бюллетень нормативных актов федер. органов исполнительной власти от 21 ноября 2005 г. № 47.

и воспитательный отделы колонии возлагается обязанность разъяснения осужденным требований уголовно-исполнительного кодекса, Правил внутреннего распорядка. Более того, нормативные акты требуют, чтобы родственники осужденных и другие лица, прибывающие к ним на свидание, были осведомлены о наличии данных запретов. В соответствии с § 77, 78, 79 гл. 14 Правил внутреннего распорядка ИУ данные лица предупреждаются п р е д с т а в и т е л е м администрации о правилах поведения во время свидания, о запрещении нелегальных передач. Кроме того, в комнатах свиданий на видных местах помещаются выписки из нормативных актов о правилах поведения лиц, прибывших на свидания.

Р а з љ я с н и т е л ь н у ю работу необходимо также проводить, непосредственно с персоналом исправительных учреждений. В § 18 гл. 4 Правил внутреннего распорядка ИУ особо обращается внимание на то, что им категорически запрещается входить в какие бы то ни было отношения с осужденными и их родственниками, не вызываемые интересами

службы.

Пункт 5 приказа Минюста России от 3 сентября 2007 г. № 178 «Об утверждении Положения о режимных требованиях на территории, прилегающей к учреждению, под ведомственным территориальному органу уголовно-исполнительной системы» содержит четкий запрет на передачу либо попытку передачи через ограждение на территорию учреждения любые вещи и предметы, продукты питания, в целях недопущения совершения данного правонарушения администрация учреждений в соответствии с п. 7 вышеуказанного приказа вправе на режимных территориях учреждений осуществлять досмотр и обыск лиц, их вещей, транспортных средств, а также изымать запрещенные вещи и документы, перечень которых устанавливается законодательством Российской Федерации и Правилами внутреннего распорядка учреждений.

Помимо норм, носящих преимущественно предупредительный характер, в законе и ведомственных нормативных актах имеются нормы обеспечивающего характера. Уголовно – исполнительный кодекс устанавливает режимные требования, которые направлены на недопущение хранения осужденными запрещенных предметов. В ведомственных нормативных актах эти требования детализируются,

излагаются более подробно, в них содержатся конкретные предписания субъектам организации режима по их выполнению.

Инструкция о надзоре за осужденными, содержащимися в исправительных колониях, возлагает обязанность на отделы безопасности осуществлять мероприятия направленные на обнаружение и изъятие у осужденных и иных лиц, на объектах учреждения и режимных территориях предметов, веществ и продуктов питания, которые осужденным, запрещается иметь при себе, получать посылках, передачах, бандеролях либо приобретать в соответствии с правилами внутреннего распорядка учреждений, при наличии оснований полагать, что эти предметы, вещества и продукты питания предназначены для передачи осужденным, выявления и пресечения каналов поступления к осужденным, запрещенных предметов и вещей; обеспечение силами караулов по охране жилых и производственных зон наблюдения за территориями внутри и вне охраняемых объектов, непосредственно прилегающих к основному ограждению, в целях предотвращения побегов, перебросов запрещенных предметов и других противоправных действий осужденных и иных лиц³.

Отделы безопасности в соответствии с указанной инструкцией выполняют и

другие функции, которые имеют решающее значение для борьбы с проникновением в ИУ запрещенных предметов, посредством осуществления контроля:

- за организацией пропускного режима в колонии, на производственных объектах других министерств и ведомств;
- за соблюдением условий совместной работы осужденных и вольнонаемного персонала;

- за порядком допуска осужденных к заточному оборудованию, техническим жидкостям;

- за выдачей им и использованием острорежущего инструмента.

Отделы безопасности организуют и осуществляют обысковые мероприятия в жилой и производственной зонах, анализируют их результаты, контролируют порядок получения осужденными посылок, передач и бандеролей, предоставления им краткосрочных и длительных свиданий, организуют контроль за поведением лиц, пользующихся правом передвижения без конвоя.

Нередко запрещенные предметы доставляются осужденным с помощью транспортных средств, въезжающих на территорию ИУ через КПП. В соответствии с Инструкцией по охране объектов УИС ФСИН России⁴

⁴ Приказ МЮ РФ от 15.02. 2005 г. № 21 «Инструкция по охране исправительных учреждений, следственных изоляторов уголовно-исполнительной системы»

досмотр транспортных средств обязаны производить младшие инспектора отдела охраны. Кроме того в инструкции о надзоре за осужденными содержащимися в исправительных колониях предусматривается обязательность сопровождения транспортных средств на территории колонии, контроль за погрузочно-разгрузочными работами.

Одной из задач стоящих перед дежурным нарядом по надзору на производственном объекте является выявление и пресечение попыток осужденных к изготовлению предметов, которые могут быть использованы в преступных целях, порядок пользования заточным оборудованием, факты нарушений порядка выдачи, использования и хранения лакокрасочных и других материалов на спиртовой основе, не допускать хранение таких материалов непосредственно на местах работы свыше установленных норм. Выполнение данных предписаний должны контролировать сотрудники производственных служб и отдела безопасности.

Острорежущие инструменты могут выдаваться осужденным и использоваться ими как в жилой зоне, так и на производстве. В жилой зоне младшие инспекторы по жилой зоне могут выдавать и принимать такой инструмент только по указанию инспектора дежурного по жилой зоне, данный инструмент должен быть в обязательном порядке

маркирован. На производстве острорежущие инструменты выдаются осужденным инженерно-техническим персоналом, они же обязаны осуществлять постоянный контроль за порядком его использования. Правила выдачи острорежущего инструмента разрабатываются самостоятельно в каждом учреждении.

Порядок проведения обысков и осмотров регламентирован Наставлением по организации и порядку производства обысков и досмотров в исправительных учреждениях уголовно-исполнительной системы, на режимных территориях, транспортных средствах⁵. В нем излагается порядок проведения личного обыска осужденных, помещений, осмотра территории жилой зоны и производственных объектов, определены лица, ответственные за сбор, обобщение и анализ статистической и управленческой информации к ним отнесены заместитель начальника учреждения по безопасности и оперативной работе, начальники отделов безопасности (режима), охраны и оперативного отдела. Обращает на себя внимание то обстоятельство, что при возвращении осужденных с работы предусмотрен неполный обыск. Между тем известно, что большое количество запрещенных предметов, обнаруживаемых в жилой зоне, осужденные проносят

⁵ Приказ Минюста РФ от 25.08. 2006г.

при возвращении с работы. Массовое прохождение осужденных через КПП затрудняет качественное проведение обыска.

Порядок приема и вручения посылок, передач и бандеролей осужденным регламентирован главой XVI Правил внутреннего распорядка. Подробно описывается порядок досмотра посылок, передач и бандеролей. Особо подчеркивается, что осуществление досмотра преследует цель не допустить проникновения запрещенных предметов к осужденным, поэтому перед началом досмотра младший инспектор напоминает лицу доставившему передачу, о предметах запрещенных к использованию в ИУ, и предлагает изъять их. После этого младший инспектор приступает к производству досмотра, обнаруженные запрещенные вещи изымаются и по ним принимается решение в соответствии с предписаниями Правил внутреннего распорядка исправительных учреждений.

Порядок проведения свиданий подробно регламентирован главой XIV Правил внутреннего распорядка исправительных учреждений. Лицо, прибывшее на свидание, предупреждается о запрещении нелегальных передач и о немедленном прекращении свиданий, если будет замечено нарушение установленных правил. Граждане, прибывшие на свидания, их одежда и вещи досматриваются. В случае обнаружения скрытых от

досмотра запрещенных вещей администрация ИУ принимает меры в соответствии с требованиями действующего законодательства Российской Федерации и Правил внутреннего распорядка исправительных учреждений. В случае отказа лица прибывшего на длительное свидание от досмотра, то свидание ему не предоставляется, однако может быть предоставлено краткосрочное.

В Инструкции о надзоре предусматриваются меры по недопущению проникновения запрещенных предметов к осужденным, которым предоставлено право передвижения без конвоя. Сотрудники исправительной колонии должны следить за тем, чтобы расконвоированные осужденные не вступали в недозволенные связи с посторонними гражданами. Младший инспектор по надзору за осужденными, пользующимися правом передвижения без конвоя обязан производить личный

обыск при возвращении их в жилую зону.

Оперативный дежурный обязан принимать решения по докладом младших инспекторов об изъятии у осужденных запрещенных предметов. В § 44 Правил внутреннего распорядка ИУ указывается, что изъятие у осужденных деньги не позднее чем в суточный срок сдаются в финансовую часть, где зачисляются на лицевой счет осужденного без права пользования и распоряжения ими во время отбывания наказания.

По факту обнаружения и изъятия предметов, изделий и вещей, которые могли бы быть использованы в преступных целях, проводится проверка. Она осуществляется в форме служебного расследования. Особое внимание при этом должно обращаться на случаи обнаружения колюще-режущих предметов, наркотиков, спиртного, так как они чаще всего используются в преступных целях.

Подводя итог вышесказанному необходимо отметить, что изучение проблем, связанных с правовым регламентированием деятельности отделов безопасности исправительных колоний по борьбе с незаконным проникновением запрещенных предметов определение закономерностей совершения данного вида правонарушений сотрудниками и иными лицами, выявление причин и условий, способствующих совершению деяний криминального характера с их стороны, разработка и осуществление эффективных мер по их предупреждению нуждаются в проведении комплексных научных исследований.

БАЙГАЛЬ ХАМГААЛАХ ЖУРМЫН ЭСРЭГ ГЭМТ ХЭРГИЙН МӨРДӨН ШАЛГАХ АЖИЛЛАГААН ДАХЬ ШҮҮХИЙН ШИНЖИЛГЭЭНИЙ БАЙГУУЛЛАГЫН ҮҮРЭГ, ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА

Б.Цогтбаатар

Мөрдөн байцаах газрын байгаль хамгаалах журмын эсрэг гэмт хэрэг мөрдөх хэлтсийн I дүгээр тасгийн дарга, магистр, цагдаагийн дэд хурандаа

Монгол орны байгалийн нөөц баялгийг зүй зохистой ашиглах, хамгаалах, нөхөн сэргээх эрх зүйн орчин үндсэндээ бүрдсэн гэж үздэг бөгөөд өнөөдрийн байдлаар энэ чиглэлийн 33 хууль, 29 хөтөлбөр, нийтээр дагаж мөрдөх хэм хэмжээ тогтоосон 183 дүрэм журам, 295 стандарт улсын хэмжээнд мөрдөгдөж, тэдгээрийн хэрэгжилтэд байгаль орчны хяналтын улсын 113 байцаагч ажиллаж байгаа дүн мэдээ байдаг байна.

Жил бүр улсын хэмжээнд дунджаар 18-20 мянга орчим гэмт хэрэг бүртгэгдэн шалгагдаж байдаг. Гэтэл Байгаль хамгаалах журмын эсрэг гэмт хэрэг 2003 онд 27, 2004 онд 35, 2005 онд 50, 2006 онд 54, 2007 онд 88, 2008 онд 277, 2009-онд 318, 2010 онд 231, 2011 онд 270, 2012 онд 410, 2013 онд 337, 214 оны эхний улиралд 82 гэмт

хэрэг бүртгэгдэн шалгагдсан нь улам бүр өсөн нэмэгдэх хандлагатайг харуулж байна.

Учруулж буй хор уршгийн нийгэмд аюултай байдал, үйлдлийн арга, объектийн ижил төстэй шинж, халдлагын зүйлийн нийтлэг байдлаар нь Байгаль хамгаалах журмын эсрэг гэмт хэрэгт хийгдэх шинжилгээг ангилан үзэж болно. Энэ салбарт үйлдэгдэж буй гэмт хэргүүдийн талаар тодруулан авч үзэх, шүүхийн шинжилгээ болон мөрдөн шалгах ажлын аргачлалыг боловсронгуй болгож шинэ дэвшилтэт санаагаар баяжуулсан мөрдөн байцаалтын болон шүүх шинжилгээний технологи нэвтрүүлэх, дадлагажуулах, сонсогч, оюутнууд ажил дээр томилогдон үүргээ биелүүлэхэд тодорхой мэдлэг олгох шаардлагатай болж байна.

Дээрх салбарт үйлдэгдэж буй гэмт хэргийг мөрдөн шалгах болон шүүхийн шинжилгээ хийхэд нягт хамтын ажиллагааны хүрээнд доорх хүчин зүйлийг судлан, дараах асуудалд анхаарч шалгах шаардлагатай байна. Үүнд:

- Шалгаж буй хэргийн онцлогт тохируулан газар, газрын хэвлий, түүний баялаг, ус, ой, ургамал, амьтан,

агаарыг хамгаалах, тэдгээрийг зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх, ой, хээрийг түймрээс хамгаалахтай холбоотой хууль тогтоомж, стандарт, хэм хэмжээ, дүрэм, журам, шийдвэрийг олж судалсан байх /зохих мэдлэгийг өөртөө хуримтлуулах/ ;

- Байгаль орчинд нөлөөлөх үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхэлж байгаа байгууллага, аж ахуйн нэгжийн төсөл, хөтөлбөр, хийгдсэн гэрээний байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ, гэрээгээр заасан байгаль орчныг нөхөн сэргээхтэй холбоотой заалтын биелэлтийг шалгах ;

- Химийн хорт бодисын үйлдвэрлэл, экспорт, импорт, хадгалалт, худалдаалалт, тээвэрлэлт, ашиглалт, устгалт, аюултай хог хаягдлын экспорт, импорт, хил дамжуулан тээвэрлэхтэй холбоотой асуудлыг шалгах ажлыг нэг чиглэл болгох ;

- Тухайн газар нь Тусгай хамгаалалттай газрын хилийн заагт багтаж буй эсэхийг шалган тогтоох /зүйлчлэлийн ач холбогдолтой/;

- Агаар, ус, хөрсөн дэх хими, биологийн хортой бодисын хүлцэх хэм хэмжээ, байгаль орчинд хаяж болох хортой бодисын зөвшөөрөгдөх дээд хэмжээнд мэргэжлийн

байгууллагаар дээж авахуулан шинжлүүлэх ;

- Газрын хэвлийн ашиглалтын байдлыг энгийн нүдээр харж үнэлэлт дүгнэлт өгч байх, уул уурхайн үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаанаас үүссэн газрын эвдрэлийн нөхөн сэргээлтийн байдлыг хэргийн газрын үзлэгээр GPS буюу орон зайн байрлал тогтоогч ашиглан уртраг, өргөргийг тодорхойлж сурах, уг ажиллагаанд орон нутгийн ойн анги, БОГ, МХГ зэрэг төрийн болон төрийн бус байгууллага, техник хэрэгсэл бүхий аж ахуйн нэгжээс дэмжлэг туслалцаа авах, шинжээч болон бусад мэргэжлийн хүмүүсийг оролцуулж байх;

- Газрын болон геодези, зураг зүй, кадастрын баримт бичгүүдийг шалгаж, үнэлэлт дүгнэлт өгөх, зарим төрлийн тойм зургуудыг авч газрын байршил, нам дор болон өндөрлөг газар, далд уурхайн олборлолт, хүдрийн хэддүгээр биетэд нэвтэрсэн болон гүний түвшин, хүдрийн цул үлдээсэн байдал зэргийг үзэж судлах, уурхайн байгууламжийн нийт объектоос хэргийн газрын үзлэгийн схем зураг үйлдэхэд ашиглах;

- Геодези, зураг зүйн хэмжлийн багаж, хэрэгслийн боломжийг судлан газар дээр нь маркшейдрийн хэмжилт хийлгэх арга хэмжээ авч байх /шинжээчийг оролцуулан хэргийн газрын үзлэгтэй хосолсон байдлаар хийлгэх нь чухал ач холбогдолтой/ ;

- Тусгай зөвшөөрөл бүхий талбайд хайгуул хийсэн мэтээр хайгуулын хуурамч төлөвлөгөө, тайлан

гаргасан эсэхийг газар дээр нь шалгах анхдагч материал юу байсан , хаана хаана өрөмдлөг хийсэн, гарч ирсэн дээжийг хаана шилжлүүлсэн, холбогдох тэмдэглэгээ баримт бичгүүд юу байна гэх мэтээр бичиг баримт боловсруулсан геологич нарыг нарийвчлан байцаах, хайгуулын ажлын зардлын тооцоог тухайн компанийн санхүүгийн баримтаас хөөж шалгах, аудит болон санхүүгийн шинжээч томилж ажиллуулах

- Нөөцийн хуурамч тайлан хийсэн эсэхийг шалгах, нөөц болон агуулгыг бүтнээр нь бус хэсэгчлэн оруулж Эрдэс баялгийн зөвлөлөөр батлуулах /хэсэгчлэх зарим тохиолдолд блокоор багасган оруулах/

- Байгаль орчны нөлөөлөх байдлын нарийвчилсан үнэлгээнд заагдсан Байгаль хамгаалах ажлын жилийн зардлыг хэд дахин бууруулж зарцуулсан байгааг тогтоохын тулд уулын ажлын тайлан болон татварын тайлантай нь жишиж шалгах /бодит байдал дээр бус цаасан дээр “батлуулах” гэж л ажиллаж байгаа бөгөөд бодит байдал дээр байгаль хамгаалахад хөрөнгө оруулахгүй байна, үнэлгээний хэсэгт сөрөг нөлөөлөл, түүнийг багасгах, тархалт, үр дагаварыг тогтоосон тооцоо, судалгаа, осол, эрсдэлийн үнэлгээ, байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө, орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөр зэрэг зүйлсийг хэрэг шалгахад анхаарч үзэх/

- Архелогийн болон палентлогийн судалгааг мэргэжлийн байгууллагаар

хийлгэхгүйгээр уулын үйлдвэрлэлийн ажил явуулдаг. Түүх соёлын дурсгалт зүйлийг уулын ажлын явцад эвдэж сүйтгэх, хууль бусаар худалдаалж гадаадад гаргах явдал 16 удаа бүртгэгдэн шалгагдсан байна.

- Олборлолтын ажил явуулаад алтыг Монгол банкинд тушаахгүй, Монгол улсын хатуу валютын нөөцийг нэмэгдүүлэхгүйгээр хилээр хууль бусаар гаргаж худалдаалах гэмт хэрэг газар авсан байдал нь хууль хяналтын байгууллагуудад хураагдан улсын орлого болсон гадаадын болон додоодын иргэд, аж ахуйн нэгжүүдийн хууль бус үйл ажиллагаанаас харагдаж байна. /Солонгосчууд Буянт-Ухаа боомтоор 13 кг алтыг биедээ нууж гаргахаар завдсан хэрэг/

- Нарийн ширхэгтэй шлам нь ургамлын бүрхэвчийг бүрэн цөлжүүлдэг тул үйлдвэрлэлээс гаргасан хаягдал шламын хэмжээг шинжилгээний явцад нарийвчлан тогтоох. Галь, ефель угаасан нарийн ширхэгтэй тоосонцор буюу шламд агуулагдах хорт бодисоос шалтгаалж малын удмын сан, байгаль орчин хүний эрүүл мэндэд ноцтой хохирол учруулдаг,

- Уул уурхайн олборлолтын явцад голын гольдролыг өөрчлөх явдал их байдгаас цөлжилт бий болгох, далан сэтэлж голруу оруулдгаас энд байгаа бичил биетэн, амьтдыг мөхөлд хүргэж байна. Энэ тохиолдолд голын гольдролыг хэрхэн өөрчилсөн энэ нь урсаж байгаа эсэх, өөрчлөн

татсан шуудууны хэмжээ, шуудууны дундаас гарч байгаа шүүрэлтүүд, хаягдлын сан, уурхайн ашиглалтын ус бүхий нуурлуу цутгагдсан байдал зэргийг шинжээч, мэргэжилтэн байлцуулсан хэргийн газрын үзлэгээр нарийвчлан шалгаж, GPS-ээр байршлыг тодорхойлох, зурагжуулах, схем хийх, гольдрол өөрчлөхийг зөвшөөрсөн Байгаль орчны яамны шийдвэр байгаа эсэхийг нягтлах, байгаа бол зураглалд өгөгдсөн уртраг, өргөргийн болон тэгш өнцөгтийн хэмжээст өгөгдөл зэргийг нэг бүрдэн шалгах.

- Уул уурхайд өнгөн хөрсний /грунт/ уснаас гадна гүний цэвэр /артез/ усыг үйлдвэрлэлийн хэрэгцээнд ашиглаж байгаа эсэхийг анхаарч шалгах. Гүний усыг уурхайд ашигласнаар худаг ширгэж, малчдыг суурьших нөхцөлгүй болгож, улмаар цөлжилт буюу экологийн сүйрэлд хүргэх, бүс нутгийн ан амьтан араатан жигүүртэнд ч нөлөөлж дайжуулдаг тул энэ байдалд онцгой анхаарч орон нутагтай байгуулсан ус ашиглах гэрээ, сав газрын захиргаагаас гаргасан ус ашиглах дүгнэлт зэргийг шалгах. Шинжээчийн тусламжтайгаар гүний усны давхарга тус бүрийн найрлага, түүний нөөц зэргийг нарийн тогтоосноор уул уурхайд хууль бусаар ашиглаж цөлжилт үүсгэх нөхцөл бүрдүүлж буй үйлдвэрлэлийн технологийн нууцыг тайлах боломж олгоно.

- Уул уурхайн ажил дуу чимээ ихтэй, тэсэлгээ, тээвэрлэлт, тоосжилт зэргээс

шалтгаалан ан амьтан үргэж дайжих, малчид суурьшлын бүсээс нүүж холдох явдал их байдаг тул тэсэлгээний тусгай зөвшөөрөл, хүчинтэй хугацаа зэргийг гэрчилгээ, түүний хавсралтын мэдээллээр шалгахад гадна батлагдсан зам маршрутаар тээвэрлэж байгаа эсэх, замын тоосжилт, хар хөрсөнд тархсан хүрээ, нийт урт зэргийг тогтоосноор шинжээч экологийн хохирол тооцох боломжийг бүрдүүлэх.

- Нефтийн компаниуд, нефтийн хог шаарыг мембран, флэнк дэвсэглүйгээр эсвэл техникийн шаардлагын дагуу дэвсээгүйгээс эдгээр нь задарч газрын хөрс усанд шингэж байгаа эсэхийг мэргэжлийн байгууллагын туслалцааг авах, / шинжилгээний дээжийг сонгон авч энэ тухай тэмдэглэл үйлдэн шинжлүүлж байх/

- Уул уурхайн техник эдийн засгийн үндэслэлүүдэд чиглэсэн шалгалтыг явуулж байх.

- Тухайнажахуйн нэгжийн Ашигт малтмалын хайгуул болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл /барьцаалах, худалдах, цуцлах/ лицензийн хугацаа дуусгавар болох зэрэг ажиллагаа хууль тогтоомжийн дагуу явагдсан эсэхийг шалгах.

- Ашигт малтмалын хайгуул болон ашиглалтын лицензийн талаарх геологийн мэдээллийн улсын сангийн мэдээллийг хэрэг шалгахад ашиглах.

- Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр төлөлт, улсын болон орон нутгийн төсөвт оруулах төлбөр, хураамжийн төлөлтийн

байдлыг анхаарч шалгах.

- Геологи, уул уурхайн үйлдвэрлэл, техник, тоног төхөөрөмжийн аюулгүй ажиллагааны талаарх хууль тогтоомж, дүрэм, журмын болон үйлдвэрлэлийн ослоос урьдчилан сэргийлэх талаар авсан арга хэмжээг шалгах.

- Тэсрэх бодисын ашиглалт, хадгалалт, тээвэрлэлтийн байдлыг шалгах.

- Ордыг сорчлон олборлох хаягдал болон эфель олборлох гэсэн аж ахуйн нэгжид лицензээ шилжүүлсэн асуудал байгаа эсэхийг анхаарч шалгах / Уулын ажлын технологийн горимыг зөрчсөнөөс болж байгалийн баялгийг сорчлон олборлож их хэмжээний хаягдал үүсгэж байна. Энэ нь хувиараа буюу гар аргаар ашигт малтмал олборлох боломж бий болгож байгаль орчинд ихээхэн сөрөг нөлөөлөл үзүүлж байна/

- Зарим тохиолдолд Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр тооцох үнэлгээг хуулийн дагуу бус өөрсдийн борлуулалтын үнэлгээнээс тооцож байгаа нь Ашигт малтмалын хуулийн 47.2.1 ,47.2.2, заалтуудыг зөрчиж байгааг анхаарч шинжээч, мэргэжилтнээр дахин тооцуулах.

- Ашигт малтмал ашиглах тусгай зөвшөөрөлгүй аж ахуйн нэгж , иргэн хайлуур жонш, вольфрам, жамц давс, өнгөт болон эрдэнийн чулууг экспортод гаргаж байгааг анхаарах. /Энэ тохиолдолд Эрүүгийн хуулийн 214 дүгээр зүйлээр хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл болох ба гаалийн

мэдээ, татварын мэдээ, Ашигт малтмалын газрын лавлагаа, гаалийн бүрдүүлэлтийн материал зэргийг нэн тэргүүнд бүрдүүлэх/ Мэргэжилтнээр технологийн аудит хийлгэж улмаар шинжээчийн дүгнэлт гаргуулах

- Газрын хэвлийг ашиглах, хамгаалах, Ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох салбарт ажиллаж буй тухайн аж ахуйн нэгжийг урьд өмнө төрийн эрх бүхий байгууллага /Мэргэжлийн хяналтын байгууллага, Ашигт малтмалын газар, Усны газар, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам, орон нутгийн албадууд гэх мэт/-аас шалгаад тавьсан акт, албан шаардлага, мэдэгдэл, дүгнэлт, шинжилгээний хариу, торгуулийн тасалбар, шийтгэвэр, маргаантай асуудлаар гарсан шүүхийн тогтоол, шүүгчийн захирамж, албан бичиг зэрэг тухайн асуудалтай холбогдол бүхий баримт бичигт үзлэг хийж хэрэгт хуулбарлан хавсаргаж байх. /Зарим тохиолдолд илт гэмт хэргийн шинжтэй үйлдлийг захиргааны журмаар шийдвэрлэсэн тохиолдол гардаг/

- Мөн тухайн аж ахуйн нэгжийн дотоод бичиг баримтанд үзлэг хийж шалгаж буй хэрэгт хамааралтай тушаал, ажлын байрны тодорхойлолт, хөдөлмөрийн гэрээ, хамтран ажиллах болон туслан гүйцэтгэгчтэй байгуулсан гэрээ, ашиг хуваарилсан баримт, уулын ажлын төлөвлөгөө, хайгуулын ажлын тайлан, нөөцийн материал, орд газрын болон уурхайн байгууламжийн

зураглал, сүүлийн байдлаар хийсэн хөрсний зураглал /3D технологи/, үндсэн, охин, толгой зэрэг компаниудын улсын бүртгэлийн гэрчилгээ, гадаадын хөрөнгө оруулалтын гэрчилгээ, татварын тайлан, үүсгэн байгуулалт болон хөрөнгө оруулагчтай холбоотой баримт зэргийг хураан авах, хуулбарлан авах ажиллагааг явуулна. /Эдгээр нь шинжээч нарт ажлын баримт болж очдог/

Экологи эдийн засгийн хохирлын үнэлгээ

Газрын хэвлийг ашиглах, хамгаалах, Ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох салбарт үйлдэгдэж буй гэмт хэргийн экологи, эдийн засгийн хохирлыг Байгаль орчин аялал жуулчлалын сайдын 2010 оны 05 сарын 27-ны өдрийн А156 тоот тушаалаар батлагдсан "Байгаль орчны хохирлын үнэлгээ, нөхөн төлбөр тооцох аргачлал"-ыг үндэслэн тодорхойлж байна.

Экологи эдийн засгийн үнэлгээнд: байгаль орчинд буюу байгалийн нөөцөд учирсан хохирлын хэмжээ, нөхөрсэргээхэд шаардагдах хөрөнгө, ус, хөрс, ургамал, ой, зэрлэг ан амьтад, тэдгээрийн төрөл зүйлийн амьдрах орчинд учирсан хохирол болон түүнээс үүдэж, нийгэмд учирч болзошгүй хохирлыг цогцоор авч үздэг.

Үнэлгээгээр:

- байгаль орчинд учирч болзошгүй болон нэгэнт учруулсан хохирлын хэмжээг эдийн засгийн үнэлгээгээр тооцож тогтоох, байгаль орчны хохирлын төлбөр, нөхөн төлбөрийг тооцох

- Байгаль орчны бүрэлдэхүүн тус бүрээр тооцсон хохирлын эдийн засгийн үнэлгээний нийлбэрээр нийт хохирлын хэмжээг мөнгөн дүнгээр нь гаргах

- 1.0 га талбайд ногдох хохирлын хэмжээ,

- Нэгж үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнд ногдох хохирлын хэмжээ

- Байгаль орчны хохирлын үнэлгээ, нөхөн төлбөр, байгаль орчны хохирлын үнэлгээ, нөхөн төлбөр тооцох арга зүйн үндэслэл, байгаль орчны хохирлын, нөхөн төлбөр тооцох аргачлал, байгаль орчныг бохирдуулснаас үүдэх хохирол тооцох аргачлалууд, эдгээрийг нэгтгэх, бууруулах хохирлыг тооцох асуудал багтдаг байна.

Иймд хохирол тогтоолгохоор шинжээч томилохдоо доорх багц ойлголтын хүрээнд шалгаж буй хэргийн нөхцөл байдлыг холбон ажиллах шаардлагатай гэж үзэж байна. Тухайлбал:

Усны эколги-эдийн засгийн үнэлгээ

Усны эдийн засгийн үнийг итгэлцүүрээр илэрхийлж үнэлэх болсон, усны чанарын шинжилгээг тулгуурлан зөвшөөрөгдөх дээд хэмжээнээс хэтэрсэн бохирдлыг бууруулах, арилгахад шаардагдах нөхөн төлбөрийг тооцох томъёо гаргасан, гадаргын усны экологи-эдийн засгийн загвар, уул уурхайн үйлдвэрлэлийн усны эрэлт хэрэгцээ ба үнэ, гадаргын усны экологи-эдийн засгийн нийт үнэлгээ, гадаргы нусны нөөцийн экологийн үнэлг

ээ, газрындоорхусны экологи-эдийн засгийн үнэлгээ зэргийг тодорхойлсон байх ёстой.

Хөрсний экологи-эдийн засгийн үнэлгээ, хохирол

Хөрсний бохирдлын экологи эдийн засгийн үнэлгээнд "Хөрс бохирдуулагч бодис, элементүүдийн зөвшөөрөгдөх дээд хэмжээ" Монгол Улсын стандарт (MNS 5850 : 2008)-ийг үндэслэдэг ба хөрсний эвдрэлээс үүсэх шууд бүс нөлөөллүүд, түүний хохирлыг тооцоолоход нөөцөөс-нөөцөд тооцдог, хөрсний янз бүрийн элэгдлийн түвшингийн хохирлыг тооцоолох, хөрсний үржил шимт байдлын үнэлгээг тооцоход ялзмагийн нөөцийг суурь үзүүлэлт болгох бөгөөд хөрсний нэмэлт 6 үзүүлэлтийг засварын коэффициент байдлаар ашиглах, бохирдуулагч бодис, элементийн хор нөлөөлөл өөр өөр байдаг учраас бохирдуулагч бодис, элементийн онцлогоос хамаарсан засварын коэффициентийг хэрэглэх. Үүнд:

- Судалгаа явуулж буй газрыг хөрсний эвдрэлийн зэрэглэлийн дагуу хувааж, зураглах;

- Хөрсний эвдрэлийн газарзүйн үзүүлэлтүүдийг тодорхойлох;

- Зэрэглэл тогтоосон газар бүрт хөрсний зүсэлт, морфологи бичиглэл хийж, шинжилгээнд зориулан дээж авах;

- Эвдрэлд ороогүй газрын хөрсний зүсэлт, морфологи бичиглэл хийж, дээж авах;

- Хөрсний эзлэхүүн

жингийн дээж авах;

- Лабораторийн задлан шинжилгээгээр хөрсний ялзмагийн агууламж, эзлэхүүн жин болон бусад үзүүлэлтүүдийг тодорхойлох;

- Хөрсний ялзмагийн нөөцийг эвдэрсэн хөрсний ялгавар тус бүрээр тодорхойлох

- Хөрсний эвдрэлийн зураглал зохиож, GIS програм ашиглан эвдэрсэн хөрсний талбайг тодорхойлох

- Хөрсний экологи-эдийн засгийн үнэлгээг эвдэрсэн хөрсний талбай тус бүрээр тооцоолох зэргийг тодруулахаар асуулт тавьж болно.

Ойын нөөцийн экологи-эдийн засгийн үнэлгээ, хохирол

Ойн санг мөнгөн илэрхийллээр үнэлэх, ойн ажахуйн арга хэмжээний эдийн засгийн үр ашгийг тооцох, ойд учруулсан төрөл бүрийн хохирол түүний нөхөн төлбөрийн хэмжээг тогтоох. /Орон нутгийн Байгаль орчны газар болон Мэргэжлийн хяналтын газраас тогтоож байна./

Байгалийн ургамлын н ө ө ц и й н э к о л о г и -эдийн засгийн үнэлгээ, хохирол

Ургамлын нөөцийн экологи-эдийн засгийн үнэлгээнд ургамлын төрөл зүйлийг тусгайлан зах зээлд өртөж байгаа утгаар нь, нөгөө талаас ургамлын нөөцийг бүхэлд нь экосистемд гүйцэтгэх үүрэг талаас нь бүхэлд нь үнэлж байна. Ургамлан нөмрөгийн эдийн засгийн суурь ухагдахуун нь газар болон бэлчээртэй холбоотойгоор үнэлэмжээ

олохоос өөр өртөгчилсөн хувилбаргүй байна.

Амьтны аймгийн экологи-эдийн засгийн үнэлгээ, хохирол

Зэрлэг хөхтний зүйлийн экологи-эдийн засгийн үнэлгээний үндэслэл, зарчим, экологи, эдийн засаг, эрх зүйн холбогдол, түүхийд, хэрэглэхүүний зах зээлийн нэрэ лтхэрэгцээ, амьтны аймгийн төлөөлөл болох тодорхой нэг зүйл/ бүлгэмдэл/-ийн хохирлын томъёо зэргээр тооцоолно.

Байгаль орчны нөхөн төлбөр

- Байгаль орчны нөхөн төлбөр нь байгаль орчныг (агаар, хөрс, ус, г.м) бохирдуулсны болон газар, ургамал, амьтныг устгаж сүйтгэсний нөхөн төлбөрийн хураамжийн хэлбэр юм.

- Нөхөн төлбөрийн хэмжээ нь тухайн байгаль орчны (газар, ус, ой, ан амьтан, ургамал) эдийн засгийн үнэлгээнд үндэслэхээс гадна түүнийг нөхөн сэргээх, үржүүлж бий болгох, засч сайжруулах арга хэмжээнд хүрэлцэхүйц хэмжээтэй байх ёстой.

- Уул уурхайн олборлолтын үйл ажиллагааны нөхөн төлбөрийн хэмжээ нь түүнийг нөхөн сэргээх ажлын зардал, байгалийн нөөц баялгийг бохирдуулж хомсдуулсны төлбөр, хохирлыг тогтоох үйл ажиллагааны зардал зэргээс бүрдэнэ.

Практикт тулгамдаж буй асуудал, цаашид шийдвэрлэх арга зам

1. Байгаль хамгаалах журмын эсрэг гэмт хэргийг мөрдөхөд олон төрлийн

нарийн мэргэжлийн шаардлагатай гэж үзэж байна. шинжилгээ хийлгэх шаардлага тулгардаг бөгөөд энэ талын шинжилгээ хийх үүрэг бүхий мэргэшсэн шинжээч нарын бүтэц байдаггүйгээс Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 159-р зүйл, Шүүхийн шинжилгээний тухай хуулийн 8-р зүйлд заасныг удирдлага болгон “Шинжилгээг шинжилгээний байгууллагаас гадуур хийлгэх” үндэслэл, журмын дагуу гадны мэргэжлийн байгууллага, аж ахуйн нэгжүүдэд төлбөр төлж шинжээчийн дүгнэлт гаргуулдаг. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 99-р зүйлийн 99.2-д “Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны зардлыг төр хариуцах” тухай заалт ороод 20 гаруй жил болж байгаа хэдий ч “Шинжилгээний зардал”-ыг төсөвт тусган өгдөггүйгээс одоог хүртэл мөрдөн байцаагч нар аль нэг байгууллага, аж ахуйн нэгжийг “царайчлах” хэлбэрээр “шинжилгээний зардал”-ыг гаргуулж байна. Хэрэв шинжилгээний зардлаа төлж дүгнэлт гаргуулж чадаагүй бол хэргийн нотлогдвол зохих байдлыг нотлож чадаагүй гэж үздэг ба энэ үндэслэлээр хэргийг хэрэгсэхгүй болгон шийдвэрлэж байна. Дээрх байдлаар байгаль орчин, хүн ам, мал амьтанд хор хохирол учруулсан олон тооны эрүүгийн хэрэг хэрэгсэхгүй болгогдон шийдвэрлэгдсээр гэм буруутай этгээдүүд ял завшаар байна. Иймд энэ төрлийн гэмт хэргийн Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны зардлыг яаралтай төсөвт тусган өгөх

шаардлагатай гэж үзэж байна. 2. Шүүхийн шинжилгээний байгууллагын бүтцэд иргэдийн амь, бие, эрүүл мэндийн эсрэг гэмт хэрэг дээр Шүүх эмнэлэг, завшиж үрэгдүүлсэн, ашиглал, албан тушаалын гэмт хэрэг дээр Шүүх нягтлан бодох бүртэл, галт зэвсэг гарын мөртөй холбоотой асуудалд баллистик, криминалистикийн шинжилгээний хэлтэс зэрэг төрөл мэргэжсэн бүтэц нэгжүүд байхад Монгол улсын гол тулгамдаж буй асуудал болох Байгаль хамгаалах журмын эсрэг гэмт хэрэгт шинжилгээ хийх үүрэг бүхий хэлтэс одоо болтол байхгүй байна. Уг албыг яаралтай байгуулж дотор нь маркшейдр, уул уурхай, ашигт малтмал, геоэкологи, ус, хөрс, газарзүй зэрэг нарийн мэргэжлийн шинжээчдийг ажиллуулах. Үүнтэй зэрэгцэн тухайн хэргийн онцлогоос шалтгаалан нэмэлт байдлаар ажиллуулах орон тооны бус ургамал зүй, амьтан, агаар, химийн хорт бодис, тэсэлгээ, цөмийн энергийн зэрэг төрөл бүрийн шинжилгээний салбаруудад ажиллаж буй нарийн мэргэжлийн хүмүүсийг шинжилгээний багт татан оролцуулж гэрээгээр ажиллуулах төсвийг баталж өгөх хэрэгтэй юм. 3. Байгаль хамгаалах журмын эсрэг гэмт хэргийг шийдвэрлэсэн явцыг сүүлийн 3 жилээр судлан үзэхэд нийтлэг үйлдэгддэг Ойн тухай хууль тогтоомж зөрчих /ЭХ-ийн 211/, Ан агнуурын хууль тогтоомж зөрчих /ЭХ-ийн 203/-д заасан гэмт хэргүүдийн экологи эдийн засгийн

хохирлыг нэгэнт Засгийн газрын тогтоол, холбогдох эрхийн актаар заагаад өгчихсөн байдаг учраас хохирлыг тогтоох боломжтой байдаг нийт хэргийн 75% нь шүүхээр шийдвэрлэгдсэн байна. 4. Харин Байгаль орчны бусад хэргийн хувьд /ЭХ-ийн 204, 205, 206, 207, 208, 201, 212, 213, 214, 214-1/ сүүлийн 3 жилээр судлан үзэхэд 2011 онд 67 гэмт хэрэг бүртгэгдсэнээс 56, 2012 онд 61 гэмт хэрэг бүртгэгдсэнээс 52, 2013 онд 47 гэмт хэрэг бүртгэгдсэнээс 41 гэмт хэрэг нь байгаль экологид учирсан хохирлыг тогтоох шинжээч мэргэжилтэн байхгүй, шинжилгээний ажлын /шинжээчийн, лабораторийн/ зардал байхгүйгээс мөрдөн байцаалтын 5-16 дугаар хугацаа хүртэл сунгуулан шалгагдаж байгаад 95% нь хэрэгсэхгүй болон шийдвэрлэгдсэн байна. 5. Улсын хэмжээнд Байгаль хамгаалах журмын эсрэг гэмт хэрэг мөрдөх чиглэл хариуцан ажиллаж буй төвийн хэлтэст, шинжилгээний нэгжид энэ салбарын их дээд сургуулиудаас уул уурхайн ашиглалтын, технологийн, баяжуулалтын инженерүүд, газар зүйч, геологич, хөрс судлаач, ургамал судлаач, химич зэрэг мэргэжлээр төгссөн төгсөгчдөөс судалгаа хийж үндсэн мэргэжлээс гадна эрх зүйн боловсролыг давхар эзэмшүүлэх бодлого баримталж, цаашид шинжээч, мөрдөн байцаагчаар ажиллуулах. 6. Энэтөрлийн гэмт хэргийг дагнан мөрдөж байгаа алба

хаагч нарыг гадаад дотоодын сургалтанд тогтмол хамруулж, ялангуяа зардал төсөв шууд шаардахгүй Төрийн байгууллага, Олон улсын болон Иргэний нийгмийн байгууллага, холбогдох аж ахуйн нэгжүүдээс зохион байгуулдаг сургалт, семинар, танин мэдэхүйн чанартай аливаа үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцуулах бодлого баримтлан алба хаагч нарт энэ салбарт ажиллах нүдийг нээж өгөх.

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ШҮҮХ ЭРХ МЭДЛИЙН ШИНЭТГЭЛ БА УЛСЫН ДЭЭД ШҮҮХЭЭС ХУУЛЬ ТАЙЛБАРЛАХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

Д.Солонго

Дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны нэгдүгээр шүүхийн шүүгч

Монгол улсын эрх зүйн шинэтгэлийн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг нь шүүх эрх мэдлийн шинэтгэл билээ. 1998 онд батлагдсан “Монгол улсын эрх зүйн шинэтгэлийн хөтөлбөр”, 2000 онд батлагдсан “Шүүх эрх мэдлийн стратеги төлөвлөгөө”, 2010 онд батлагдсан “Шүүх эрх мэдлийн хүрээнд шинэтгэлийг гүнзгийрүүлэх хөтөлбөр” зэрэг төрийн бодлогын баримт бичгүүдтэй уялдан 2012

оноос шүүхийн шинэтгэлийн багц хууль батлагдаж 2013 оноос эхлэн хүчин төгөлдөр үйлчилж байна.

Шүүхийн шинэтгэлийн багц хууль батлагдсанаар Шүүх эрх мэдлийн байгууллагын тогтолцоо, үйл ажиллагаанд хэд хэдэн томоохон өөрчлөлт хийгдсэний нэг нь Улсын дээд шүүхээс хууль тайлбарлах эрх зүйн зохицуулалт болно.

1992 онд батлагдсан Монгол улсын Үндсэн хуулийн 50 зүйлийн 50.1.4-т Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар гаргах эрхийг Улсын дээд шүүх хэрэгжүүлэхээр заасны дагуу Монгол улсын дээд шүүх нь Шүүх эрх мэдлийн шинэтгэлийн хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэх хүртэлх хугацаанд хуулийн

заалтыг зөв хэрэглэх талаарх албан ёсны тайлбар гаргаж байсан.

Харин 2012 оны 03 дугаар сарын 07-ны өдөр батлагдсан Монгол улсын шүүхийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.3.1-т “Улсын дээд шүүх нь Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбарыг тодорхой хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх замаар гаргах бөгөөд тайлбарыг тогтмол нийтлэх”-ээр заасан байна.

Шүүхээс хууль тайлбарлах талаарх 2002 онд батлагдсан шүүхийн тухай хууль болон эдүгээ хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа Монгол улсын шүүхийн тухай хуулийн зохицуулалтыг харьцуулан авч үзвэл:

№	Шүүхийн тухай хууль /2002 он/	Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль /2013 он/
	Шүүхийн тухай хуулийн 23.1-д Үндсэн хуулиас бусад хуулийн заалтыг нэг мөр ойлгож, зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбарыг Улсын дээд шүүх гаргана хэмээн заасан байна. Уг заалтыг зарим хуульчид Үндсэн хуулийн 50.1.4 дэх хэсэгт тусгагдаагүй “нэг мөр ойлгох” гэсэн ойлголтыг шинээр бий болгосон нь шүүхэд аливаа маргаан гарсан эсэхээс үл хамааран тухайн хуультай холбоотой асуудлаар хуулийг хавтгайруулан тайлбарлах бололцоог шүүхэд олгосон зохицуулалт болсон хэмээн шүүмжилж байсан удаатай. ²	Шүүхийн тухай хуулийн 17.3.1-д “Улсын дээд шүүх нь Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбарыг тодорхой хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх замаар гаргана” хэмээн зааснаас үзэхэд Маргаан гараагүй бол шүүх хууль хэрэглэхгүй, Шүүх хууль хэрэглээгүй бол хуулийг тайлбарлахгүй гэсэн үндсэн зарчмын зохицуулалтад чухалчилсан болох нь тодорхой байна.

²Монгол улсын эрх зүйн шинэтгэлийн хөтөлбөрийн 1.6.4-т төрийн байгууллагын эрх зүйн үндсийг боловсронгуй болгох нь уг хөтөлбөрийн үндсэн чиглэл байхаар тусгагдсан.

³Ж.Майзориг, Хууль батлагдчихлаа, одоо тайлбарлах уу? Буюу албан ёсны тайлбар гаргах практикийн зарим асуудал, Шүүхээс хууль тайлбарлах, хэрэглэх онол, практикийн тулгамдсан асуудал эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл, 2008 он, 205 дахь нүүр

Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдааны тогтоолоор Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар гаргаж байсан. Хуулийг албан ёсоор тайлбарласан Улсын дээд шүүхийн тогтоол нь анхан, давж заалдах шатны шүүхийн шийдвэр, магадлалыг хяналтын журмаар шийдвэрлээд гаргасан тогтоолоос агуулга, хууль зүйн үр дагаврын хувьд эрс ялгаа бүхий бие даасан шийдвэр байсан.	Улсын дээд шүүх нь Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбарыг зөвхөн тодорхой хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх замаар гаргах учир Улсын дээд шүүхийн эрүү, иргэн, захиргааны хэргийн танхимын шүүгчид хэргийг хянах явцдаа хууль тайлбарлах эрхийг хэрэгжүүлэхээр ойлгогдож байна
Шүүхийн тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.2-т зааснаар тайлбарлуулах тухай саналаа Улсын дээд шүүхэд ирүүлснийг үндэслэн Улсын дээд шүүхээс тухайн хуулийн заалтыг тайлбарлах эсэхийг шийдвэрлэдэг байсан. Өөрөөр хэлбэл хуулийг зөв ойлгон хэрэглэх, биелүүлэх, сахин мөрдөх гэх зэрэг хуулийг хэрэгжүүлэх бүх түвшинд гарсан зайлшгүй хэрэгцээг үндэслэн Улсын дээд шүүхээс хууль тайлбарлах боломжтой байв. Шүүх нь хэрэг маргааныг шийдвэрлэхийн зэрэгцээ хуулийг иргэдэд таниулан ойлгуулах, хуулийн нэг мөр хэрэгжилтийг хангахад чухал чиг үүрэгтэй байхаар зохицуулжээ. Энэ талаар профессор Д.Данзандорж Шүүхээс хууль тайлбарлах, хэрэглэх тухайд гэсэн илтгэлдээ “Монгол улсын дээд шүүхээс гаргаж байгаа хууль, хуулийн зүйл ангийг тайлбарлаж байгаа тогтоолууд нь тухайн хуулийг амьдрал, практикт янз бүрийн нөлөөлөл харгалзахгүйгээр нэг мөр хэрэгжүүлэх үндсийн үндэс болж ирсэн уламжлалтай” хэмээн бичжээ. ³	Улсын дээд шүүхээс зөвхөн эрх зүйн хэрэг, маргааныг хууль хэрэглэн шийдвэрлэх явцад хуулийг албан ёсны тайлбарлах боломжтой байхаар ойлгогдож байна. Дээрхээс бусад тохиолдолд тухайлбал иргэн, хуулийн этгээд хуулийг ашиглах, биелүүлэх, сахин мөрдөх, хуулиар эрх олгогдсон төрийн байгууллага, албан тушаалтнаас хуулийг хэрэгжүүлэх явцад гарсан эргэлзээтэй, салаа утгаар ойлгож болох хуулийн заалтыг албан ёсоор тайлбарлах бүрэн эрх, боломж Улсын дээд шүүхэд олгогдоогүй байна. Төрийн эрх мэдэл хуваарилах онол, үзэл баримтлалын дагуу шүүх эрх мэдлийн байгууллага нь нийгэмд үүссэн эрх зүйн хэрэг маргааныг хууль хэрэглэх замаар шийдвэрлэх үндсэн чиг үүрэгтэй учир хууль хэрэглэх үйл ажиллагаанаас гадуур хууль тайлбарлах нь зохимжгүй гэсэн үзэл санааг хуулийн зохицуулалтад баримталсан бололтой. Гэвч шүүхээс хууль хэрэглэх үйл ажиллагаанаас бусад тохиолдолд хуулийн заалт ойлгомжгүй, олон салаа утгаар ойлгогдохоор байгаа тохиолдолд иргэн, хуулийн этгээдээс хуулийн заалтыг хэрхэн ойлгож, хэрэгжүүлэх асуудал зохицуулалтгүй болсныг цаашид анхааран шийдвэрлэх арга механизмыг тодорхойлох шаардлагатай байна.
Шүүхийн тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.4-т “анхан, давж заалдах, хяналтын шатны шүүх бүрэлдэхүүн шүүх хуралдаанаар хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх явцад гарсан эргэлзээтэй, салаа утгаар ойлгож болох хуулийн заалтыг тайлбарлуулах тухай саналаа талуудын гаргасан тайлбар, үндэслэлийн хамт Улсын дээд шүүхэд ирүүлж болно” хэмээн заасан байна.	Анхан болон давж заалдах шатны шүүх нь хуулиар олгогдсон бүрэн эрхийн хүрээнд тухайн хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэхэд хуулийг хэргийн нөхцөл байдалд тохируулан тайлбарлан хэрэглэж эрх зүйн дүгнэлт өгөх ба анхан болон давж заалдах шатны шүүхээс хуулийг буруу тайлбарлан хэрэглэсэн тохиолдолд Улсын дээд шүүх тогтоолын зохих хэсэгт хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбарыг гаргаж байхаар ойлгогдож байна

³Д.Данзандорж “Шүүхээс хууль тайлбарлах, хэрэглэх тухайд”, Шүүхээс хууль тайлбарлах хэрэглэх онол, практикийн тулгамдсан асуудал эрдэм шинжилгээний бага хурлын эмхтгэл, 2008 он, 87 дугаар тал

Шүүхийн тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.5-д “Хуулийн тайлбарын төслийг боловсруулах, шүүх хуралдаанаар хэлэлцүүлэх ажлыг Улсын дээд шүүхийн шүүгч хариуцна” хэмээн зааснаас үзэхэд хуулийг албан ёсоор тайлбарлах ажиллагаа нь хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас харьцангуй бие даасан шинжтэй байжээ. Монгол улсын дээд шүүхийн 1996.01.15-ны өдрийн тогтоолоор батлагдсан Монгол улсын дээд шүүхийн хуралдааны дэгийн Зургаад “Дээд шүүхийн тайлбар, бусад асуудлыг хэлэлцэн батлах журам” гэсэн бие даасан хэсгээр хууль тайлбарлахтай холбогдсон харилцааг журамлан зохицуулж байсан нь тодорхой байна.	Хуулийнтайлбарыгтөсөлболовсруулах гэх зэрэг тусгайлсан ажиллагааг шүүхийн тухай хуулиар нарийвчлан зохицуулаагүй хэдий ч Улсын дээд шүүхийн эрүү, иргэн, захиргааны дагнасан танхимын маргааныг хянан шийдвэрлэх бүрэлдэхүүнд томилогдсон шүүх бүрэлдэхүүн шийдвэр гаргах ерөнхий журамд нийцүүлэн зөвлөлдөх замаар хуулийг тайлбарлахаар ойлгогдож байна.
Монгол улсын дээд шүүхийн хуралдааны дэгийн 27 дугаар зүйлд Улсын дээд шүүхээс хуулийн тайлбарыг боловсруулах явцад зохих байгууллага, эрдэмтэн, мэргэжилтэнг оролцуулах, түүнчлэн тайлбар хэлэлцэх хуралдаанд Монгол улсын Ерөнхий прокурор болон бусад этгээдийг урилгаар оролцуулж болох талаар зохицуулсан байна. Энэ нь хууль тайлбарлах үйл ажилагааг мэргэжлийн байгууллага, эрдэмтэн, судлаачдын бодит оролцоонд үндэслэн зохион байгуулахад чухал ач холбогдолтой зохицуулалт болсон хэмээн дүгнэж байна.	Шүүх бүрэлдэхүүн шүүхийн шийдвэрийг зөвлөлдөх тасалгаанд гаргах учир хуулийг тайлбарлахад мэргэжлийн байгууллага, эрдэмтэн, судлаачдын бодит оролцоо хязгаарлагдмал юм.

Улсын дээд шүүхээс хууль тайлбарлах талаарх 2002 болон 2012 оны Шүүхийн тухай хууль хоорондын зохицуулалтыг харьцуулан үзэхэд 2012 онд батлагдсан Шүүхийн тухай хууль

нь хуулийг хийсвэрлэн тайлбарлахаас илүүтэйгээр бодит хэрэг маргаанд үндэслэн тайлбарлахыг чухалчилсан болох нь тодорхой байна.

Улсын дээд шүүхээс хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбарыг тодорхой хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх замаар гаргаж байгаа нь дараах давуу талтай болсон хэмээн үзэж байна.

1. Шүүхээс зөвхөн тодорхой хэрэг маргааныг шийдвэрлэхтэй холбогдуулан хуулийг албан ёсоор

тайлбарлаж байгаа учир хуулийн тайлбар бодитой бөгөөд эрх зүйн хэт хийсвэрлэлээс ангид байх боломжтой.

2. Хуулийг албан ёсоор тайлбарлах эрх мэдэл Улсын дээд шүүхэд хэт төвлөрөх байдлаас урьдчилан сэргийлж, хуулийг тайлбарлах үйл ажиллагаанд анхан болон давж заалдах шатны шүүхийн шүүгчид, түүнчлэн маргааны оролцогч, хийгээд мэргэжлийн хуульчдын бодит оролцоог хангах боломжтой. Учир нь анхан болон давж заалдах

шатны шүүх өөрийн гаргасан шийдвэр, магадлалд хэрэг, маргааныг шийдвэрлэхэд хэрэглэсэн хуулийг хэргийн нөхцөл байдалд тохируулан тайлбарласан нь үндэслэлтэй эсэхийг Улсын дээд шүүх нягтлан шалгах замаар хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар гаргах юм.

3. Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдаанаас тогтоол гаргах замаар тайлбарласан хуулийн тайлбар нь тухайн хуулийн заалт хэрэглэгдэх нийтлэг,

ерөнхий хүрээг хамарсан шинжтэй байсан. Харин шүүхээс хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэх замаар хуулийг зөв хэрэглэх талаар тайлбар гаргах нь юуны өмнө тухайн хэрэг маргааныг хууль зөв хэрэглэн, амжилттай шийдвэрлэхэд чиглэгдэх учир тайлбар илүү нарийвчилсан, хэргийн нөхцөл байдалтай холбоо бүхий байна.

4. 2002 онд батлагдсан шүүхийн тухай хуулийн 23.8-д зааснаар Улсын дээд шүүхийн тайлбар нь шүүхийн хувьд заавал биелэгдэх шинжгүй боловч практикт шүүгч нар тайлбарын агуулгад хэт баригдах хандлага зарим тохиолдолд ажиглагддаг байсан. Харин Улсын дээд шүүх хуулийг зөв хэрэглэх талаар тайлбарыг хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэхтэй холбон тайлбарлах тохиолдолд анхан болон давж заалдах шатны шүүгч нар хуулийг бүтээлчээр тайлбарлах, хэргийг өөрийн

дотоод итгэл үнэмшлийн дагуу шийдвэрлэх өргөн боломж нээгдэхийн зэрэгцээ мэргэжлийн хуульчдын мэтгэлцэх, хууль тайлбарлах чадварт ихээхэн дэвшил гарна хэмээн үзэж байна.

5. Төрийн эрх мэдэл хуваарилах онолын дагуу шүүх эрх мэдлийн байгууллага нь хэрэг, маргааныг шийдвэрлэх үндсэн чиг үүрэгтэй учир энэхүү бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхтэй уялдуулан хэрэглэж байгаа хуулиа албан ёсоор тайлбарлах нь онолын үзэл баримтлалд илүү нийцтэй хэмээн үзэх үндэслэлтэй.

Улсын дээд шүүх хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбарыг тодорхой хэрэг маргааныг шийдвэрлэх замаар гаргах боловч доорх асуудал хөндөгдөж байна.

- Иргэн, албан тушаалтан, аж ахуйн нэгж байгууллага хуулийг ойлгох, дагаж мөрдөх хэрэгжүүлэх явцад гарсан

эргэлзээтэй, салаа утгаар ойлгож болох заалтыг хэн хэрхэн тайлбарлах асуудал зохицуулалтгүй үлдэж байна. Уг асуудлыг шийдвэрлэх үр дүнтэй арга зам нь хууль тогтоох байгууллагын хууль боловсруулах үйл ажиллагааны чанар, үр дүнг нэмэгдүүлэх явдал хэдий ч хууль тогтоомж ямагт ойлгомжтой байна гэсэн төсөөлөл нь өрөөсгөл хэмээн үзэж байна.

Миний бие энэхүү өгүүлэлээр аль нэг хуулийн зохицуулалтыг сайшаах, эсхүл шүүмжлэхийг чухалчилсангүй. Харин мэргэжил нэгт хуульчдыг уг асуудалд анхаарал хандуулан шүүхийн шинэтгэлийн үйл ажиллагааг цаашид эрчимжүүлэн, эрх зүйн зохицуулалтыг цаашид боловсронгуй болгох үйлсэд уриалан дуудах зорилготой байсныг нуух юун.